

Асқар Есімсейітов

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ
ТЕСТТЕРІН ОҢАЙ
ТАПСЫРУ

(ЖЕТІНШІ БАСЫЛЫМ)

A photograph showing a person's hand holding a pen and writing on a document. The document has some tables and text. A pair of glasses is visible on the left side of the document. The background is blurred.

2025

АЛҒЫСӨЗ	3
АВТОР ТУРАЛЫ	4
КІТАПТЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ:	5
МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕ ТЕСТ ТАПСЫРУДАҒЫ ЖЕКЕ ТӘЖІРИБЕМ	6
ТЕСТІЛЕУГЕ ДАЙЫНДАЛУ КЕЗІНДЕГІ ҚАТЕЛІКТЕР	9
МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕ КІРУ КЕЗІНДЕГІ ТЕСТТЕРГЕ ДАЙЫНДЫҚ БОЙЫНША САЙТТАР	10
МӘТІНДІ ЖЫЛДАМ ЕСТЕ САҚТАУ ТӘСІЛДЕРІ	12
Құқық қорғау қызметіне тестілеу бағдарламалары	14

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТТІҢ №3 БАҒДАРЛАМАСЫ

(құқықтық актілер):

Қазақстан Республикасының Конституциясы	16
Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы	35
ҚР мемлекеттік қызметшілерінің әдеп кодексі	49
Құқық қорғау қызметі туралы	53
ҚР Президенті туралы	87

© **Асқар Есімсейітов, 2025.** Осы туындының барлық материалдары (оның ішінде дизайн) авторлық құқық нысандары болып табылады. Құқық иеленушінің алдын ала келісімінсіз ақпарат пен нысандарды көшірмелеуге, таратуға (оның ішінде Интернеттегі басқа сайттар мен ресурстарға көшірмелеу арқылы) немесе кез келген басқа да пайдалануға тыйым салынады. «Авторлық құқық және жапсарлас құқықтар туралы» Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 10 маусымдағы Заңымен қорғалған.

АЛҒЫСӨЗ

Қымбатты оқырман, бұл менің кітабымның жетінші жаңартылған шығарылымы, өткен жылы кітаптың және ұсыныстардың арқасында көптеген клиенттер мемлекеттік қызметке кіру кезіндегі сынақтан сәтті өтті.

Осылайша, Мемлекеттік қызмет істері жөніндегі агенттіктің ресми статистикасына сәйкес Қазақстанның сынақ тапсырушы азаматтарының жартысы ғана мемлекеттік қызметке кіру кезіндегі сынақтан өтеді, екінші жартысы- 50% сәтсіздікке ұшырайды.

Алайда «МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ТЕСТТЕРІН ОҢАЙ ТАПСЫРУ» кітабы және оның әдістемесімен- клиенттерімнің 95%-ы тесттердің сәтті тапсырды.

Қазір сайт мен кітаптың көмегімен біз келесі позициялар бойынша Қазақстан бойынша көш бастап тұрмыз:

- клиенттердің **95%-ы** мемлекеттік қызметке кіру кезіндегі сынақтардан сәтті өтеді!
- атап өту саны бойынша **1 орында** kyzmet.kz сайты!
- Қазақстанның жаңартылмаған абсолюттік рекорды **129 балл**!
- пікірлер бойынша және ізденімдерде мемлекеттік қызметтің барлық # хештегтері бойынша [@goskniga](https://www.instagram.com/goskniga) инстаграм аккаунты **1 орында**.

Сондықтан, мемлекеттік қызметке арналған тесттерді дайындау мен әзірлеуде тәжірибем бола тұра, мен өміріндегі осы кезеңнен неғұрлым көбірек адам оңайлықпен өткенін қалаймын.

Қазіргі кезде интернет желісіндегі тесттер тез ескіреді және ондағы тестілеу кезінде Сізге шын мәнінде кездесетін сұрақтардың пайызы төмен. Сондықтан мен әрдайым барлығына бірінші кезекте **«Заңдарды оқыңыз»**, содан кейін барып қана бекіту және сенімді болу үшін уақытыңызды тестілеуге жұмсаңыз деймін.

Менің қағидам: Заңды білсең- тесттерді тапсырасың!

Кітапта мен әр заңды өңдеп, 50 және одан да көп пайызға қысқарттым, енді Сізге қажетсіз ақпаратты оқып, басыңызды қатырудың керегі жоқ, әдістемелік көмек көрсету үшін бұл жұмысты Сіз үшін мен жасап қойдым.

2025 жылы kyzmet.kz сайтында Сіз:

- 1) видео заңдарды көре аласыз;
- 2) аудио заңдарды тыңдай аласыз;
- 3) өзекті тесттерден өте аласыз және дұрыс жауаптарды көресіз;
- 4) пайдалы ақпаратты оқи аласыз.

Бар ниетіммен – Сізге тестілеуде сәттілік тілеймін!

P.S. Кітап жыл сайын жаңартылып, толықтырылады.

Құрметпен, Асқар Есімсейітов

<https://www.instagram.com/goskniga/>

АВТОР ТУРАЛЫ

Жоғары білімі:

1. ҚазМЗУ	- грант
2. ҚазМЗУ	- аспирантура грант
3. ҚР Президенті жанындағы
мемлекеттік басқару академиясы	- магистратура грант

Тәжірибесі:

1. Мемлекеттік қызмет істері жөніндегі агенттіктің орталық аппаратындағы жұмыспен қоса, мемлекеттік қызметтегі жұмыс өтілі 9 жыл;
2. Мемлекеттік қызметте кадрлық салада 7 жыл (тесттермен жұмыс, конкурстар өткізу және тағы сол сияқты);
3. Квзимемлекеттік және жеке сектордың HR және кадрлық іс жүргізуінде 8 жыл;
4. Мемлекеттік қызметке және аттестациядан өту үшін тест әзірлеуге белсенді қатыстым.

Менің тестілеу нәтижелерім (инстаграмда жарияланған):

- 2022 жылы – 93% (115-тен 107 дұрыс жауап)
2022 жылы – 92%
2021 жылы – 94%
2020 жылы – 94%
2019 жылы – 92%
2010 жылы – 98%
2004 жылы – 98%

КІТАПТЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ:

1. әр заңның көлемі **50-60%-ға** қысқартылған;
- 2. уақытты 50% үнемдеу;**
3. 2025 жылғы жағдай бойынша өзектендірілген;
4. көмексөздер, кеңестер және ұсыныстар;
5. тесттері бар жабық сайтқа қолжетімділік; *
6. егер Сіз kyzmet.kz сайтынан кітап сатып алушы болсаңыз – онда автоматты түрде ақшалай сыйлықтармен қоса, әр түрлі сыйлықтардың ұтыс ойынына қатыса аласыз.

P.S. Кітап жылына бірнеше рет жаңартылып, толықтырылады.

Біз әлеуметтік желілерге тіркелгенбіз:

Сайт - <https://kyzmet.kz/home>

YouTube - <https://bit.ly/3z2MUbh>

Instagram - <https://www.instagram.com/goskniga/>

Пошта - goskniga@mail.ru

* kyzmet.kz сайтында қолжетімділікті ресімдеген жағдайда

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕ ТЕСТ ТАПСЫРУДАҒЫ ЖЕКЕ ТӘЖІРИБЕМ

2021 жылдың шілде айында жаңа Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекс күшіне енгенде, мен оны толыққанды зерттеу үшін мемлекеттік қызметке тестілеуді қайтадан өту керек екенімді түсіндім. Ескі тесттер тарих қойнауына енді, бағдарламалар өзгерді, ал адамдарда сол қорқыныш пен көптеген сұрақтар қалды. Мен әрқашан өзім өтіп көрмеген жайттар туралы айтпау қағидатын ұстанамын. Сондықтан мен елордада тіркеліп, тестілеуден өттім.

Алғашқы тәжірибе: ыстық, стресс күндер және жаңа ережелер

Ашығын айтайын: тест тапсыру оңай болған жоқ. Тіпті 2021 жылы заң бойынша тестілеу кезеңінде тіркелгендердің жартысына жуығы іріктеуден өтпеді. Екінші бөлігі тіпті жалпы қабілеттерін бағалауға да жеткен жоқ. Статистика көз жүгіртсек: шамамен 50%-ы бірінші кезеңнен өтпейді. Бұның себептері көп – заңдарды білмеуден бастап дұрыс дайындалмауға дейін.

Мен жыл сайын тесттерді қайта тапсырамын, бірақ айта кететін маңызды жайт – мен мемлекеттік органдарда жұмыс іздеп жүрген жоқпын – маған тестілеу процесінде болып жатқан өзгерістерден хабардар болу, басқаларға көмектесу маңызды. Жыл сайын Астана қаласында Абай көшесі, 33а, 1-қабат мекенжайы бойынша тестілеуден өтемін.

Анықтама үшін: Бұл – ҚР Мемлекеттік қызмет істері агенттігі мен ҚР Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының ғимараты.

Айтпақшы, егер сіз тест тапсыруға бел бусаңыз – бұл күні ертерек келіңіз. Залда орындықтар саны аз, суық мезгілде кіреберістен жел соғуы мүмкін. Бұл да кішкентай, бірақ маңызды кеңес.

Тіркелу: үш нұсқа

1. Egov.kz арқылы ЭЦҚ-ны қолданып немесе телефон нөмірі арқылы.
2. Кеңесшінің қолдау көрсетуімен ХҚКО арқылы.
3. eQyzmet пилоттық жобасы

Егер бірінші тармақ бойынша тіркелетін болсаңыз, ең алдымен egov.kz сайтына кіріп, жеке кабинетке авторлану үшін ЭЦҚ-ның құпиясөзін енгіземіз. «Жұмыспен қамту және жұмысқа орналасу» бөлімін, одан кейін сол жақтаға «Мемлекеттік қызмет» бөлімін таңдап, сол жерден «Мемлекеттік қызметшілерді, үміткерлерді тестілеу...» қызметін таңдаймыз және қала, ыңғайлы күн, уақыт және т.б. секілді жолдарды толтыра бастаймыз.

Тіркелгеннен кейін сізде өтініш те, қолхат та бар екеніне міндетті түрде көз жеткізіңіз. Егер құжаттардың бірі бос болса – тіркеу аяқталмаған болып есептеледі. Мен екі әдісті де тексердім – бәрі сәтті өтті. Толық бейне нұсқаулықты менің YouTube арнамнан таба аласыз:

<https://www.youtube.com/watch?v=nh7GiO7Apqc>

Лайфхак:

Егер сіздің қалаңызда бос орындар болмаса, көрші қалаға жазылып көріңіз. Мысалы, егер Астанада таяу апталарға орындар толық болса, EGOV арқылы Көкшетауға (300 км) немесе Қарағандыға (200 км) жазылуыңызға болады (жолдар өте жақсы).

Тестілеу күні: қатаң түрде өтеді әрі камералар болады

Кіреберісте күзет, шкафтар, металл іздегіштер бар. Бәрі өте күрделі. Телефон алып кіру әрекеті – мағынасы болмайды. Камералар барлық жерде орналасқан. Ереже бұзғандарға – тестілеу жарты жылға бұғатталады. Алдымен ЖСН енгізесіз, бұдан кейін қазақ тілінен 20 сұрақ беріледі. Тіпті 0 балл алсаңыз да, бұл конкурсқа қатысуға кедергі болмайды (әзірге). Бұдан кейін – заңдар бойынша тест өтеді.

Басты фильтр – ЖҚБ

Көптеген адамдар ЖҚБ (жеке қасиеттерді бағалау) міндетті кезең екенін түсіне бермейді. Онсыз сіз конкурсқа қатыса алмайсыз.

Бұл білімді емес, сіздің кім екеніңізді анықтайтын тест. Психометрия. Дәл осы кезеңде үміткерлердің тағы 30-40%-ы іріктеуден өте алмай қалады.

eQyzmet пилоттық жобасы

2024 жылдан бастап таң қалатын жайт: тестілеуді үйден өтуге болады! eQyzmet пилоттық жобасы ондаған мемлекеттік органды қамтыды. Бірақ бірден айта кетейін – бұл әзірге бәріне емес, бірақ көпшілік үшін қолжетімді. Негізінен «Б» корпусы үшін қолжетімді. «А» корпусы, басшылық лауазымдар – әлі де классикалық тестілеу арқылы өтеді.

eQyzmet-те тіркеу ЭЦҚ арқылы өтеді. Жүйе соттылығын, денсаулығын және т.б. тексереді. Процедура толығымен онлайн, бейнебақылаумен (прокторинг) жүзеге асырылады. Тұрақты Интернет, веб-камера және микрофон болуы қажет.

Іріктеудің барлық кезеңдерінде адалдық пен ашықтықты қамтамасыз етуге ерекше назар аударылады. Үміткерлердің деректері жүйеде қорытынды кезеңге дейін жеке тұлғасыз етіледі (шифрланады), бұл біржақтылықты болдырмауға мүмкіндік береді. Регламентті сақтауды прокторлар мен автоматтандырылған алгоритмдер қадағалайды, ал барлық нәтижелер цифрлық түрде сақталады, бұл бағалау кезіндегі адами факторды азайтады.

Агенттік өкілдерінің айтуынша, онлайн формат қатысуды тиімді жеңілдетеді: үміткерлер енді тестілеу орталықтарына алыс өңірлерден барып, уақыты мен ақшасын жұмсамайды – енді тестіні Интернет арқылы тапсыру мүмкіндігі бар.

Абай болыңыз!

Соңғы кезде Интернетте мемлекеттік қызметке орналасқысы келетін азаматтарды алдап, ақша табуды көздейтін алаяқтар мен арам пиғылды «көмекшілер» көбейіп кетті. Кейбіреулер 2 000 – 40 000 теңгеге «құпия» тесттерді сатып алуды ұсынады, бірақ шын мәнінде олардың қазіргі бағдарламаларға еш қатысы жоқ, 7-9 жыл бұрынғы ескірген базалар болып шығады.

Одан да жаманы да бар: кейбір «сатушылар» ашық сайттардан тегін ақпаратты жүктеп алып, оған баға қойып, бірегей материал ретінде ұсынады. Олар өздері ешқашан тестілеуден өтпеген, өзекті талаптарды білмейді және нәтижеге жауап бермейді.

Менің кеңесім: Сенімді дереккөздерге сеніңіз, тесттерді шынымен тапсырған және нақты тәжірибесімен бөлісе алатын адамдармен жұмыс істеңіз. Білімді интернеттен сатып алуға болмайды – білім адал дайындық арқылы келеді.

Желідегі мемлекеттік қызмет сиқыршылары!

Қазір 2025 жыл болса да, 2015 жылғы тесттерді сатып жүрген «сарапшылар» әлі де жетіп жатыр. 10 000 теңгеге? Мінекейіңіз. 50 000 теңгеге? Ондай тесттер де бар. Олар тіпті: «ең жаңасы!» деп сендіреді. Мүмкін, жаңа ғана баспадан шыққан шығар.

Кейбіреулер тегін сайттардан материалдарды жүктеп алып, оларды өздерінің «ноу-хау»-ы деп көрсетеді. Өздері бірде-бір тест тапсырмай басқаларды оқытады. Форматын білмей, кеңес береді. Уәде береді, бірақ жауапкершілік алмайды.

Тәжірибешінің кеңесі: ертегілерге сенбеңіз. Кейін уақытты өкінішке жұмсағанша, уақытты нағыз дайындыққа жұмсаған абзал. Мен жыл сайын тест тапсырамын және бұл жерде не жұмыс істейтінін, не бос сөз екенін нақты білемін.

Жеке тәжірибемнен кеңестер:

1. Ақылы тест «базаларына» алданып қалмаңыз. Олардың 95%-ы – 2015 жылдан келе жатқан ескірген, жарамсыз ақпарат.
2. Егер басып шығарған құжатыңызда бос жолдар болса – тіркеуіңізді тағы да тексеріңіз.
3. Дайындықты <https://kyzmet.kz> платформасы арқылы жүргізген дұрыс
4. Егер бірінші реттен сәтті тапсыра алмасаңыз – мойымаңыз. 3 немесе 15 күннен кейін қайта тапсыруға болады.
5. Мемлекеттік қызметке дайын тесттер үшін ақы төлеу кезінде абай болыңыз, сізді алдап кетуі мүмкін немесе ескі ақпаратты сататын алаяқтарға немесе тәртіпсіз адамдарға тап болуыңыз әбден мүмкін.

Қорытынды

Бүгінгі мемлекеттік қызмет – 10 жыл бұрынғыдан мүлдем басқа. Тамыр-таныстық азайды, талаптар артты. Егер сіз шынымен де мемлекеттік қызметке тұрғыңыз келсе – дұрыстап дайындалыңыз. Іріктеу жүйесі жетілдірілуде, сондықтан қазір ойын ережелерін білу бұрынғыдан да маңызды.

Мен әрқашан тәжірибеммен бөлісуге және адал, ашық әрі заңға сәйкес көмектесуге дайынмын.

Құрметпен, Асқар Есімсейітов

ТЕСТІЛЕУГЕ ДАЙЫНДАЛУ КЕЗІНДЕГІ ҚАТЕЛІКТЕР

Тестілеуге дайындық кезіндегі басты қадамдардың бірі – тест тапсыратын **нормативтік құқықтық актілердің нақты және өзекті тізімі** бар екеніне көз жеткізу. Кейбір сайттар, өкінішке орай, толық емес немесе ескірген ақпаратты жариялайды, себебі барлық мемлекеттік органдар мен жеке ресурстар өз деректерін жедел түрде жаңартпайды.

Мен мемлекеттік органдардың және Электрондық үкіметтің (egov.kz) ресми сайттарын тексердім. Шынымды айтсам, жағдай алаңдатарлық: сайттарда «Б» корпусының әкімшілік мемлекеттік лауазымдарына мен құқық қорғау қызметіне орналасқысы келетін азаматтар үшін толық ақпарат берілмеген.

Әлеуетті кандидаттар дәл осы сайттарды бірінші кезекте қарайтынын ескерсек, бұл жерде базалық ақпараттың болмауы таң қалдырады.

Мысалы, өткен жылдағы сияқты Электронды Үкіметтің сайтында әкімшілік қызметке арналған Заңдар бойынша ақпарат тізілімі бар, БІРАҚ өкінішке орай ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУҒА арналған ақпаратты таппадым.

КЕҢЕС:

Толық ақпаратты көптеген сайттардан емес, заңнаманың ресми базаларынан іздейсіз, бірақ онда да көп уақыт жоғалтып алуыңыз әбден мүмкін (бір ғана атауының өзінде не тұр), сондықтан мен Сіздер үшін «Әділет» заңнама базасындағы ресми құжатқа сілтемелер дайындадым:

- <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014317> құқық қорғау қызметіне арналған бағдарламалар;
- <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700014939> әкімшілік қызметке арналған бағдарламалар.

КӨМЕКСӨЗ: Заңдар тізімін құжаттың астыңғы жағындағы қосымшалардан іздеңіз.

P.S. Дегенмен Сізге осы кітаптағы ақпараттар жеткілікті болады деп ойлаймын (өзекті бағдарламаларды кітапта қараңыз), ол 2025 жылға редакцияланған және түсінікті әрі толық болып табылады (14-15 беттер). Кітап сізге дайындық кезінде уақыт үнемдеуге және қателіктерге жол бермеуге көмектеседі.

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕ КІРУ КЕЗІНДЕГІ ТЕСТТЕРГЕ ДАЙЫНДЫҚ БОЙЫНША САЙТТАР

Өткен жылдың қорытындысы бойынша маған мемлекеттік қызметке тестілеуден өте алмаған өте көп клиенттер жүгінді. Олардың әрқайсысымен сөйлескен кезде бәріне ортақ нәрсе анықталды: олардың көпшілігі бір тегін сайтта — find...w.com (толық атауын айтпаймыз) дайындалған.

Мен ол жерде қандай материал берілгенін өз көзіммен көруді шештім, сайттың материалдарына, жұмсақ тілмен айтқанда, таң қалдым. Сайтта жарияланған сұрақтар – ескірген, 6–7 жыл бұрынғы сұрақтар. Олардың көпшілігі қазір өзекті емес, ал нақты тест сұрақтарымен сәйкестігі 15%-дан аспайды (бұл клиенттердің айтуы бойынша).

Бұл жерде ерекше қуантатыны: менің кітабымды сатып алғаннан кейін осы адамдардың барлығы дерлік тестілеуден сәтті өтті. Бұл менің жұмысыма берілген ең үздік пікір!

Ал енді – маңызды бақылау:

Қазір мұндай сайттар өте көп. Олар көп жағдайда заңсыз жұмыс істейді, байланыс деректерін көрсетпейді, шағымдарды қабылдамайды, соған қарамастан адамдардан ақша жинайды, яғни, сіз қолжетімділік үшін төлем жасаған сияқтысыз, бірақ мұның артында кім тұрғанын, сапа кепілдігі қайда екенін және сұрақтар туындаған жағдайда кімге жазу керек екенін білмейсіз.

Дәл қазір қойылуы тиіс бір сұрақ:

Тегі, аты, иесінің телефон нөмірі көрсетілмеген сайтқа (тіпті ақылы болса да) сенуге бола ма?

Шынымен де – бұл біртүрлі ғой. Менің олардан айырмашылығым, кім екенімді, не істейтінімді және маған қалай хабарласуға болатынын ашық айтамын. Мен үшін біздің арамызда сенім болғаны маңызды.

Осындай «жасырын» сайттардың әкімшілерінің кейбіреулері өз пошталарын көрсетеді. Бірақ, өкінішке орай, бұл пошталар жұмыс істемейді. Өзім оларға бірнеше рет жаздым – бірде-бір жауап болған жоқ. Тыныштық.

Ал енді біраз кулуардағы әңгімеден:

Мен кейбір сайттардың иелерін уып, оларға жеке хабарластым. Ынтымақтастық жасауды, тәжірибе алмасуды сыпайы, адамгершілікпен ұсындым.

Бірақ олардың жауабы қандай болғанын білесіз бе?

- Біреуі қорқып қоңырауды тастай салды;
- Біреуі: «Сіз менің нөмірімді қайдан алдыңыз?!» – деп сұрады;
- Ал біреуі тіпті өз сайты... қомақты ақшаға сатып алуды ұсынды!

Бірақ маған оның сайты не үшін кере? Бұл сайттарда жылдар бойы ақпарат жаңартылмаған және 2–3 жыл бұрын бекітуден алынған бағдарламалар әлі күнге дейін ілулі тұр.

Тағы бір қызықты сәт:

Сондай-ақ клиенттермен сөйлесу барысында мен бір қызықты үрдісті байқадым: осындай «дайындық» сайттары иелерінің көпшілігі – мемлекеттік қызметте бірде-бір күн жұмыс істемеген. Олар мемлекеттік қызмет туралы

тек үстірт біледі: жалпы сөздер, шаблонды фразалар, нақты тәжірибелері жоқ.

Бұл өз несиесін жаба алмайтын адамның қаржылық еркіндік бойынша коуч болуы секілді. Абсурд естіледі ме? Иә, міне, дәл солай.

Ал мемлекеттік қызмет – бұл жай ғана заңдар тізімі емес. Бұл ерекшеліктерді, тесттердің логикасын және конкурстардың нюанстарын түсінуді талап ететін жүйе. Басқаларды дайындау үшін мұны біреуден естіп емес, іштен білу керек.

Ал, енді сізге қарапайым, бірақ көрнекі факт келтірейін:

Қазақстан Республикасының Конституциясына соңғы өзгерістер 2023 жылдың қаңтарында енгізілді. Екі жылдан бері – бәрі тыныш, бірде-бір түзету енгізілген жоқ. Шынымды айтсам, солай болып қалсын.

Бірақ менің:

«Сізде Конституция бойынша сұрақтар өзекті ме?» деген сұрағыма тест сатушылар: «Әрине! Бәрі жаңартылған – 2025 жыл бойынша!» деп сенімді түрде жауап береді

Шын мәнінде 2023 жылдан бері Конституцияда ештеңе өзгерген жоқ. Бұл – сізге жоқ «жаңартуды» қалай сатуы мүмкін екендігінің айқын мысалы. Бастысы – «салмақты» көріну.

Тәжірибешінің кеңесі:

Байланыс деректері, кері байланыс және өзектілігі расталмаған сайттарға сенудің қажеті жоқ.

Менің қағидам қарапайым:

Заңды білсең – тест тапсыра аласың!

Мен үшін ең маңыздысы – тексерілген материалдар беру, тест сұрақтарын жасырмай ұсыну және біздің арамыздағы сенім. Менің клиенттерімнің нәтижелеріне көз жіберіп қарағанда, бұл қағида дұрыс!

МӘТІНДІ ЖЫЛДАМ ЕСТЕ САҚТАУ ТӘСІЛДЕРІ

Әр адамда көлемі бойынша үлкен ақпаратты немесе мәтінді жылдам есте сақтаудың өзіндік тәсілдері, құпиялары бар, мен сіздермен өзіме оңтайлы әдіспен бөлісемін.

Дауыстап оқу және ойша қайталау: БОШБ әдісі

Б-Бағдар. Мәтінді оқыған кезде оның басты ойын түсінген маңызды. Қажет болған жағдайда оны жадыда бірнеше рет қайталай отырып, жазып немесе астын сызып қойыңыз. Қағазды аямаңыз, белгілеңіз және астын сызыңыз.

О-Оқу. Қайталап оқу кезінде ақпаратпен мұқият танысады, ұсақ бөлшектер белгіленеді, баптың негізгі ойын табыңыз және мерзімдерге- сандарға назар аударыңыз.

Ш-Шолу. Мәтінді тез қарап шығу кезінде негізгі ойды және оның бөлшектермен байланысын дұрыс белгілегеніңізді анықтайсыз.

Б-Басты. Ойша әңгілемей, мүмкіндігінше- дауыстап әңгімелеу орындалады. Бұл кезеңде негізгі ойларды еске түсіру, қойылған сұрақтарға жауап беру маңызды.

Нені есте сақтау маңызды?

Ақпаратты көп **жүйесіз** қайталау- бұл өнімді емес, сондықтан мен негізгі ақпаратты жадыда бекіту және мәтін бейнелерін көру жадында сақтап қалу үшін барлығына тек оқылған Заңнан шағын тестілеу өтуді ұсынамын.

Көру есі, біздің **көзіміз**- біздің басты ақпаратшымыз. Ең ірі әсер жеткізуші! Біз көру арқылы барлық ақпараттың 80%-ына дейін қабылдаймыз. Демек, көру бейнелеріне назарды жаттықтыру арқылы есте сақтау қабілеті жақсарады.

ҚОСЫМША КӨМЕКСӨЗДЕР:

- Негізгі ойларды бөліп алыңыз.

Оқу кезінде негізгі ойларды бөліп алыңыз да, соларды есте сақтап алыңыз.

- Бір орында отырмаңыз.

Ғалымдар физикалық қозғалыс мидың жұмысқа қабілеттілігін және өнімділігін арттыратынын бірнеше рет айтқан. **Кітаппен бір орында отырмаңыз, бір бөлмеден екінші бөлмеге ауысыңыз.** Оқу орнының ауысуы жадыны жақсартады екен. 1978 жылғы классикалық эксперименттердің бірінде психологтар, екі түрлі бөлмеде сөздік лексикасын зерттеген студенттер, сөздікті бір қонақ бөлмеде ғана бас көтермей оқыған балаларға қарағанда тесттерде әлдеқайда жақсырақ жауап бергенін айтқан.

- Бөліктерге бөліңіз.

Бір күн бұрын қаншалықты тестке дайындалғыңыз келсе де, қолыңыздан келуі екіталай. Біздің миымыз дайындықсыз көптеген материалды меңгеруге қабілетсіз. Сондықтан мен барлығын бөліктерге бөлуге кеңес беремін. Бірінші бөлімді меңгерсеңіз- демалыңыз, шай ішіңіз, 15 минутқа далаға шығып келіңіз. Жалпы айтқанда, миыңызды қайта жүктеңіз.

- Демалысты жоспарлаңыз

Тіпті егер сізге бір күн ішінде көбірек материалды меңгеру қажет болса да-демалысты жоспарлаңыз. Мысалы, таңертеңнен баста қай уақытта оқитыныңызды, ал қай уақытта- relax болатынын жоспарлап қойыңыз. Түскі үзіліс пен демалыс уақытын жоспарлаңыз. Сонда сізде егер сіз таңертең тұрғаннан түнге дейін оқығанға қарағанда, жетістікке жету ықималдығы әлдеқайда жоғары болады.

- Әрбір 3-4 сағат сайын қайталаңыз.

Таяуда оқығандарыңызды өзіңіздің қысқа мерзімді жадыңыздан жоғалтып алмас үшін, оқылған материалды әрбір 3-4 сағат сайын қайталаңыз немесе өтілген ақпарат бойынша сынақ тестін өтіңіз (сайтқа сілтемені және құпиясөзді Сіздің жеке поштаңызға жолдаймыз). Бұл сіздің біліміңізді жаңартады және ақпаратты аралық жадыға ауыстыруға көмектеседі.

СОНЫМЕН ҚОРЫТЫНДЫ:

1. Дауыстап оқимыз!
2. Тек қана ниеттеніп және сергеук оймен оқимыз
3. Бапты немесе бөлімді оқығаннан кейін, ондағы негізгі ойды бөліп аламыз
4. Толығырақ назар аударамыз
5. Бір орында отырмаймыз немесе ыңғайлы жағдайда оқимыз!

Құқық қорғау қызметіне тестілеу бағдарламалары

Бағдарламалары	Тестілер	Шекті мәні	Лауазым санаттары
№1	<p>Мемлекеттік тілін білуге арналған тест 20 сұрақ – ұзақтығы 20 минут</p> <p>Заңнамасын білуге арналған тест 135 сұрақ – ұзақтығы 110 минут</p> <p>1. ҚР Конституциясы (15 сұрақ) 2. Қылмыстық кодексі (15) 3. Қылмыстық-процестік кодексі (15) 4. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі (15) 5. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы (15) 6. Құқық қорғау қызметі туралы (15) 7. ҚР мемлекеттік қызметі туралы (15) 8. ҚР әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі (15) 9. ҚР мемлекеттік қызметшілерінің әдеп кодексі (15)</p>	<p>0</p> <p>5 5 5 5 5 5 5 5 5</p>	<p>C-GP-1, C-AGP-1, C-GP-2, C-AGP-2, C-GP-3, C-AGP-3, C-GP-4, C-AGP-4, C-GP-5, C-AGP-5, C-GP-6, C-AGP-6, C-OGP-2, C-OGP-3, C-OGP-4, C-OGP-5, C-OGP-6, C-OGP-7, C-OGP-8, C-RGP-1, C-RGP-2, C-RGP-3, C-RGP-4, C-RGP-5, C-SVO-8, C-SVR-7, C-SVU-8, C-SVU-9, C-SVU-10, C-SVU-12, C-SGU-5, C-SGU-7, B-PK-1, B-PK-2, B-PK-3, B-PKO-1, B-PKO-2, B-PKO-3, C-FM-2, C-FM-3, C-FM-4, C-FMO-1, C-FMO-2, C-FMO-3, C-FMO-4</p>
	<p>Бағдарламада барлығы – 135 сұрақ (110 минут)</p>	<p>Өту балы – 95</p>	
№2	<p>Мемлекеттік тілін білуге арналған тест 20 сұрақ – ұзақтығы 20 минут</p> <p>Заңнамасын білуге арналған тест 105 сұрақ – ұзақтығы 90 минут</p> <p>1. ҚР Конституциясы (15 сұрақ) 2. Қылмыстық кодексі (15) 3. Қылмыстық-процестік кодексі (15) 4. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі (15) 5. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы (15) 6. Құқық қорғау қызметі туралы (15) 7. ҚР мемлекеттік қызметшілерінің әдеп кодексі (15)</p>	<p>0</p> <p>5 5 5 5 5 5</p>	<p>C-SV-8, C-SV-10, C-SVO-3, C-SVO-5, C-SVO-7, C-SVO-9, C-SVR-4, C-SVR-5, C-SVR-8, C-SVU-13, C-SVU-14, C-SGU-11, C-SGU-12, C-SGU-13, B-PK-4, B-PK-5, B-PK-6, B-PK-7, B-PK-8, B-PKO-4, B-PKO-5, B-PKO-6, B-PKO-7, B-PKO-8, C-FM-5, C-FM-6, C-FMO-5, C-FMO-6</p>
	<p>Бағдарламада барлығы – 105 сұрақ (90 минут)</p>	<p>Өту балы – 63</p>	

<p>№3 (бұрынғы №4)</p>	<p>Мемлекеттік тілін білуге арналған тест 20 сұрақ – ұзақтығы 20 минут</p> <p>Заңнамасын білуге арналған тест 75 сұрақ – ұзақтығы 60 минут</p> <p>1. ҚР Конституциясы (15 сұрақ) 2. ҚР Президенті туралы (15) 3. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы (15) 4. Құқық қорғау қызметі туралы (15) 5. ҚР мемлекеттік қызметшілерінің әдеп кодексі (15)</p>	<p>0</p> <p>5 5 5 5 5</p>	<p>C-GP-1, C-AGP-1, C-GP-2, C-AGP-2, C-GP-3, C-AGP-3, C-GP-4, C-AGP-4, C-GP-5, C-AGP-5, C-GP-6, C-AGP-6, C-OGP-2, C-OGP-3, C-OGP-4, C-OGP-5, C-OGP-6, C-OGP-7, C-OGP-8, C-RGP-1, C-RGP-2, C-RGP-3, C-RGP-4, C-RGP-5, C-SVO-9, C-SVR-8, C-SVU-13, C-SVU-14, C-SVU-15, C-SGU-8, C-SGU-11, C-SGU-12, C-SGU-13, C-SSP-7, C-SSP-8, C-SN-5, C-SN-7, C-SN-8, B-PK-3, B-PK-4, B-PK-5, B-PK-6, B-PK-7, B-PK-8, B-PKO-3, B-PKO-4, B-PKO-5, B-PKO-6, B-PKO-7, B-PKO-8</p>
	<p>Бағдарламада барлығы – 75 сұрақ (60 минут)</p>	<p>Өту балы – 35</p>	

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯСЫ

Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды (халық қабылдаған).

I бөлім. ЖАЛПЫ ЕРЕЖЕЛЕР

1-бап

1. Қазақстан өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары.
2. Қазақстанның негізгі қызмет принциптері: қоғамдық татулық пен саяси тұрақтылық; бүкіл халықтың игілігін көздейтін экономикалық даму; қазақстандық патриотизм; мемлекет өмірінің аса маңызды мәселелерін демократиялық әдістермен шешу, сайлау (дауыс беру).

2-бап

1. Қазақстан - **президенттік басқару** нысанындағы **біртұтас** мемлекет.
2. Республиканың егемендігі оның бүкіл аумағын қамтиды.

3-бап

1. Мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы - **халық**.
2. Халық билікті тікелей референдум және сайлау арқылы жүзеге асырады, сондай-ақ өз билігін жүзеге асыруды меморгандарға береді.
3. Қазақстанда билікті ешкім де иемденіп кете алмайды. Халық пен мемлекет атынан билік жүргізуге Президентінің, сондай-ақ өзінің конституциялық өкілеттігі шегінде Парламенттің құқығы бар. Үкіметі мен өзге де меморгандар **мемлекет атынан** оларға берілген өкілеттіктері шегінде ғана билік жүргізеді.
4. Республикада мемлекеттік билік біртұтас, **заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына** бөліну, олардың тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесін пайдалану арқылы, өзара іс-қимыл жасау принципіне сәйкес жүзеге асырылады.

4-бап

1. Қазақстанның қолданыстағы құқығы Конституция, заң нормалары, нормативтік актілер, Қазақстанның халықаралық шарттағы және өзге де міндеттемелері, сондай-ақ Конституциялық Сотының және Жоғарғы Соттың нормативтік қаулылары болып табылады.
2. Конституцияның ең жоғары заңды күші бар және бүкіл аумағында ол тікелей қолданылады.
3. **Республика бекіткен халықаралық шарттардың Республика заңдарынан басымдығы болады.**
4. Барлық заңдар, халықаралық шарттар жарияланады. Азаматтардың құқықтарына, бостандықтары мен міндеттеріне қатысты нормативтік құқықтық актілерді **ресми түрде** жариялау оларды қолданудың міндетті шарты болып табылады.

5-бап

1. Қазақстанда идеологиялық және саяси әр-алуандылық танылады. Меморгандарда партия ұйымдарын құруға жол берілмейді.
2. Қоғамдық бірлестіктер заң алдында бірдей. Мемлекеттің немесе қоғамдық бірлестіктердің бір-бірінің ісіне заңсыз араласуына жол берілмейді. Қоғамдық бірлестіктерге мемлекеттік мемлекеттік органдардың қызметін жүктеуге жол берілмейді.

3. Мақсаты немесе іс-әрекеті Қазақстанға зиян келтіруге бағытталған қоғамдық бірлестіктер құруға және олардың қызметіне тыйым салынады.

4. **Басқа мемлекеттердің** саяси партиялары мен кәсіптік одақтарының қызметіне, діни негіздегі партияларға, сондай-ақ оларды шетелдік азаматтардың және халықаралық ұйымдардың қаржыландыруына жол берілмейді.

5. Шетелдік діни бірлестіктердің қызметі, сондай-ақ олардың басшыларын тағайындау тиісті мемлекеттік органдарымен келісу арқылы жүзеге асырылады.

6-бап

1. Қазақстанда мемлекеттік меншік пен жеке меншік танылады және бірдей қорғалады.

2. Меншік міндет жүктейді, оны пайдалану сонымен қатар қоғам игілігіне де қызмет етуге тиіс.

3. Жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар халыққа тиесілі. Халық атынан меншік құқығын мемлекет жүзеге асырады. **Жер**, сондай-ақ заңда белгіленген негіздерде, шарттар мен шектерде **жеке меншікте де болуы мүмкін**.

7-бап

1. Мемлекеттік тіл - қазақ тілі.

2. Мемлекеттік ұйымдарда және жергілікті өзін-өзі басқару органдарында орыс тілі ресми түрде қазақ тілімен тең қолданылады.

3. Мемлекет Қазақстан халқының тілдерін үйрену мен дамыту үшін жағдай туғызуға қамқорлық жасайды.

8-бап

Қазақстан халықаралық құқықтың принциптері мен нормаларын құрметтейді, мемлекеттер арасында ынтымақтастық пен тату көршілік қарым-қатынас жасау, олардың теңдігі мен бір-бірінің ішкі істеріне араласпау, халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу саясатын жүргізеді, қарулы күшті бірінші болып қолданудан бас тартады.

9-бап

Мемлекеттік рәміздері - Туы, Елтаңбасы және Гимні бар.

II бөлім. АДАМ ЖӘНЕ АЗАМАТ

10-бап

1. Қазақстанның азаматтығы бірыңғай және тең болып табылады.

2. Қазақстанның азаматын азаматтығынан, өзінің азаматтығын өзгерту құқығынан айыруға, оны Қазақстаннан тыс жерлерге аластауға болмайды. **Азаматтықтан айыруға** террористік қылмыстар жасағаны, сондай-ақ Қазақстанның өмірлік маңызы бар мүдделеріне өзге де ауыр зиян келтіргені үшін соттың шешімімен ғана жол беріледі.

3. Республика азаматының **басқа мемлекеттің азаматтығында болуы танылмайды**.

11-бап

1. Халықаралық шарттарында өзгеше белгіленбесе, азаматын шет мемлекетке беруге болмайды.

2. Шет елде қорғауға және қамқорлық жасауға кепілдік беріледі.

12-бап

1. Қазақстанда адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі.

2. Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды.

4. Шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар Республикада азаматтар үшін белгіленген құқықтар мен бостандықтарды пайдаланады, сондай-ақ міндеттер атқарады.

13-бап

1. Әркімнің құқық субъектісі ретінде танылуына құқығы бар және өзінің құқықтары мен бостандықтарын, қажетті қорғанысты қоса алғанда, заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғауға хақылы.

2. Әркімнің сот арқылы қорғалуына құқығы бар.

3. Әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Заңда көзделген реттерде заң көмегі тегін көрсетіледі.

14-бап

1. Заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең.

2. Ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды (жағдайы, жынысы, ұлты және басқалары).

15-бап

1. Әркімнің өмір сүруге құқығы бар.

2. Ешкімнің өз бетінше адам өмірін қиюға хақысы жоқ. Өлім жазасына тыйым салынады.

16-бап

1. Әркім өзінің жеке басының бостандығына құқығы бар.

2. **Тек қана соттың санкциясымен** тұтқындауға және қамауда ұстауға болады, тұтқындалған адамға шағымдану құқығы беріледі. Соттың санкциясынсыз адамды **72 сағаттан** аспайтын мерзімге ұстауға болады.

3. Ұсталған, тұтқындалған, қылмыс жасады деп айып тағылған әрбір адам басынан бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалануға құқылы.

17-бап

1. Адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайды.

2. Ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, немесе басқа нәрсеге болмайды.

18-бап

1. Әркімнің жеке өміріне қол сұғылмауына, өзінің және отбасының құпиясы болуына, ар-намысы мен абыройлы атының қорғалуына құқығы бар.

2. Әркім өзінің жеке салымдары мен жинаған қаражатының, жазысқан хаттарының, телефон арқылы сөйлескен сөздерінің, почта, телеграф арқылы және басқа жолдармен алысқан хабарларының құпиялылығы сақталуына құқығы бар.

19-бап

1. Әркім өзінің қай ұлтқа, қай партияға және қай дінге жататынын өзі анықтауға және оны көрсету-көрсетпеуге хақылы.

2. Әркімнің ана тілі мен төл мәдениетін пайдалануға, қарым-қатынас тілін еркін таңдауға құқығы бар.

20-бап

1. Сөз бен шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріледі. Цензураға тыйым салынады.

2. Әркімнің заң жүзінде тыйым салынбаған кез келген тәсілмен еркін ақпарат алуға және таратуға құқығы бар.

3. Қазақстанға, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни және өзге де артықшылыққа, сондай-ақ қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа бас ұруды насихаттауға немесе үгіттеуге жол берілмейді.

21-бап

1. Қазақстан аумағында заңды түрде жүрген әрбір адам, оның аумағында еркін жүріп-тұруға және тұрғылықты мекенді өз қалауынша таңдап алуға құқығы бар.
2. Әркімнің Республикадан тыс жерлерге кетуіне және кедергісіз қайтып оралуына құқығы бар.

22-бап

Әркімнің ар-ождан бостандығына құқығы бар.

23-бап

1. Азаматтарының бірлесу бостандығына құқығы бар.
2. Конституциялық Сотының, Жоғарғы Сотының және өзге де соттарының төрағалары мен судьялары, Орталық сайлау комиссиясының, Жоғары аудиторлық палатасының төрағалары мен мүшелері, әскери қызметшілер, ұлттық қауіпсіздік органдарының, құқық қорғау органдарының қызметкерлері саяси партияларда, кәсіптік одақтарда **болмауға, партияны қолдап сөйлемегуге тиіс.**

24-бап

1. Әркімнің еңбек ету бостандығына, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдауына құқығы бар. **Еріксіз еңбекке** қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылық жасауға кінәлі деп тану туралы сот актісінің негізінде не төтенше жағдайда немесе соғыс жағдайында ғана жол беріледі.
2. Әркімнің қауіпсіз еңбек жағдайына және жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғалуға құқығы бар.
3. Ереуіл жасау құқығын қоса алғанда, жеке және ұжымдық еңбек дауларын шешу құқығы мойындалады.
4. Әркімнің тынығу, демалысқа құқығы бар.

25-бап

1. Тұрғын үйге қол сұғылмайды. Соттың шешімінсіз тұрғын үйден айыруға жол берілмейді.
2. Қазақстанда азаматтарды тұрғын үймен қамтамасыз ету үшін жағдайлар жасалады.

26-бап

1. Азаматтары заңды түрде алған қандай да болсын мүлкін жеке меншігінде ұстай алады.
2. Меншік, оның ішінде мұрагерлік құқығына заңмен кепілдік беріледі.
3. **Соттың шешімінсіз** ешкімді де өз мүлкінен айыруға болмайды. Мемлекет мұқтажы үшін мүлктен күштеп айыру оның құны тең бағамен өтелген кезде жүргізілуі мүмкін.
4. Әркімнің кәсіпкерлік қызмет еркіндігіне құқығы бар. Монополистік қызмет заңмен реттеледі әрі шектеледі. Жосықсыз бәсекеге тыйым салынады.

27-бап

1. Неке мен отбасы, ана мен әке және бала мемлекеттің қорғауында болады.
2. Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу - ата-ананың етене құқығы әрі міндеті.
3. Кәмелетке толған еңбекке қабілетті балалар еңбекке жарамсыз ата-анасына қамқорлық жасауға міндетті.

28-бап

1. Азаматқа ең төменгі жалақы мен зейнетақының мөлшеріне, мүгедектігі бойынша, асыраушысынан айырылуына және өзге де негіздер бойынша әлеуметтік қамсыздандырылуына кепілдік беріледі.
2. Ерікті әлеуметтік сақтандыру, қайырымдылық көтермеленіп отырады.

29-бап

1. Азаматтарының денсаулығын сақтауға құқығы бар.
2. Азаматтары кепілді медициналық көмектің көлемін тегін алуға хақылы.

30-бап

1. Азаматтардың мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуына кепілдік беріледі. **Орта білім алу міндетті.**
2. Азаматтың мемлекеттік жоғары оқу орнында конкурстық негізде тегін жоғары білім алуға құқығы бар.

31-бап

Мемлекет айналадағы ортаны қорғауды мақсат етіп қояды.

32-бап

Азаматтары бейбіт әрі қарусыз жиналуға, жиналыстар, митингілер мен демонстрациялар, шерулер өткізуге және тосқауылдарға тұруға хақылы.

33-бап

1. **Азаматтардың** мемлекет ісін басқаруға қатысуға, тікелей өзі жүгінуге, өтініштер жолдауға құқығы бар.
2. Азаматтарының меморгандар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарын сайлауға және оларға сайлануға, республикалық референдумға қатысуға құқығы бар.
3. Сот іс-әрекетке қабілетсіз деп таныған, сондай-ақ сот үкімі бойынша бас бостандығынан айырылған азаматтардың сайлауға және сайлануға, референдумға қатысуға құқығы жоқ.
4. Республика азаматтарының мемқызметке кіруге тең құқығы бар.

34-бап

1. Әркім Конституциясын және заңдарын сақтауға, басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтарын құрметтеуге міндетті.
2. Әркім мемлекеттік рәміздерін құрметтеуге міндетті.

35-бап

Салықтарды және өзге де міндетті төлемдерді төлеу әркімнің борышы әрі міндеті болып табылады.

36-бап

Қазақстанды қорғау - оның әрбір азаматының қасиетті парызы және міндеті.

37-бап

Азаматтары тарихи және мәдени мұралардың сақталуына қамқорлық жасауға, ескерткіштерін қорғауға міндетті.

38-бап

Азаматтары табиғатты сақтауға және табиғат байлықтарын қорғау.

39-бап

1. Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтары **тек заңмен шектелуі мүмкін.**

2. Ұлтаралық және конфессияаралық татулықты бұзатын кез келген әрекет конституциялық емес деп танылады.
3. Саяси себептер бойынша азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қандай да бір түрде шектеуге жол берілмейді.

III бөлім. ПРЕЗИДЕНТ

40-бап

1. Президент – мемлекеттің басшысы, мемлекеттің **ішкі және сыртқы саясатының** негізгі бағыттарын айқындайтын, ел ішінде және халықаралық қатынастарда Қазақстанның атынан өкілдік ететін ең жоғары лауазымды тұлға.
2. Президент – халық пен мемлекеттік билік бірлігінің, Конституцияның мызғымастығының, адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының нышаны әрі кепілі.
3. Президенті мемлекеттік биліктің барлық тармағының келісіп жұмыс істеуін және өкімет органдарының халық алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз етеді.

41-бап

1. Президент жалпыға бірдей, тең және төте сайлау құқығы негізінде Республиканың кәмелетке толған азаматтары жасырын дауыс беру арқылы **7 жыл** мерзімге сайлайды.
2. Президент болып **тумысынан** Республика азаматы болып табылатын, **40 жасқа толған**, мемлекеттік тілді еркін меңгерген, Қазақстанда соңғы он бес жыл бойы тұратын және жоғары білімі бар Республика азаматы сайлана алады.
3. Президентінің кезекті сайлауы желтоқсанның бірінші жексенбісінде өткізіледі және ол мерзімі жағынан Республика Парламентінің жаңа құрамын сайлаумен тұспа-тұс келмеуге тиіс.
- 3-1. Президенттің кезектен тыс сайлауы Президентінің шешімімен тағайындалады.
5. Дауыс беруге қатысқан сайлаушылардың елу процентінен астамының дауысын алған кандидат сайланды деп есептеледі. Егер кандидаттардың бірде-бірі көрсетілген дауыс санын ала алмаса, қайтадан дауысқа салынады, оған көп дауыс алған екі кандидат қатысады. Дауыс беруге қатысқан сайлаушылардың ең көп дауысын алған кандидат сайланды деп есептеледі.

42-бап

1. Президент: "Қазақстан халқына адал қызмет етуге, Қазақстанның Конституциясы мен заңдарын қатаң сақтауға, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына кепілдік беруге, өзіме жүктелген мәртебелі міндетін адал атқаруға салтанатты түрде ант етемін", - деп халыққа **ант берген сәттен бастап қызметіне кіріседі**.
2. Ант беру қаңтардың екінші сәрсенбісінде салтанатты жағдайда Парламент депутаттарының, Конституциялық Сот, Жоғарғы Сот судьяларының, сондай-ақ экс-Президенттерінің қатысуымен өткізіледі. Егер адам сайлау арқылы Президент болмаса, ант бір ай ішінде қабылданады.
3. Президентінің өкілеттігі жаңадан сайланған Президенті қызметіне кіріскен кезден бастап тоқтатылады. **Бұрынғы Президенттерінің бәрінің, қызметінен кетірілгендерден басқасының, Қазақстанның экс-Президенті деген атағы болады.**
5. Бір адам **1 реттен артық** Республика Президенті болып сайлана алмайды.

43-бап

1. Президент өкілді органның депутаты болуға, өзге де ақы төленетін қызметтерді атқаруға және кәсіпкерлік қызметпен айналысуға құқығы жоқ.
3. Президент өз өкілеттіктерін жүзеге асыру кезеңінде саяси партияда болмауға тиіс.
4. Президентінің жақын туыстары мемлекеттік саяси қызметшілердің, квазимемлекеттік сектор субъектілері басшыларының қызметтерін атқаруға хақысы жоқ.

44-бап

Президент:

- 1) Қазақстан халқына елдегі жағдай мен Республиканың ішкі және сыртқы саясатының бағыттары туралы жыл сайын жолдау арнайды;
- 2) Республика Парламентіне және оның Палатасына кезекті және кезектен тыс сайлау тағайындайды; Парламенттің бірінші сессиясын шақырады және оның депутаттарының Қазақстан халқына беретін антын қабылдайды; Парламенттің кезектен тыс сессиясын шақырады; Парламент ұсынған заңға бір ай ішінде қол қояды, заңды халыққа жария етеді не заңды немесе оның жекелеген баптарын қайтадан талқылап, дауысқа салу үшін қайтарады;
- 3) Парламент **Мәжілісінің келісімімен** Премьер-Министрін қызметке тағайындайды; Премьер-Министрін қызметтен босатады; Премьер-Министрдің ұсынуымен Үкіметтің құрылымын айқындайды; Премьер-Министр енгізген ұсынумен Үкімет мүшелерін қызметке тағайындайды; сыртқы істер, қорғаныс, ішкі істер министрлерін қызметке **дербес** тағайындайды; Үкімет мүшелерін қызметтен босатады және антын қабылдайды;
- ерекше маңызды мәселелер** бойынша қажеттігіне қарай Үкімет отырыстарына төрағалық етеді;
- 4) **Парламент Сенатының келісімімен** Конституциялық Сотының Төрағасын, Ұлттық Банкінің Төрағасын, Жоғары Сот Кеңесінің Төрағасын, **Бас Прокурорын** және Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Төрағасын қызметке тағайындайды; оларды қызметтен босатады;
- 5) Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін мемлекеттік органдарды құрады, таратады және қайта құрады, олардың басшыларын тағайындайды және босатады;
- 6) Республика дипломатиялық өкілдіктерінің басшыларын тағайындайды және кері шақырып алады;
- 7) Орталық сайлау комиссиясының Төрағасын және екі мүшесін, Жоғары аудиторлық палатаның Төрағасын және екі мүшесін бес жыл мерзімге қызметке тағайындайды;
- 10) республикалық референдум өткізу жөнінде шешім қабылдайды;
- 10-1) **Конституциялық Сотқа** Конституцияға сәйкестігі туралы заңды күшіне енген заңды немесе өзге де нормативтік құқықтық актіні қарау туралы **өтініш жолдайды**;
- 11) келіссөздер жүргізеді және халықаралық шарттарына қол қояды; бекіту грамоталарына қол қояды; өзінің жанында тіркелген шет мемлекеттердің дипломатиялық және өзге де өкілдерінің сенім грамоталары мен кері шақырып алу грамоталарын қабылдайды;
- 12) Қарулы Күштерінің Жоғарғы Бас Қолбасшысы болып табылады, Қарулы Күштердің жоғары қолбасшылығын тағайындайды және ауыстырып отырады;
- 13) мемлекеттік наградаларымен марапаттайды, құрметті, жоғары әскери және өзге атақтарды, сыныптық шендерді, дипломатиялық дәрежелерді, біліктілік сыныптарын береді;
- 14) **азаматтығы, саяси баспана беру мәселелерін шешеді**;
- 15) **азаматтарға кешірім жасауды жүзеге асырады**;
- 16) Премьер-Министрмен және Парламенті Палаталарының Төрағаларымен **ресми консультациялардан кейін** Парламентіне дереу хабарлай отырып, Қазақстанның бүкіл аумағында және оның жекелеген жерлерінде төтенше жағдай енгізуді, Қарулы Күштерін қолдануды қоса алғанда, маңызды шараларды қолданады;
- 17) Республикаға қарсы агрессия жасалған не оның қауіпсіздігіне сырттан тікелей қатер төнген ретте Республиканың бүкіл аумағында немесе оның жекелеген жерлерінде әскери жағдай енгізеді, ішінара немесе жалпы мобилизация жариялап, бұл туралы **Парламентіне дереу хабарлайды**;
- 18) өзіне бағынысты Мемлекеттік күзет қызметін жасақтайды;

19) Мемлекеттік кеңесшісін тағайындайды және босатады; Президентінің Әкімшілігін құрады;

20) Қауіпсіздік Кеңесін және өзге де консультативтік-кеңесші органдарды, сондай-ақ Қазақстан халқы Ассамблеясы мен Жоғары Сот Кеңесін құрады/

45-бап

1. Президент Республиканың бүкіл аумағында міндетті күші бар жарлықтар мен өкімдер шығарады.

3. Республиканың Президенті қол қоятын Парламент актілері, сондай-ақ Үкімет бастамасымен шығарылатын Президенттің актілері тиісінше осы актілердің заңдылығы үшін заңдық жауапкершілік жүктелетін Парламенттің әр Палатасының Төрағаларының не Премьер-Министрдің алдын ала қолдары қойылып тиянақталады.

46-бап

1. Президент, оның абыройы мен қадір-қасиетіне ешкімнің тиісуіне болмайды.

2. Президент мен оның отбасын қамтамасыз ету, оларға қызмет көрсету және қорғау мемлекет есебінен жүзеге асырылады.

47-бап

1. Президенті науқастануына байланысты өзінің міндеттерін жүзеге асыруға қабілетсіздігі дендеген жағдайда қызметінен мерзімінен бұрын босатылуы мүмкін. Мерзімінен бұрын босату туралы шешім Парламент Палаталарының бірлескен отырысында әр Палата депутаттары жалпы санының кемінде төрттен үшінші көпшілігімен қабылданады.

2. Президенті өзінің міндеттерін атқару кезіндегі іс-әрекеті үшін тек қана мемлекетке опасыздық жасаған жағдайда жауап береді және бұл үшін Парламент оны қызметінен кетіруі мүмкін. Айып тағу және оны тексеру туралы шешім Мәжіліс депутаттарының жалпы санының көпшілігімен қабылдануы мүмкін. Тағылған айыпты тексеруді Сенат ұйымдастырады.

3. Республика Президентін қызметінен кетіру туралы мәселе ол Парламентінің немесе Мәжілісінің өкілеттігін мерзімінен бұрын тоқтату жөнінде мәселе қарап жатқан кезде қозғалмайды.

48-бап

1. Президент қызметінен мерзімінен бұрын босатылған немесе кетірілген, сондай-ақ ол қайтыс болған жағдайда, Президенттің өкілеттігі қалған мерзімге Парламент Сенатының Төрағасына; егер ол келмесе, Парламент Мәжілісінің Төрағасына; егер ол келмесе, Премьер-министрге ауысады. Олардың ішінде Президенттің өкілеттігін кім қабылдаса, сол алдыңғы өкілеттіліктерді өз мойнына алады.

2. Президентінің өкілеттігін өзіне қабылдаған тұлғаның Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар туралы бастамашылық жасауға **құқығы жоқ**.

IV бөлім. ПАРЛАМЕНТ

49-бап

1. Парламент – заң шығару билігін жүзеге асыратын Республиканың ең жоғары өкілді органы.

2. Парламенттің өкілеттігі оның бірінші сессиясы ашылған сәттен басталып, жаңадан сайланған Парламенттің бірінші сессиясы жұмысқа кіріскен кезден аяқталады.

50-бап

1. Парламент тұрақты негізде жұмыс істейтін екі Палатадан: Сенаттан және Мәжілістен тұрады.

2. Сенат әр облыстан, республикалық маңызы бар қаладан және астанасынан екі адамнан өкілдік ететін депутаттардан құралады. Сенаттың **10 депутатын**, оның

ішінде **5 Қазақстан халқы Ассамблеясының** ұсынысы бойынша Президент тағайындайды.

3. Мәжіліс **98 депутаттан** тұрады.

4. Парламент депутаты бір мезгілде екі Палатаға бірдей мүше бола алмайды.

5. Сенат депутаттарының өкілеттік мерзімі - **6 жыл**, Мәжіліс депутаттарының өкілеттік мерзімі - **5 жыл**.

51-бап

1. Мәжілістің депутаттарын сайлау жалпыға бірдей, тең және төте сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру арқылы жүзеге асырылады.

2. **Сенат депутаттары жанама сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру жолымен сайланады.** Сайланған Сенат депутаттарының жартысы әрбір үш жыл сайын қайта сайланып отырады.

3. Парламент немесе Парламент Мәжілісі депутаттарының кезектен тыс сайлауы тиісінше Парламент немесе Парламент Мәжілісінің өкілеттігі мерзімінен бұрын тоқтатылған күннен бастап екі ай ішінде өткізіледі.

4. Азаматтығында тұратын және оның аумағында соңғы **10 жылда тұрақты** тұрып жатқан адам Парламент депутаты бола алады.

Жасы 30 толған, жоғары білімі және кемінде бес жыл жұмыс стажы бар, тиісті облыстың, қаланың, астанасының аумағында кемінде үш жыл тұрақты тұрып жатқан адам Сенат депутаты бола алады. **Жасы 25** толған адам Мәжіліс депутаты бола алады.

6. Парламенттің депутаты Қазақстан халқына ант береді.

52-бап

2. Парламент депутаттары оның жұмысына қатысуға міндетті. Парламентте депутаттың жеке өзі ғана дауыс береді. Депутаттың Палаталар мен олардың органдарының отырыстарына дәлелді себептерсіз үш реттен артық қатыспауы, сол сияқты дауыс беру құқығын басқа біреуге беруі депутатқа жазалау шараларын қолдануға әкеп соғады.

3. Парламент депутатының басқа өкілді органның депутаты болуға, оқытушылық, ғылыми, шығармашылық қызметтен басқа, ақы төленетін өзге де жұмыс атқаруға, кәсіпкерлікпен шұғылдануға, коммерциялық ұйымның құрамына кіруге құқығы жоқ. Осы ереженің бұзылуы депутаттың өкілеттігін тоқтатуға әкеп соғады.

4. Парламент депутатын оның өкілеттік мерзімі ішінде тұтқынға алуға, күштеп әкелуге, әкімшілік жазалау шараларын қолдануға, қылмыс үстінде ұсталған немесе ауыр қылмыс жасаған реттерді қоспағанда, тиісті Палатаның келісімінсіз қылмыстық жауапқа тартуға болмайды.

5. Парламент депутатының өкілеттігі орнынан түскен, ол қайтыс болған, депутат іс-әрекетке қабілетсіз, қайтыс болған немесе хабарсыз кеткен деп танылған жағдайларда және өзге де жағдайларда тоқтатылады.

Парламент депутаты:

- 1) ол Қазақстаннан тысқары жерге тұрақты тұруға кеткен;
- 2) оған қатысты соттың айыптау үкімі заңды күшіне енген;
- 3) Азаматтығын жоғалтқан кезде өз мандатынан айырылады.

Парламент Мәжілісінің депутаты:

- 1) депутат өзін сайлаған саяси **партиядан шыққан немесе шығарылған**;
- 2) депутатты сайлаған саяси партия қызметін тоқтатқан;
- 3) бір мандаттық аумақтық сайлау округі бойынша сайланған депутатты сайлаушылар кері шақырып алған кезде өз мандатынан айырылады.

Парламент Сенатының тағайындалған депутаттарының өкілеттігі Президентінің шешімі бойынша мерзімінен бұрын тоқтатылуы мүмкін.

Парламент және Парламент Мәжілісі депутаттарының өкілеттігі таратылған жағдайларда тоқтатылады.

6. Депутаттарды жазалау, этиканы бұзу, өкілеттігінен айыру және депутаттық ешкімнің тиіспеуі туралы мәселелерді дайындау Орталық сайлау комиссиясына жүктеледі.

53-бап

Палаталардың бірлескен отырысында Парламент:

- 1) Президентінің ұсынысы бойынша Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар енгізеді;
 - 1-1) конституциялық заңдарды қабылдайды;
 - 1-2) Президентінің қарсылығын туғызған конституциялық заңдар немесе конституциялық заңның баптары бойынша қарсылықтар жіберілген күннен бастап бір ай мерзімде қайталап талқылау мен дауысқа салуды жүргізеді. Бұл мерзімнің сақталмауы Президент қарсылықтарының қабылданғанын білдіреді;
- 2) Үкімет пен Жоғары аудиторлық палатаның есептерін бекітеді. Үкіметтің республикалық бюджеттің атқарылуы туралы есебін Парламенттің бекітпеуі Парламенттің Үкіметке сенімсіздік білдіргенін көрсетеді;
- 4) соғыс және бітім мәселелерін шешеді;
- 5) Президентінің ұсынысы бойынша Қарулы Күштерін пайдалану туралы шешім қабылдайды;
- 6) Конституциялық Соттың жыл сайынғы жолдауын тыңдайды;
- 7) палаталардың бірлескен комиссияларын құрады, олардың төрағаларын сайлайды және қызметтен босатады.

54-бап

1. Парламент Палаталардың бөлек отырысында мәселелерді әуелі - Мәжілісте, ал содан кейін Сенатта өз кезегімен қарау арқылы заңдар қабылдайды, оның ішінде:
 - 1) республикалық бюджетті бекітеді, оған өзгерістер мен толықтырулар енгізеді;
 - 2) мемлекеттік салықтар мен алымдарды белгілейді және оларды алып тастайды;
 - 3) Қазақстанның әкімшілік-аумақтық құрылысы мәселелерін шешу тәртібін белгілейді;
 - 4) мемнаградларды тағайындайды, Республиканың құрметті, әскери атақтарын, дипломатиялық дәрежелерін белгілейді, Республиканың мемлекеттік рәміздерін айқындайды;
 - 5) мемлекеттік заемдар мен экономикалық және өзге де көмек көрсетуі туралы мәселелерді шешеді;
 - 6) **рақымшылық жасау мәселелерін шешеді;**
 - 7) халықаралық шарттарын ратификациялайды және олардың күшін жояды.
2. Парламент палаталардың бөлек отырысында мәселелерді әуелі - Мәжілісте, ал содан кейін Сенатта өз кезегімен қарау арқылы:
 - 1) республикалық бюджеттің атқарылуы туралы есептерді талқылайды;
 - 2) Республика Президентінің қарсылығын туғызған заңдар немесе заңның баптары бойынша қарсылықтар жіберілген күннен бастап бір ай мерзім ішінде қайталап талқылау мен дауысқа салуды өткізеді. Бұл мерзімнің сақталмауы Президент қарсылықтарының қабылданғанын білдіреді;
 - 3) республикалық референдум тағайындау туралы бастама көтереді.

55-бап

Сенаттың ерекше қарауына мыналар жатады:

- 1) Президентінің ұсынуымен Жоғарғы Сотының Төрағасын және Жоғарғы Сотының судьяларын сайлау және босату, олардың анттарын қабылдау;
 - 1-1) Президентінің ұсынуымен Адам құқықтары жөніндегі уәкілді бес жыл мерзімге сайлау және оны босату;
 - 2) Президентінің Конституциялық Сотының Төрағасын, Ұлттық Банкінің Төрағасын, Жоғары Сот Кеңесінің Төрағасын, Бас Прокурорын, Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Төрағасын тағайындауына келісім беру;

3) Бас Прокурорын, Жоғарғы Сотының Төрағасы мен судьяларын, Адам құқықтары жөніндегі уәкілді оларға ешкімнің тиіспеуі жөніндегі құқығынан айыру.

56-бап

1. Мәжілістің ерекше қарауына мыналар жатады:

- 1) Парламентке енгізілген конституциялық заңдар мен заңдардың жобаларын қарауға қабылдау;
- 2) Палата депутаттарының жалпы санының көпшілік даусымен Президентіне Премьер-Министрін тағайындауға келісім беру;
- 3) **Республика Президентінің кезекті сайлауын хабарлау;**
- 3-1) Жоғары аудиторлық палата Төрағасының есебін жылына 2 рет тыңдау.

2. Мәжіліс депутаттарының көпшілік даусымен, Мәжіліс депутаттарының кемінде бестен бірінің бастамасы бойынша Мәжіліс Үкіметке сенімсіздік білдіруге хақылы.

57-бап

Парламенттің әр Палатасы дербес, басқа Палатаның қатысуынсыз:

- 1) Конституциялық Соттың 3 судьясын қызметке тағайындайды; Орталық сайлау комиссиясының 2 мүшесін, Жоғары аудиторлық палатаның 3 мүшесін бес жыл мерзімге қызметке тағайындайды;
- 3) Палаталардың бірлескен комиссиялары мүшелерінің тең жартысын сайлайды;
- 4) Палаталар депутаттарының өкілеттігін тоқтатады, сондай-ақ Бас Прокурорының ұсынуымен оларға ешкімнің тиіспеуі жөніндегі құқығынан Палаталардың депутаттарын айыру мәселелерін шешеді;
- 5) парламенттік тыңдаулар өткізеді;
- 6) Палата депутаттары жалпы санының кемінде үштен бірінің бастамасы бойынша Республика Үкіметі мүшелерінің өз қызметі мәселелері жөніндегі есептерін тыңдауға хақылы;
- 7) Палаталардың үйлестіруші және жұмыс органдарын құрады.

58-бап

1. Палаталарды мемлекеттік тілді еркін меңгерген өз депутаттарының арасынан Палаталар депутаттары көпшілік даусымен жасырын дауыс беру арқылы Сенат пен Мәжіліс сайлаған төрағалар басқарады. Сенат Төрағасының қызметіне кандидатураны Президенті ұсынады. Мәжіліс Төрағасының қызметіне кандидатураларды Палатаның депутаттары ұсынады.

3. Парламент Палаталарының төрағалары:

- 1) Палаталардың отырыстарын шақырып, оларға төрағалық етеді;
- 2) енгізілетін мәселелерді әзірлеуге жалпы басшылық жасайды;
- 6) Палаталар шығаратын актілерге қол қояды;
- 7) Палаталарға Конституциялық Соттың судьялары, Орталық сайлау комиссиясының, Жоғары аудиторлық палатаның мүшелері қызметіне тағайындау үшін кандидатуралар ұсынады.

4. Мәжіліс Төрағасы:

- 1) Парламент сессияларын ашады;
 - 2) Палаталардың кезекті бірлескен отырыстарын шақырады, Палаталардың отырыстарына төрағалық етеді.
5. Палаталардың төрағалары өкімдер шығарады.

59-бап

1. Парламент сессиясы оның Палаталарының бірлескен және бөлек отырыстары түрінде өткізіледі.

2. Парламенттің бірінші сессиясын Президенті сайлау қорытындылары жарияланған күннен бастап отыз күннен кешіктірмей шақырады.

3. Парламенттің кезекті сессиялары жылына бір рет қыркүйектің бірінші жұмыс күнінен маусымның соңғы жұмыс күніне дейін өткізіледі.

4. Парламент сессиясын, әдетте, Президенті ашады және сессия Сенат пен Мәжілістің бірлескен отырыстарында жабылады. Парламент сессиялары аралығындағы кезеңде Республика Президенті өз бастамасымен, палаталар төрағаларының немесе Парламент депутаттары жалпы санының кемінде үштен бірінің ұсынысымен Парламенттің кезектен тыс сессиясын шақыра алады. Онда сессияны шақыруға негіз болған мәселелер ғана қаралады.

5. Палаталардың бірлескен және бөлек отырыстары оларға әр Палата депутаттарының үштен екісі қатысқан жағдайда өткізіледі.

6. Палаталардың бірлескен және бөлек отырыстары ашық отырыстар болып табылады. Жабық отырыстар өткізілуі мүмкін. Президентінің, Премьер-Министр мен Үкімет мүшелерінің, Ұлттық Банк Төрағасының, Бас Прокурордың, Ұлттық қауіпсіздік комитеті Төрағасының кез келген отырыстарға қатысуға және сөз сөйлеуге құқығы бар.

60-бап

1. Палаталар әр Палатада саны жетіден аспайтын тұрақты комитеттер құрады. Сенат пен Мәжіліс тепе-тең негізде бірлескен комиссиялар құруға хақылы.

3. Комитеттер мен комиссиялар қаулылар шығарады.

61-бап

1. Заң шығару бастамасы құқығы Президентіне, Парламент депутаттарына, Үкіметке тиесілі және **тек қана Мәжілісте жүзеге асырылады.**

2. Президентінің заңдар жобаларын қараудың басымдығын белгілеуге құқығы бар, екі ай ішінде қабылдануға тиіс екенін білдіреді.

Халықтың өмірі мен денсаулығына, конституциялық құрылысқа, қоғамдық тәртіпті қорғауға, елдің экономикалық қауіпсіздігіне қатер төндіретін жағдайларға жеделден қою мақсатында Республика Үкіметінің заң шығару бастамасы тәртібімен енгізілген заң жобалары Палаталардың бірлескен отырысында Парламенттің дереу қарауына жатады.

3. Парламент аса маңызды қоғамдық қатынастарды реттейтін, мыналарға:

1) барлығы тұлғалардың құқық субъектілігіне, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына, барлығы тұлғалардың міндеттері мен жауапкершілігіне;

2) меншік режиміне және өзге де мүліктік құқықтарға;

4) салық салуға, алымдар мен төлемдерді белгілеуге;

5) республикалық бюджетке;

6) сот құрылысы мен сотта іс жүргізу мәселелеріне;

7) білім беруге, денсаулық сақтауға және әлеуметтік қамсыздандыруға;

8) кәсіпорындар мен олардың мүлкін жекешелендіруге;

9) айналадағы ортаны қорғауға;

10) республиканың әкімшілік-аумақтық құрылысына;

11) мемлекет қорғанысы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қатысты заңдар шығаруға хақылы.

Өзге қатынастардың барлығы заңға тәуелді актілермен реттеледі.

4. Мәжіліс депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен қабылданған заң Сенатқа беріледі, ол онда 60 күннен асырылмай қаралады. Мәжіліс заң жобасын депутаттардың жалпы санының көпшілік даусымен тұтастай қабылдауға хақылы. Бас тартылған заң жобасы қабылданбады деп есептеледі және бастамашыға қайтарылады.

Сенат депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен мақұлданған заң 10 күннің ішінде Президенттің қол қоюына беріледі. Егер Сенат заңды тұтастай немесе оның жекелеген баптарын мақұлдаса, онда заң Мәжіліске қайтарылады.

5. Егер Мәжіліс заңның жекелеген баптарының Сенат ұсынған редакциясына депутаттардың жалпы санының көпшілік даусымен келіссе, Мәжіліс заңды жаңа

редакцияда қабылдаған және Сенат мақұлдаған болып есептеледі және он күннің ішінде Президенттің қол қоюына беріледі.

Егер Мәжіліс заңның жекелеген баптарының Сенат ұсынған редакциясына сол көпшілік дауыспен қарсылық білдірсе, сондай-ақ егер Сенат заңды тұтастай мақұлдамаған жағдайда, Палаталар арасындағы келіспеушіліктер келісу рәсімдері арқылы шешіледі.

Заңның келісу комиссиясы тұжырымдаған редакциясы осы баптың 4-тармағында белгіленген тәртіппен Мәжілістің және Сенаттың қарауына жатады.

6. Мемлекеттік кірісті қысқартуды немесе мемлекеттік шығысты көбейтуді көздейтін заңдардың жобалары Үкіметінің оң қорытындысы болғанда ғана енгізілуі мүмкін.

7. Үкімет енгізген заң жобасының қабылданбауына байланысты Премьер-Министр Парламент палаталарының бірлескен отырысында Үкіметке сенім туралы мәселе қоюға хақылы. Алайда Үкімет бұл құқықты жылына екі реттен артық пайдалана алмайды.

62-бап

1. Парламент бүкіл аумағында міндетті күші бар заңдары, Парламенттің қаулылары, Сенат пен Мәжілістің қаулылары түрінде заң актілерін қабылдайды.

2. Заңдары Президенті қол қойғаннан кейін күшіне енеді.

3. Конституцияға өзгертулер мен толықтырулар әр Палата депутаттары кемінде төрттен үшінің көпшілік даусымен енгізіледі.

4. Конституциялық заңдар әр Палата депутаттарының кемінде үштен екісінің көпшілік даусымен қабылданады.

5. Палаталар депутаттарының жалпы санының көпшілік даусымен заңдарды Мәжіліс қабылдайды, Сенат мақұлдайды.

6. Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу бойынша кемінде екі оқылым өткізу міндетті.

7. Республиканың заңдары, Парламент пен оның Палаталарының қаулылары Конституцияға қайшы келмеуге тиіс.

63-бап

1. Республика Президенті Парламент палаталары төрағаларымен және Премьер-Министрмен консультациялардан кейін Парламентті немесе Парламент Мәжілісін тарата алады.

2. Парламентті және Парламент Мәжілісін төтенше немесе соғыс жағдайы кезеңінде, Президент өкілеттігінің соңғы алты айында, сондай-ақ осының алдындағы таратудан кейінгі бір жыл ішінде таратуға болмайды.

V бөлім. ҮКІМЕТ

64-бап

1. Үкімет атқарушы билігін жүзеге асырады, атқарушы органдардың жүйесін басқарады және олардың қызметіне басшылық жасайды.

2. Үкімет алқалы орган болып табылады және өзінің қызметінде Республика Президентінің және Парламенттің алдында жауапты.

65-бап

1. Үкіметті Конституцияда көзделген тәртіппен Президент құрады.

2. Республика Премьер-Министрі тағайындалғаннан кейінгі он күн мерзім ішінде Премьер-Министр Үкіметтің құрылымы мен құрамы туралы Президентіне ұсыныс енгізеді.

3. Үкімет мүшелері Қазақстан халқы мен Президентіне ант береді.

66-бап

Үкіметі:

1) мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатының, оның қорғаныс қабілетінің, қауіпсіздігінің, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің негізгі бағыттарын әзірлейді және олардың жүзеге асырылуын ұйымдастырады;

Президентінің келісімімен мембағдарламаларды бекітеді, сондай-ақ олардың орындалуын қамтамасыз етеді;

2) Парламентке республикалық бюджетті және есепті ұсынады, бюджеттің атқарылуын қамтамасыз етеді;

3) Мәжіліске заң жобаларын енгізеді және заңдардың орындалуын қамтамасыз етеді;

4) мемлекеттік меншікті басқаруды ұйымдастырады;

5) Республиканың сыртқы саясатын жүргізу жөнінде шаралар әзірлейді;

6) министрліктердің, өзге де атқарушы органдардың **қызметіне басшылық жасайды;**

7) Республиканың министрліктері, өзге атқарушы органдары актілерінің күшін толық немесе қолданылу бөлігінде жояды немесе тоқтата тұрады;

9-1) Республика Президентінің келісімімен мемлекеттік бюджет есебінен қамтылатын барлық органдар үшін қаржыландырудың және қызметкерлердің еңбегіне ақы төлеудің бірыңғай жүйесін бекітеді.

67-бап

Премьер-Министрі:

1) Үкімет қызметін ұйымдастырып, оған басшылық жасайды және оның жұмысы үшін дербес жауап береді;

3) Үкімет қаулыларына қол қояды;

4) Үкімет қызметінің жөнінде және оның аса маңызды барлық шешімдері жөнінде Президентке және Парламентке баяндап отырады.

68-бап

1. Үкімет мүшелері өз құзыреті шегінде шешімдер қабылдауда дербестікке ие әрі өздеріне бағынысты мемлекеттік органдардың жұмысы үшін Премьер-Министрінің алдында жеке-дара жауап береді. Үкіметтің жүргізіп отырған саясатымен келіспейтін немесе оны жүргізбейтін Үкімет мүшесі орнынан түсуге өтініш береді не ол лауазымнан босатылуға тиіс.

2. Үкімет мүшелерінің өкілді органның депутаттары болуға, оқытушылық, ғылыми немесе өзге шығармашылық қызметтерді қоспағанда, өзге де ақы төленетін жұмысты атқаруға, кәсіпкерлік іспен шұғылдануға, заңнамаға сәйкес өздерінің лауазымдық міндеттері болып табылатын жағдайларды қоспағанда, коммерциялық ұйымның құрамына кіруге құқығы жоқ.

69-бап

1. Үкіметі өз құзыретінің мәселелері бойынша қаулылар шығарады.

2. Премьер-Министрі өкімдер шығарады.

70-бап

1. Үкімет жаңадан сайланған Парламенті Мәжілісінің алдында өз өкілеттігін доғарады.

2. Егер Үкімет және оның кез келген мүшесі өздеріне жүктелген міндеттерді одан әрі жүзеге асыру мүмкін емес деп есептесе, олар Президентіне өз орнынан түсетіні туралы мәлімдеуге хақылы.

3. Парламент Мәжілісі немесе Парламент Үкіметке сенімсіздік білдірген жағдайда Үкімет орнынан түсетіні туралы Президентіне мәлімдейді.

4. Орнынан түсуді қабылдау немесе қабылдамау туралы мәселені Республиканың Президенті **10 күн мерзімде** қарайды.

5. Орнынан түсуді қабылдау Үкіметтің не оның тиісті мүшесінің өкілеттігі тоқтатылғанын білдіреді. Премьер-Министрдің орнынан түсуін қабылдау бүкіл Үкіметтің өкілеттігі тоқтатылғанын білдіреді.

6. Үкіметтің немесе оның мүшесінің орнынан түсуі қабылданбаған жағдайда Президент оған міндеттерін одан әрі жүзеге асыруды тапсырады.

7. Республиканың **Президенті өз бастамасы бойынша** Үкіметтің өкілеттігін тоқтату туралы шешім қабылдауға және оның кез келген мүшесін қызметтен босатуға хақылы. Премьер-Министрді қызметінен босату бүкіл Үкіметтің өкілеттігі тоқтатылғанын білдіреді.

VI бөлім. КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ СОТ

71-бап

1. Конституциялық Соты Төрағаны қоса алғанда, **11 судьядан** тұрады, олардың өкілеттігі **8 жылға** созылады.

Бір адам Конституциялық Соттың судьясы болып **1 реттен** артық тағайындала алмайды.

2. Конституциялық Соттың Төрағасын Парламент Сенатының келісімімен Республиканың Президенті тағайындайды.

3. Конституциялық Соттың төрт судьясын – Республика Президенті, Конституциялық Соттың үш-үш судьясын тиісінше Сенат пен Мәжіліс тағайындайды.

Республика Президенті Конституциялық Сот Төрағасының ұсынуымен Конституциялық Сот Төрағасының орынбасарын Конституциялық Сот судьяларының арасынан тағайындайды.

4. Конституциялық Соттың судьясы қызметі депутаттық мандатпен, оқытушылық, ғылыми немесе өзге шығармашылық қызметтен басқа, өзге де ақы төленетін қызметтерді атқарумен, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырумен, коммерциялық ұйымның құрамына кірумен сыйыспайды.

5. Конституциялық Соттың судьяларын тұтқынға алуға, күштеп әкелуге, әкімшілік жазалау шараларын қолдануға, қылмыс үстінде ұсталған немесе ауыр қылмыстар жасаған реттерді қоспағанда, Парламенттің келісімінсіз қылмыстық жауапқа тартуға болмайды.

72-бап

1. Конституциялық Сот Президентінің, Сенат Төрағасының, Мәжіліс Төрағасының, Парламент депутаттары кемінде бестен бір бөлігінің, Премьер-Министрдің өтініші бойынша:

1) дау туған жағдайда Президентінің, Парламент депутаттарының сайлауын өткізудің дұрыстығы және референдум өткізу туралы мәселені шешеді;

2) Парламент қабылдаған заңдардың Конституциясына сәйкестігін Президент қол қойғанға дейін қарайды;

2-1) Парламент және оның палаталары қабылдаған қаулылардың және халықаралық шарттарын бекіткенге дейін Конституциясына сәйкестігін қарайды;

4) Конституцияның нормаларына ресми түсіндірме береді.

3. Конституциялық Сот азаматтардың, Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің Конституцияда бекітілген құқықтары мен бостандықтарын тікелей қозғайтын нормативтік құқықтық актілерінің Конституциясына сәйкестігін олардың өтініштері бойынша қарайды.

73-бап

1. Президент, депутаттар сайлауының, референдумның дұрыстығы мәселелері бойынша Конституциялық Сотқа өтініш білдірген жағдайда-Президенттің қызметке кіруі, Парламенттің сайланған депутаттарын тіркеу не референдумның қорытындыларын шығару тоқтатыла тұрады.

3. Конституциялық Сот өз шешімін конституциялық заңда белгіленген мерзімдерде шығарады.

74-бап

1. Конституциясына сәйкес емес деп танылған заңдар мен халықаралық шарттарға қол қойылмайды не, бекітілмейді және күшіне енгізілмейді.
3. Конституциялық Соттың шешімдері қабылданған күннен бастап күшіне енеді, бүкіл аумағында жалпыға бірдей міндетті, түпкілікті болып табылады және шағымдануға жатпайды.

VII бөлім. Соттар және сот төрелігі. Прокуратура. Адам құқықтары жөніндегі уәкіл

75-бап

1. Сот төрелігін тек сот қана жүзеге асырады.
2. Сот билігі сотта іс жүргізудің азаматтық, қылмыстық және заңмен белгіленген өзге де нысандары арқылы жүзеге асырылады. Заңда көзделген жағдайларда қылмыстық сот ісін жүргізу алқабилердің қатысуымен жүзеге асырылады.
3. Республиканың Жоғарғы Соты, Республиканың жергілікті және басқа да соттары Республиканың соттары болып табылады.
4. Республиканың сот жүйесі Конституциясымен және конституциялық заңмен белгіленеді. Қандай да бір атаумен арнаулы және төтенше соттарды құруға жол берілмейді.

76-бап

1. Сот билігі Қазақстан Республикасының атынан жүзеге асырылады.
2. Сот билігі Республика Конституциясының, заңдарының, халықаралық шарттарының негізінде туындайтын барлық істер мен дауларға қолданылады.
3. Соттар шешімдерінің, үкімдері мен өзге де қаулыларының **бүкіл аумағында міндетті күші болады.**

77-бап

1. Судья сот төрелігін іске асыру кезінде тәуелсіз және **Конституция мен заңға ғана бағынады.**
2. Сот төрелігін іске асыру жөніндегі соттың қызметіне қандай да болсын араласуға жол берілмейді және ол заң бойынша жауапкершілікке әкеп соғады. Нақты істер бойынша судьялар есеп бермейді.
3. Заңды қолданған кезде судья принциптерді басшылыққа алуға тиіс:
 - 1) **адамның кінәлі екендігі заңды күшіне енген сот үкімімен танылғанша ол кінәлі емес деп есептеледі;**
 - 2) бір құқық бұзушылық үшін ешкімді де қайтадан қылмыстық немесе әкімшілік жауапқа тартуға болмайды;
 - 3) соттылығын оның келісімінсіз ешкімнің өзгертуіне болмайды;
 - 4) сотта әркім өз сөзін тыңдатуға құқылы;
 - 5) жауапкершілікті белгілейтін немесе күшейтетін, азаматтарға жағдайын нашарлататын заңдардың кері күші болмайды. Егер құқық бұзушылық жасалғаннан кейін ол үшін жауапкершілік заңмен алынып тасталса немесе жеңілдетілсе, жаңа заң қолданылады;
 - 6) айыпталушы өзінің кінәсіздігін дәлелдеуге міндетті емес;
 - 7) ешкім өзіне-өзі, жұбайына (зайыбына) және заңмен белгіленген шектегі жақын туыстарына қарсы айғақ беруге міндетті емес. Діни қызметшілер өздеріне сеніп сырын ашқандарға қарсы куәгер болуға міндетті емес;
 - 8) адамның кінәлі екендігі жөніндегі **кез келген күдік** айыпталушының пайдасына қарастырылады;
 - 9) заңсыз тәсілмен алынған айғақтардың заңды күші болмайды. Ешкім өзінің жеке мойындауы негізінде ғана сотталуға тиіс емес;
 - 10) **қылмыстық заңды ұқсастығына қарай қолдануға жол берілмейді.**

4. Конституциямен белгіленген сот төрелігінің принциптері барлық соттары мен судьяларына ортақ және бірыңғай болып табылады.

78-бап

Соттардың Конституциямен баянды етілген құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтіретін заңдар мен өзге де актілерді қолдануға хақысы жоқ. Егер сот заң немесе өзге акт Конституцияда баянды етілген құқықтар мен бостандықтарға нұқсан келтіреді деп тапса, ол іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұруға және осы актіні конституциялық емес деп тану туралы ұсыныспен **Конституциялық Сотқа жүгінуге міндетті**.

79-бап

1. Соттар тұрақты судьялардан тұрады, олардың тәуелсіздігі Конституциямен және заңмен қорғалады.

2. Судьяны тұтқынға алуға, күштеп әкелуге, оған әкімшілік жазалау шараларын қолдануға, қылмыс үстінде ұсталған немесе ауыр қылмыс жасаған реттерді қоспағанда, Жоғары Сот Кеңесінің қорытындысына негізделген Президентінің келісімінсіз қылмыстық жауапқа тартуға болмайды.

4. Судьяның қызметі **депутаттық мандатпен**, оқытушылық, ғылыми немесе өзге шығармашылық қызметтерді қоспағанда, өзге де ақы төленетін жұмысты атқарумен, кәсіпкерлікпен айналысумен, коммерциялық ұйымның құрамына кірумен **сыйыспайды**.

80-бап

Соттарды қаржыландыру, судьяларды тұрғын үймен қамтамасыз ету республикалық бюджет қаражаты есебінен жүргізіледі.

81-бап

Жоғарғы Соты азаматтық, қылмыстық істер, жергілікті және басқа да соттардың соттылығына жататын өзге де істер бойынша **жоғары сот органы болып табылады**, сот практикасының мәселелері бойынша түсініктемелер беріп отырады.

82-бап

1. Жоғарғы Сотының Төрағасын және судьяларын Жоғары Сот Кеңесінің кепілдемесіне негізделген **Президентінің ұсынуымен Сенат сайлайды**.

2. Жергілікті және басқа да соттардың төрағалары мен судьяларын Жоғары Сот Кеңесінің кепілдемесі бойынша Президенті қызметке тағайындайды.

3. Соттарда сот алқалары құрылуы мүмкін.

4. Жоғары Сот Кеңесінің Төрағасын Президенті Парламент Сенатының келісімімен тағайындайды.

83-бап

1. **Прокуратура** мемлекет атынан Қазақстанның аумағында **заңдылықтың сақталуына жоғары қадағалауды жүзеге асырады**, сотта мемлекеттің мүддесін білдіреді және мемлекет атынан қылмыстық қудалауды жүзеге асырады.

2. Прокуратурасы төменгі прокурорларды жоғары тұрған прокурорларға және Бас Прокурорына бағындыра отырып, бірыңғай орталықтандырылған жүйе құрайды. Ол өз өкілеттігін басқа меморгандардан тәуелсіз жүзеге асырады және Президентіне ғана есеп береді.

3. Бас Прокурорын тұтқынға алуға, күштеп әкелуге, оған әкімшілік жазалау шараларын қолдануға, қылмыс үстінде ұсталған немесе ауыр қылмыстар жасаған реттерді қоспағанда, Сенаттың келісімінсіз қылмыстық жауапқа тартуға болмайды. Бас Прокурор өкілеттігінің мерзімі - **5 жыл**.

83-1-бап

1. Адам құқықтары жөніндегі уәкіл адам мен азаматтың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтіруге жәрдемдеседі, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын ілгерілетуге ықпал етеді.
2. Адам құқықтары жөніндегі уәкіл өз өкілеттіктерін жүзеге асыру кезінде тәуелсіз болады және меморгандар мен лауазымды адамдарға есеп бермейді.
3. Қылмыс орнында ұстап алынған немесе ауыр қылмыстар жасаған жағдайлардан басқа кезде, Адам құқықтары жөніндегі уәкілді тұтқынға алуға, күштеп әкелуге, әкімшілік жазалау шараларын қолдануға, Сенаттың келісімінсіз қылмыстық жауаптылыққа тартуға болмайды.

VIII бөлім. ЖЕРГІЛІКТІ МЕМБАСҚАРУ ЖӘНЕ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУ**85-бап**

Жергілікті мемлекеттік басқаруды тиісті аумақтағы істің жай-күйіне жауапты жергілікті өкілді және атқарушы органдар жүзеге асырады.

86-бап

1. Жергілікті өкілді органдар - **мәслихаттар** тиісті әкімшілік-аумақтық бөліністегі халықтың еркін білдіреді және жалпымемлекеттік мүдделерді ескере отырып, оны іске асыруға қажетті шараларды белгілейді, олардың жүзеге асырылуын бақылайды.
2. Мәслихаттарды жалпыға бірдей, тең, төте сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру арқылы **5 жыл мерзімге** халық сайлайды.
3. **20 жасқа** толған азаматы мәслихат депутаты болып сайлана алады. Азаматы бір мәслихаттың ғана депутаты бола алады.
4. Мәслихаттардың қарауына мыналар жатады:
 - 1) аумақты дамыту жоспарларын, экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларын, жергілікті бюджетті және олардың атқарылуы туралы есептерді бекіту;
 - 2) жатқызылған жергілікті әкімшілік-аумақтық құрылыс мәселелерін шешу;
 - 3) мәслихат құзыретіне жатқызылған мәселелер бойынша жергілікті органдар басшыларының есептерін қарау;
 - 4) мәслихаттың тұрақты комиссияларын және өзге де жұмыс органдарын құру;
5. Мәслихаттың өкілеттігін мерзімінен бұрын Президенті Премьер-Министрмен және Парламент Палаталарының төрағаларымен консультациялардан кейін тоқтатады, сондай-ақ мәслихат өзін-өзі тарату туралы шешім қабылдаған ретте де оның өкілеттігі мерзімінен бұрын тоқтатылады.

87-бап

1. Жергілікті атқарушы органдар Қазақстан ның атқарушы органдарының бірыңғай жүйесіне кіреді, тиісті аумақтың мүддесі мен даму қажеттілігін ұштастыра отырып, атқарушы биліктің жалпы мемлекеттік саясатын жүргізуді қамтамасыз етеді.
2. Жергілікті атқарушы органдардың қарауына мыналар жатады:
 - 1) аумақты дамыту жоспарларын, экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларын, жергілікті бюджетті әзірлеу және олардың атқарылуын қамтамасыз ету;
 - 2) коммуналдық меншікті басқару;
 - 3) жергілікті атқарушы органдардың басшыларын қызметке тағайындау және қызметтен босату.
3. Жергілікті атқарушы органды Президенті мен Үкіметінің өкілі болып табылатын әкімшілік-аумақтық бөліністің әкімі басқарады.
4. Облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және астананың әкімдерін **мәслихаттары депутаттарының келісімімен** Президенті қызметке тағайындайды. Президенті дауыс беру жүргізілетін кемінде 2 кандидатураны ұсынады. Дауыс беруге қатысқан мәслихат депутаттарының көп дауысын алған кандидат олардың келісімін алды деп есептеледі. Президенті өзінің ұйғаруы бойынша әкімдерін қызметінен босатуға құқылы.

5. Мәслихат депутаттарының жалпы санының кемінде бестен бірінің бастамасы бойынша әкімге сенімсіздік білдіру туралы мәселе қойылуы мүмкін. Облыстар, республикалық маңызы бар қалалар және астана әкімдерінің өкілеттігі жаңадан сайланған Республика Президенті қызметіне кіріскен кезде тоқтатылады.

88-бап

1. Мәслихаттар өз құзыретіндегі мәселелер бойынша **шешімдер**, ал әкімдер - әкімшілік-аумақтық бөліністің аумағында орындалуға міндетті **шешімдер мен өкімдер** қабылдайды.
2. Мәслихаттардың жергілікті бюджет кірісін қысқартуды немесе шығысын ұлғайтуды көздейтін шешімдерінің жобалары әкімнің оң қорытындысы болған кезде ғана қарауға енгізілуі мүмкін.
3. Конституциясы мен заңдарына сәйкес келмейтін мәслихат шешімдерінің күші сот тәртібімен жойылуы мүмкін.
4. Әкімдердің шешімдері мен өкімдерінің күшін тиісінше Үкіметі не жоғары тұрған әкім жоюы мүмкін, сондай-ақ олардың күші сот тәртібімен жойылуы мүмкін.

89-бап

1. Қазақстанда жергілікті маңызы бар мәселелерді тұрғын халықтың өзі шешуін қамтамасыз ететін жергілікті өзін-өзі басқару танылады.
2. Жергілікті өзін-өзі басқаруды халық тікелей, сондай-ақ жергілікті қоғамдастықтардағы мәслихаттар және басқа да жергілікті өзін-өзі басқару органдары арқылы жүзеге асырады.
Жергілікті өзін-өзі басқару органдарына мемлекеттік функцияларды жүзеге асыру берілуі мүмкін.
4. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының дербестігіне олардың өкілеттігі шегінде кепілдік беріледі.

90-бап

Республикалық референдумда Конституция қабылданған күн мемлекеттік мереке – ҚР Конституциясы Күні деп жарияланады.

91-бап

2. Конституцияда белгіленген мемлекеттің тәуелсіздігі, Республиканың біртұтастығы мен аумақтық тұтастығы, оны басқару нысаны, Республика қызметінің түбегейлі принциптері, Республика Президенті жеті жыл мерзімге сайланады және бір адам бір реттен артық Республика Президенті болып сайлана алмайды деген ережелер өзгермейді.
3. Конституциялық Соттың қорытындысы болған кезде Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар республикалық референдумға немесе Парламенттің қарауына шығарылады.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ТУРАЛЫ

Заң сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді және ҚР сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асыруға бағытталған.

1-бап. Заңда қамтылатын кейбір ұғымдарды түсіндіру

Заңда қамтылатын ұғымдар мынадай мағынада қолданылады:

1) әкімшілік-шаруашылық функциялар – ұйымның балансындағы мүлікті басқаруға және оған билік етуге ҚР заңында белгіленген тәртіппен берілген құқық;

1-1) жауапты мем.лауазымды атқаратын адам – мем функцияларды және мем органдардың өкілеттіктерін тікелей орындау үшін ҚР Конституциясында, конституциялық және өзге де заңдарында белгіленген лауазымды атқаратын адам, оның ішінде Парламентінің депутаты, судья, Адам құқықтары жөніндегі уәкіл, сол сияқты мемсаяси лауазымды не "А" корпусының мемәкімшілік лауазымын атқаратын адам;

2) **лауазымды адам – тұрақты, уақытша немесе арнаулы өкілеттік** бойынша билік өкілінің функцияларын жүзеге асыратын не мем органдарда, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, сондай-ақ ҚР Қарулы Күштерінде, басқа да әскерлері ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларды орындайтын адам;

2-1) **мем ұйымда немесе квазимем сектор субъектісінде** басқарушылық функцияларды орындайтын адам – көрсетілген ұйымдарда ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларды тұрақты, уақытша не арнаулы өкілеттік бойынша орындайтын адам;

3) мем функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адам – ҚР мем қызмет туралы заңдарына сәйкес мем қызметші, мәслихат депутаты, сондай-ақ мем лауазымда көзделген міндеттерді мем қызметке тағайындалғанға дейін уақытша орындайтын адам;

3) мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адам – мемқызметтегі адам, мәслихат депутаты, мемлауазымда көзделген міндеттерді мемқызметке тағайындалғанына дейін уақытша атқаратын адам, сондай-ақ офицерлер құрамының келісімшарт бойынша әскери қызметшісі әскери лауазымына уақытша тағайындалған немесе оның міндетін уақытша атқаратын адам;

4) **мемфункцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адам** – жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайланған адам; Президенттігіне, Парламентінің немесе мәслихаттардың депутаттығына, аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың, аудандық маңызы бар қалалардың, кенттердің, ауылдардың, ауылдық округтердің әкімдігіне, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару сайланбалы органының мүшелігіне кандидаттар ретінде тіркелген азамат; жергілікті өзін-өзі басқару органында тұрақты немесе уақытша жұмыс істейтін қызметші; мем ұйымда немесе квазимемлекеттік сектор субъектісінде басқарушылық функцияларды орындайтын адам, Ұлттық Банкі мен оның ведомстволарының қызметшілері; "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясының мемлекеттік қызметтерді тікелей көрсететін немесе лауазымдық міндеттері мемлекеттік қызметтер көрсетуге байланысты болатын не жеке тұлғалардың қолжетімділігі шектеулі дербес деректеріне және қолжетімділігі шектеулі өзге де ақпаратқа қол жеткізе алатын қызметкерлері.

5) **мүдделер қақтығысы** – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, лауазымды адамдардың жеке мүдделері мен олардың лауазымдық өкілеттіктері арасындағы **қайшылық**, бұл ретте аталған адамдардың жеке мүдделері өздерінің лауазымдық міндеттерін орындамауына және (немесе) тиісінше орындамауына әкеп соқтыруы мүмкін;

6) сыбайлас жемқорлық – жауапты мем лауазымды атқаратын адамдардың лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған

байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу;

7) **сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат** – сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға, қоғамның мем органдар қызметіне сенімін арттыруға бағытталған құқықтық, әкімшілік және ұйымдастырушылық шаралар және өзге де шаралар;

8) сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулер – Заңда белгіленген және сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған шектеулер;

9) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің өз өкілеттіктері шегіндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, оның ішінде қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою жөніндегі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру және олардың салдарларын жою жөніндегі қызметі;

10) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган – Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын қалыптастыру мен іске асыруды және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласында үйлестіруді, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың алдын алуды, анықтауды, жолын кесуді, ашуды және тергеп-тексеруді жүзеге асыратын мемлекеттік орган және оның аумақтық бөлімшелері;

11) **сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық** – бұл үшін заңда **әкімшілік немесе қылмыстық** жауаптылық белгіленген, сыбайлас жемқорлық белгілері бар құқыққа қайшы, кінәлі түрдегі іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік);

12) **сыбайлас жемқорлық тәуекелі** – сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайлардың туындау мүмкіндігі;

13) сыбайлас жемқорлықтың алдын алу – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің алдын алу шаралары жүйесін әзірлеу және енгізу арқылы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды зерделеу, анықтау, шектеу және жою жөніндегі қызметі;

14) ұйымдастырушылық-өкімдік функциялар – қызмет бойынша бағынысты адамдардың орындауы үшін міндетті бұйрықтар мен өкімдерді шығаруға, сондай-ақ бағынысты адамдарға қатысты көтермелеу шаралары мен тәртіптік жазалар қолдануға берілген құқық.

2-бап. Осы Заңның қолданылу аясы

Заң ҚР аумағында жеке және заңды тұлғаларға қатысты қолданылады.

ҚР шегінен тыс жерде Заң ҚР азаматтары мен ҚР тіркелген заңды тұлғаларға қатысты қолданылады.

3-бап. ҚР сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнамасы

Егер ратификациялаған халықаралық шартта қамтылғаннан өзге де қағидалар белгіленген болса, онда халықаралық шарттың қағидалары қолданылады.

4-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың негізгі қағидаттары

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл:

1) заңдылық;

2) адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғау басымдығы;

3) жариялылық пен ашықтық;

4) мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимыл жасауы;

5) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларын жүйелі және кешенді пайдалану;

- 6) сыбайлас жемқорлықтың алдын алу шараларын басым қолдану;
- 7) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсететін адамдарды қорғау және көтермелеу;
- 8) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін жазаның бұлтартпастығы **қағидаттары негізінде** жүзеге асырылады.

5-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың мақсаты мен міндеттері

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың мақсаты қоғамда сыбайлас жемқорлықты жою болып табылады.
2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мақсатына қол жеткізу мынадай:
 - 1) қоғамда сыбайлас жемқорлыққа төзбестік ахуалын қалыптастыру;
 - 2) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін жағдайлар мен себептерді анықтау және олардың салдарларын жою;
 - 3) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің өзара іс-қимылын нығайту;
 - 4) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі халықаралық ынтымақтастықты дамыту;
 - 5) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру міндеттерін шешу арқылы іске асырылады.

6-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларының жүйесі **Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларының жүйесі:**

- 1) сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторингті;
- 2) сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдауды;
- 3) сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруды;
- 3-1) ҚР заңнамасына сәйкес нормативтік құқықтық актілердің жобаларына сыбайлас жемқорлыққа қарсы ғылыми сараптама жүргізуді;
- 4) заңдық сараптама жүргізу кезінде сыбайлас жемқорлық сипаты бар нормаларды анықтауды;
- 5) сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарды қалыптастыруды және сақтауды;
- 6) қаржылық бақылауды;
- 7) сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді;
- 8) мүдделер қақтығысын болғызбауды және шешуді;
- 9) кәсіпкерлік саласында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларын;
- 10) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтауды, жолын кесуді, ашуды және тергеп-тексеруді;
- 11) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы хабарлауды;
- 12) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың салдарларын жоюды;
- 13) Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндаманы қалыптастыруды және жариялауды қамтиды.

7-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторинг

1. **Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторинг** – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың тиімділігіне, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы құқық қолдану практикасының жай-күйіне, сондай-ақ қоғамның сыбайлас жемқорлық деңгейін қабылдауы мен бағалауына қатысты ақпаратты жинау, өңдеу, жинақтап-қорыту, талдау және бағалау жөніндегі қызметі.
2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы **мониторингтің мақсаты** – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы құқық қолдану практикасын бағалау болып табылады.
3. **Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторингтің дереккөздері** – құқықтық статистика мен жеке және заңды тұлғалардың өтініштері, үкіметтік емес және халықаралық ұйымдардың мәліметтері, әлеуметтік сұрау жүргізу деректері мен

бұқаралық ақпарат құралдарындағы жарияланымдар, сондай-ақ заңмен тыйым салынбаған өзге де ақпарат көздері болып табылады.

4. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторингтің нәтижелері сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне талдау жүргізу, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруға бағытталған шараларды жетілдіру үшін негіз болып табылуы мүмкін.

8-бап. Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдау

1. **Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдау** (ішкі және сыртқы) – сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және зерделеу.

2. **Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сыртқы талдауды уәкілетті орган** Президентінің Әкімшілігімен келісу бойынша айқындайтын тәртіппен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган мынадай бағыттар:

1) меморгандар мен ұйымдардың қызметін қозғайтын нормативтік құқықтық актілердегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау;

1) меморгандар мен ұйымдардың, квазимемсектор субъектілерінің қызметін қозғайтын құқықтық және өзге де актілердегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау;

2) меморгандар мен ұйымдардың, квазимем сектор субъектілерінің ұйымдық-басқарушылық қызметінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау бойынша **жүзеге асырады**.

Уәкілетті орган сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне сыртқы талдау жүргізуге сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың өзге де субъектілерінің мамандарын және (немесе) сарапшыларын тартуға құқылы.

Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сыртқы талдау нәтижелері бойынша мем органдар, ұйымдар және квазимем сектор субъектілері сыбайлас жемқорлықтың туындау себептері мен жағдайларын жою жөнінде шаралар қабылдайды.

9-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру

1. **Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру** – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің қоғамда сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілікті көрсететін құндылықтар жүйесін сақтау және нығайту бойынша өз құзыреті шегінде жүзеге асыратын қызметі.

2. **Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру** білім беру, ақпараттық және ұйымдастырушылық сипаттағы шаралар кешені арқылы **жүзеге асырылады**.

3. **Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру** – тұлғаның адамгершілік, зияткерлік, мәдени тұрғыдан дамуы және сыбайлас жемқорлықты қабылдамаудағы белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастыру мақсатында жүзеге асырылатын, тәрбиелеу мен оқытудың **үздіксіз процесі**.

4. Ақпараттық және ұйымдастырушылық қызмет БАҚ түсіндіру жұмыстарын жүргізу, әлеуметтік маңызды іс-шараларды, мем әлеуметтік тапсырысты және өзге де шараларды ұйымдастыру арқылы іске асырылады.

10-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттар

1. **Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттар** – қоғамдық қатынастардың оқшауланған саласы үшін белгіленген, сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға бағытталған ұсынымдар жүйесі.

2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарды жұртшылықтың қатысуымен меморгандар, ұйымдар мен квазимем сектор субъектілері әзірлейді.

11-бап. Қаржылық бақылау шаралары

1. Қаржылық бақылау шараларын жүзеге асыру мақсатында осы бапта айқындалған адамдар жеке тұлғалардың мынадай декларацияларын:

- 1) активтері мен міндеттемелері туралы декларацияны;
 - 2) **кірістері мен мүлкі туралы декларацияны** ұсынады.
2. Активтері мен міндеттемелері туралы декларацияны:
- 1) Президенттігіне, Парламентінің және мәслихаттардың депутаттығына, аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың, аудандық маңызы бар қалалардың, кенттердің, ауылдардың әкімдігіне, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару сайланбалы органдарына мүшелікке кандидаттар және олардың жұбайлары (зайыптары) – кандидат ретінде тіркелгенге дейін;
 - 2) мемлекеттік лауазымға не мемлекеттік немесе соларға теңестірілген функцияларды орындауға байланысты лауазымға кандидаттар болып табылатын адамдар және олардың жұбайлары (зайыптары) тапсырады.
3. Кірістері мен мүлкі туралы декларацияны:
- 1) жауапты мемлауазымды атқаратын адамдар мен олардың жұбайлары (зайыптары);
 - 2) мемфункцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдар мен олардың жұбайлары (зайыптары);
 - 3) лауазымды адамдар мен олардың жұбайлары (зайыптары);
 - 4) мемфункцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдар мен олардың жұбайлары (зайыптары) ұсынады.
4. Есепті күнтізбелік жыл ішінде салық заңнамасында айқындалған мүлікті сатып алған жағдайда, осы баптың 3-тармағында аталған адамдар кірістері мен мүлкі туралы декларацияда көрсетілген мүлікті сатып алуға жұмсалған шығыстарды жабу көздері туралы мәліметтерді көрсетеді.
5. Активтері мен міндеттемелері туралы декларация және Кірістері мен мүлкі туралы декларация салық заңнамасының сәйкес жасалады.
7. Декларацияны ұсынуы туралы мәлімет салықтардың және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің түсуін қамтамасыз ету саласындағы басшылықты жүзеге асыратын мемлекеттік органның ресми интернет-ресурсына орналастырылады.
8. Аталған адамдардың активтері мен міндеттемелері туралы декларацияда мәліметтерді ұсынбауы немесе онда анық емес мәліметтерді ұсынуы, егер істелген әрекетте қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса, тіркеуден бас тартуға немесе тіркеу туралы шешімдердің күшін жоюға негіз болып табылады.
- Мыналардың:
- осы баптың 2-тармағының 2) тармақшасында аталған адамдардың активтері мен міндеттемелері туралы декларацияны және (немесе) кірістері мен мүлкі туралы декларацияны ұсынбауы немесе осындай декларацияларда толық емес, анық емес мәліметтерді ұсынуы, егер істелген әрекетте қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса – адамға тиісті өкілеттіктер беруден бас тартуға негіз болып табылады.
- осы баптың 3-тармағында аталған адамдардың активтері мен міндеттемелері туралы декларацияны және (немесе) кірістері мен мүлкі туралы декларацияны ұсынбауы немесе осындай декларацияларда толық емес, анық емес мәліметтерді ұсынуы, егер істелген әрекетте қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса – Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде көзделген жауаптылыққа алып келеді.
9. Мыналар:
- 1) саяси мемлауазымды атқаратын адамдар мен олардың жұбайлары (зайыптары);
 - 2) "А" корпусындағы мемәкімшілік лауазымды атқаратын адамдар мен олардың жұбайлары (зайыптары);
 - 3) Парламентінің депутаттары мен олардың жұбайлары (зайыптары), Адам құқықтары жөніндегі уәкіл;
 - 4) судьялары мен олардың жұбайлары (зайыптары);
 - 5) квазимемлекеттік сектор субъектілерінде басқарушылық функцияларды орындайтын адамдар мен олардың жұбайлары (зайыптары) ұсынған, жеке

тұлғалардың декларацияларында көрсетілген мәліметтер есепті күнтізбелік жылдан кейінгі жылдың 31 желтоқсанынан кешіктірілмейтін мерзімде жариялануға жатады.

Жариялануға жататын мәліметтер тізбесін сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган айқындайды.

Осы тармақтың екінші бөлігінде көрсетілген мәліметтерді мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, Парламенті мен Жоғарғы Сотының ресми интернет-ресурстарында персоналды басқару қызметтері (кадр қызметтері) орналастырады.

10. Осы баптың 7-тармағының және 9-тармағының 1) және 2) тармақшаларының талаптары мемқұпияларды құрайтын мәліметтерге қолданылмайды.

12. Мемлекеттік кіріс органдарына келіп түсетін, осы бапта көзделген мәліметтер заңмен қорғалатын құпия болып табылады. Оларды жария ету заңдарына сәйкес жауаптылыққа әкеп соғады.

13. Қызметтік және салықтық құпияны құрайтын мәліметтер қаржы мониторингі жөніндегі уәкілетті органға ұсынылады.

12-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулер

1. Жауапты мем лауазымды атқаратын адамдардың, мем функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, оларға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өз өкілеттіктерін жеке, топтық және өзге де қызметтік емес мүдделерде пайдалануына әкеп соғуы мүмкін әрекеттерді жасауына жол бермеу мақсатында, аталған адамдар өздеріне:

- 1) мемфункцияларды орындаумен сыйыспайтын қызметті жүзеге асыру;
- 2) жақын туыстарының, жұбайлары (зайыптары) мен жекжаттарының бірге қызмет істеуіне жол бермеу;
- 3) мүліктік және мүліктік емес игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында, ресми таратылуға жатпайтын қызметтік және өзге де ақпаратты пайдалану;
- 4) материалдық сыйақыны, сыйлықтарды немесе көрсетілетін қызметтерді ұсынған адамдардың пайдасына әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін, егер мұндай әрекеттер адамдардың қызметтік өкілеттіктеріне кірсе немесе осы адамдар лауазымдық жағдайына байланысты мұндай әрекеттерге (әрекетсіздікке) ықпал етуі мүмкін болса, оларды қабылдау;

5) Қазақстанның шегінен тыс жерде орналасқан шетелдік банктерде шоттарды (салымдарды) ашу және иелену, Қазақстанның шегінен тыс жерде орналасқан шетелдік банктерде қолма-қол ақша мен құндылықтарды сақтау бойынша сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді қабылдайды.

6) ойын мекемелерінде құмар ойындарға және (немесе) бәс тігуге қатысу, сол сияқты құмар ойындарға және (немесе) бәс тігуге сол үшін бөлінбеген орындарда қатысу немесе телекоммуникация желілерін, оның ішінде Интернет желісін пайдалану арқылы өткізілетін құмар ойындарға және (немесе) бәс тігуге қатысу бойынша сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді қабылдайды.

3. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді қабылдауға аталған адамдардың **келісімін тиісті ұйымдардың персоналды басқару** қызметтері (кадр қызметтері) **жазбаша нысанда тіркейді.**

4. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді **қабылдамауы лауазымға қабылдаудан бас тартуға не жұмыстан шығаруға** (атқарып жүрген лауазымынан босатуға, өкілеттіктерін тоқтатуға) алып келеді, оларды сақтамау жұмыстан шығаруға (атқарып жүрген лауазымынан босатуға, өкілеттіктерін тоқтатуға) негіз болып табылады.

5. Осы баптың 1-тармағының бірінші абзацында аталған адамның отбасы мүшелері материалдық сыйақыны, сыйлықтарды немесе көрсетілетін қызметтерді ұсынған адамдардың пайдасына осы адамның әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін ұсынылатын материалдық сыйақыны, сыйлықтарды немесе көрсетілетін қызметтерді алуға,

егер мұндай әрекеттер (әрекетсіздік) осы адамның қызметтік өкілеттіктеріне кірсе не ол өзінің лауазымдық жағдайына байланысты мұндай әрекеттерге (әрекетсіздікке) ықпал етуі мүмкін болса, құқылы емес.

Ескертпе: Осы баптың 1-тармағының бірінші абзацында аталған адамның отбасы мүшелері деп оның жұбайы (зайыбы), ата-аналары, балалары, оның ішінде кәмелетке толған балалары және асырауындағы және онымен тұрақты тұратын адамдар түсініледі.

6. Осы баптың 1-тармағының бірінші абзацында аталған адамдар және (немесе) олардың отбасы мүшелері хабардар етілмей, олардың шотына келіп түскен ақша, олар анықталғаннан кейін екі аптадан аспайтын мерзімде тиісті мемлекеттік кіріс органына мұндай қаражаттың түсу мән-жайлары туралы түсініктеме беріле отырып, республикалық бюджетке аударылуға жатады.

Сыйлықтар сыйлықтың алынғаны туралы мәлім болған күннен бастап күнтізбелік 7 күн ішінде өтеусіз берілуге жатады, ал аталған адамдарға нақ сондай мән-жайларда көрсетілген.

Сыйлықты берген адам жоғары тұрған лауазымды адамды хабардар ете отырып сатып алуға құқылы. Сыйлықтарды сатудан түскен ақша республикалық бюджетке аударылады.

13-бап. Мем функцияларды орындаумен сыйыспайтын қызмет

1. Жауапты мем лауазымды атқаратын адамдарға, мемфункцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға, лауазымды адамдарға:

1) егер бұл олардың қызметтік міндеттеріне кірмесе, шаруашылық жүргізуші субъектіні басқаруға дербес қатысуға, олардың өкілеттіктерін пайдалана отырып, ұйымдардың немесе жеке тұлғалардың материалдық мүдделерін қанағаттандыруға жәрдемдесуге;

2) ашық және аралық инвестициялық пай қорларының пайларын, ұйымдастырылған бағалы қағаздар нарығында облигацияларды сатып алуды және (немесе) өткізуді қоспағанда, кәсіпкерлік қызметпен айналысуға;

3) педагогтік, ғылыми және өзге де шығармашылық қызметті қоспағанда, ақы төленетін басқа да қызметпен айналысуға тыйым салынады.

3. Баптың 1-тармағында аталған адамдар өздеріне меншік құқығымен тиесілі **тұрғын үйді мүліктік жалдауға (жалға) беруге және осындай тапсырудан кіріс алуға құқылы.**

Медициналық әскери-есептік мамандыққа сәйкес келетін лауазымдарда келісімшарт бойынша әскери қызмет өткеретін әскери қызметшілер әскери қызмет міндеттерін атқаруға кедергі келтірмейтін ақылы медициналық қызметпен айналысуға құқылы.

2-1. Мемфункцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген, квазимемсектор субъектілерінде қызметін жүзеге асыратын адамдар тиісті квазимемлекеттік сектор субъектілерінің және заңдарына сәйкес олармен үлестес болып табылатын өзге де заңды тұлғалардың еншілес, тәуелді ұйымдарының басқару органдарында, байқау кеңестерінде, атқарушы органдарында ақы төленетін лауазымдарды атқаруға құқылы.

4. **Ұлттық Банкінің Төрағасы**, қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі органның Төрағасы мен **олардың орынбасарларына инвестициялық қорлардың пайларын, облигацияларды, коммерциялық ұйымдардың акцияларын сатып алуға тыйым салынады.**

Олар лауазымға тағайындалған күнінен бастап күнтізбелік 30 күн ішінде лауазымға тағайындалғанға дейін сатып алынған, өздеріне тиесілі инвестициялық қорлар пайларын, облигацияларды және коммерциялық ұйымдардың акцияларын сенімгерлік басқаруға беруге міндетті.

Аталған тұлғалардың осы міндеттемелерді орындамауы олардың тиісті қызметті тоқтатуы үшін негіз болып табылады.

5. Осы баптың 1-тармағында аталған адамдар лауазымға кіріскен күннен бастап **күнтізбелік 30 күн ішінде**, осы адамдарға заңды түрде тиесілі ақшаны,

облигацияларды, ашық және аралық инвестициялық пай қорларының пайларын, сондай-ақ мүліктік жалдауға берілген мүлікті қоспағанда, өздеріне тиесілі, пайдаланылуы кіріс алуға әкелетін мүлікті сенімгерлік басқаруға беруге міндетті.

6. Мүлікті сенімгерлік басқару **шарты нотариаттық куәландыруға жатады.**

14-бап. Жақын туыстардың, ерлі-зайыптылардың немесе жекжаттардың бірге қызмет (жұмыс) істеуіне жол бермеу

1. Жауапты мем лауазымды атқаратын адамдар, мем функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдар және оларға теңестірілген адамдар, лауазымды адамдар өздерінің жақын туыстары, жұбайы (зайыбы) және (немесе) жекжаттары атқаратын лауазымдарға тікелей бағынысты болатын лауазымдарды атқара алмайды, сондай-ақ жақын туыстары, жұбайы (зайыбы) және (немесе) жекжаттары тікелей бағынысында бола алмайды.

1-1. Мемлауазымға не мемлекеттік немесе соларға теңестірілген функцияларды атқаруға байланысты лауазымға кандидаттар болып табылатын адамдар өздері лауазымды атқаруға үміткер ұйымның басшылығын осы ұйымда жұмыс істейтін жақын туыстары, жұбайы және (немесе) жекжаттары туралы жазбаша нысанда хабардар етуге міндетті.

2. 1-тармағының талаптарын бұзатын адамдар, егер олар көрсетілген бұзушылық байқалған кезден бастап 3 ай ішінде оны ерікті түрде жоймаса, осындай бағыныстылықты болғызбайтын лауазымға ауысуға тиіс, ал осындай ауысу мүмкін болмаған кезде осы қызметшілердің біреуі лауазымынан шығарылуға немесе көрсетілген функциялардан өзгедей босатылуға тиіс.

3. Осы баптың 1-тармағында аталған адамдардың квазимемлекеттік сектор субъектісінің бір басқару органында (байқау кеңесінде, атқарушы органында) өзінің жақын туыстарымен, жұбайымен (зайыбымен) және (немесе) жекжаттарымен бірге лауазымдарды атқаруына тыйым салынады.

Ескертпе. Жақын туыстар деп ата-аналары (ата-анасы), балалары, асырап алушылар, асырып алынған балалар, ата-анасы бір және ата-анасы бөлек аға-інілері мен апа-сіңлілері (қарындастары), атасы, әжесі, немерелері, жекжаттар деп – жұбайының (зайыбының) ата-анасы бір және ата-анасы бөлек аға-інілері мен апа-сіңлілері (қарындастары), ата-аналары мен балалары түсініледі. **Жұбайы – жақын туыс емес!**

14-1-бап. Қазақстан Республикасының шегінен тыс жерде орналасқан шетелдік банктерде шоттарды (салымдарды) ашуға, иеленуге, қолма-қол ақша мен құндылықтарды сақтауға жол бермеу

1. Жауапты мемлекеттік лауазым атқаратын адамдарға, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға, лауазымды адамдарға Қазақстанның шегінен тыс жерде орналасқан шетелдік банктерде шоттарды (салымдарды) ашуға және иеленуге, Қазақстанның шегінен тыс жерде орналасқан шетелдік банктерде қолма-қол ақша мен құндылықтарды сақтауға тыйым салынады.

2. 1-тармағында көрсетілген адамдар лауазымға орналасқан немесе осы баптың 4-тармағында көрсетілген мән-жайлар жойылған күннен бастап 6 ай ішінде Қазақстанның шегінен тыс жерде орналасқан шетелдік банктердегі шоттарды (салымдарды) жабуға және (немесе) Қазақстанның шегінен тыс жерде орналасқан шетелдік банктерде қолма-қол ақша мен құндылықтарды сақтауды тоқтатуға міндетті.

4. Осы баптың ережелері осы баптың 1-тармағында аталған, Қазақстанның шет елдердегі мекемелеріне, өкілдіктеріне және Қазақстаннан халықаралық ұйымдарға жұмысқа жіберілген, сондай-ақ көрсетілген ұйымдарға іссапарға жіберілген адамдарға көрсетілген ұйымдардағы жұмыс кезеңіне немесе шетелде білім алатын, немесе шетелде тағылымдамадан өтетін, немесе шетелдік іссапарда жүрген, немесе шетелде емделіп жатқан адамдарға қолданылмайды.

15-бап. Мүдделер қақтығысы

1. Жауапты мем лауазымды атқаратын адамдарға, мем функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға, лауазымды адамдарға, егер мүдделер қақтығысы орын алған болса, лауазымдық міндеттерін жүзеге асыруға тыйым салынады.

2. 1-тармағында аталған адамдар мүдделер қақтығысын болғызбау және шешу бойынша шаралар қабылдауға тиіс.

3. 1-тармағында аталған адамдар **тікелей басшысына не ұйымның басшылығына** туындаған мүдделер қақтығысы туралы немесе оның туындау мүмкіндігі туралы, өздеріне бұл жөнінде мәлім болысымен **жазбаша нысанда хабарлауға міндетті.**

Тікелей басшысы не ұйымның басшылығы мүдделер қақтығысын болғызбау және реттеу бойынша мынадай шараларды уақтылы қабылдауға:

1) 1-тармағында аталған адамдарды лауазымдық міндеттерін орындаудан шеттетуге және лауазымдық міндеттерді орындауды басқа адамға тапсыруға;

2) лауазымдық міндеттерін өзгертуге;

3) мүдделер қақтығысын жою бойынша өзге де шаралар қабылдауға міндетті.

16-бап. Кәсіпкерлік саласындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шаралары

1. Кәсіпкерлік субъектілері өз қызметін жүзеге асыру кезінде сыбайлас жемқорлықтың алдын алу жөнінде, оның ішінде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды барынша азайту бойынша:

1) шешімдер қабылдау рәсімдерінің есептілігін, бақылауда болуын және ашықтығын қамтамасыз ететін ұйымдық-құқықтық тетіктерді белгілеу;

2) адал бәсекелестік қағидаттарын сақтау;

3) мүдделер қақтығыстарын болғызбау;

4) іскерлік әдеп нормаларын қабылдау және сақтау;

5) сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру жөніндегі шараларды қабылдау;

6) сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мәселелері бойынша меморгандармен және өзге де ұйымдармен өзара іс-қимыл жасау арқылы шаралар қабылдайды.

2. Кәсіпкерлік субъектілері үшін сыбайлас жемқорлықтың алдын алу жөніндегі стандарттарды кәсіпкерлік субъектілерінің бірлестіктері (қауымдастықтары, одақтары) әзірлеуі және қабылдауы мүмкін.

3. Квазимемсектор субъектінде негізгі міндеті осы ұйымның және оның жұмыскерлерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнамасын сақтауын қамтамасыз ету болып табылатын құрылымдық бөлімше немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы комплаенс-қызметтің функцияларын атқаратын жауапты адам айқындалады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы комплаенс-қызмет өз өкілеттіктерін квазимемлекеттік сектор субъектісінің атқарушы органынан, лауазымды адамдарынан тәуелсіз жүзеге асырады, директорлар кеңесіне, байқау кеңесіне немесе өзге де тәуелсіз басқару органына есеп береді және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнамасы талаптарының сақталуын қамтамасыз ету кезінде тәуелсіз болып табылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы комплаенс-қызметінің құзыреті, қызметін ұйымдастыру мен оның тәртібі квазимемсектор субъектісінің ішкі актісінде айқындалады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган кәсіпкерлік жөніндегі уәкілетті органмен келісу бойынша квазимемсектор субъектілеріндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы комплаенс-қызметтер туралы үлгілік ережені әзірлейді және бекітеді.

Квазимемсектор субъектілері болып табылмайтын кәсіпкерлік субъектілері сыбайлас жемқорлыққа қарсы комплаенс-қызметтер құруға құқылы.

17-бап. Ұлттық баяндама

1. **Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндама** – сыбайлас жемқорлықтың халықаралық және ұлттық деңгейлерде таралу жай-күйі мен үрдістерін талдау мен бағалау, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты қалыптастыру, іске асыру және жетілдіру жөніндегі ұсыныстар қамтылған құжат.
2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган **жыл сайын** ұлттық баяндаманы **қалыптастырады** және Президентіне ұсынады.
3. Ұлттық баяндама мәселелері бойынша сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган жұмысының және меморгандардың, жеке және заңды тұлғалардың қызметінің нәтижелері негізінде қалыптастырылады.

18-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілері

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілеріне:

- 1) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган;
- 2) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың өзге де субъектілері: меморгандар, квазимем сектор субъектілері, қоғамдық бірлестіктер, сондай-ақ өзге де тұлғалар жатады.

19-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің қызметкерлері

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің қызметкерлері қызметтік міндеттерін атқару кезінде "Құқық қорғау қызметі туралы" Заңында және өзге де заңдарында белгіленген өкілеттіктерге ие болады.

20-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органның құзыреті

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі орган функцияларды:

- 1) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы нормативтік құқықтық базаны жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеуді, нормативтік-құқықтық актілер қабылдауды;
- 2) меморгандар, ұйымдар қызметінде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауды;
- 3) Үкіметінің қарауына сыбайлас жемқорлықтың туындау себептері мен жағдайларын барынша азайту және жою жөнінде ұсынымдар енгізуді;
- 4) жыл сайын Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндаманы Президентіне ұсынуды;
- 4-1) сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты қалыптастыруды және үйлестіруді, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды барынша азайту мәселелерінде мем органдардың, ұйымдардың қызметін үйлестіруді;
- 4-2) сыбайлас жемқорлық деңгейін бағалауды және сыбайлас жемқорлық деңгейін айқындау үшін қажетті әлеуметтік зерттеулер жүргізуді;
- 4-3) квазимемсектор субъектілеріндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы комплаенс-қызметтердің қызметін үйлестіруді;
- 5) сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін сыртқы талдау нәтижелері бойынша шығарылған, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды жою жөніндегі ұсынымдарды мем органдардың, ұйымдардың орындауын мониторингтеуді;
- 6) сыбайлас жемқорлық қылмыстар туралы қылмыстық істер бойынша тәркіленген және қылмыстық жолмен алынған қаражатқа сатып алынған мүліктің өткізілуіне мониторингті жүзеге асырып;
- 7) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың оң тәжірибесін зерделеуді және таратуды;
- 8) сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру саласында білім беру бағдарламаларын жетілдіру жөнінде ұсыныстар тұжырымдауды;

9) сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру және тәрбиелеу, ақпараттық және түсіндіру қызметі бойынша білім беру бағдарламаларын іске асыруда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілеріне әдістемелік көмек көрсету және жәрдемдесу;

11) халықаралық шарттардың жобаларын дайындауға қатысуды, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша шет мемлекеттердің органдарымен өзара іс-қимыл жасауды.

21-бап. Уәкілетті органның өкілеттіктері

1. Уәкілетті орган функцияларды орындау кезінде:

1) ақпарат пен материалдарды сұратады;

3) сыбайлас жемқорлыққа қарсы мониторингті жүргізу тәртібін айқындайды;

3-1) әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы хаттамалар толтырады және істерді қарайды.

2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет шегінде:

1) сыбайлас жемқорлық қылмыстар бойынша жедел-іздестіру және тергеу қызметінің практикасына, сотқа дейінгі тергеп-тексеруге талдау жүргізуге;

2) іс жүргізудегі қылмыстық істер бойынша шақырту бойынша келуден жалтарған адамдарды күштеп әкелуге;

3) құжаттарды, тауарларды, заттарды немесе өзге де мүлікті алып қоюға немесе алуды жүргізуге;

4) уақытша ұстау изоляторларын, тергеу изоляторларын пайдалануға;

5) меморгандарға, ұйымдарға немесе оларда басқарушылық функцияларды орындайтын адамдарға қылмыстық құқық бұзушылық жасауға ықпал ететін мән-жайларды жою немесе басқа да заң бұзушылықтарды жою жөнінде шаралар қабылдау туралы ұсынуларды енгізуге;

7) уәкілетті органдардан, лауазымды адамдардан және квазимемлекеттік сектор субъектілерінен ревизиялар, салықтық және басқа да тексерулер, аудит және бағалау жүргізуді талап етуге;

8) сыбайлас жемқорлық қылмыстарға қарсы күрестің нысандары мен әдістерін жетілдіруге, жедел-іздестіру қызметінің стратегиясы мен тактикасын айқындауға, оның тиімділігін арттыру жөніндегі шараларды әзірлеуге және іске асыруға;

9) өзіне жүктелген міндеттерді шешуді қамтамасыз ететін ақпараттық жүйелерді құруға және пайдалануға;

10) ұстап алынған және күзетпен ұсталатын адамдарды айдауылмен алып жүруге.

22-бап. Меморгандардың, ұйымдардың мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі лауазымды адамдардың өкілеттіктері

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды өз құзыреті шегінде **барлық** меморгандар, ұйымдар, квазимем сектор субъектілері мен лауазымды адамдар жүргізуге міндетті.

1-1. Басшылары бағынысты қызметкерлердің сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу жөніндегі лауазымдық міндеттерін орындамағаны немесе тиісінше орындамағаны үшін тәртіптік жауаптылықта болады.

2. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтауды, жолын кесуді, ашуды, тергеп-тексеруді және алдын алуды және оларды жасауға кінәлі адамдарды жауапқа тартуды прокуратура, ұлттық қауіпсіздік, ішкі істер, әскери полиция органдары, экономикалық тергеп-тексеру қызметі, Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Шекара қызметі жүзеге асырады.

23-бап. Жұртшылықтың сыбайлас жемқорлыққа қатысуы

Жеке тұлғалар, қоғамдық бірлестіктер және өзге де заңды тұлғалар сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл кезінде мынадай шаралар қолданады:

1) өздеріне мәлім болған сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасау фактілері туралы хабарлайды;

- 2) заңнама мен құқық қолдану практикасын жетілдіру жөнінде ұсыныстар енгізеді;
- 3) сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруға қатысады;
- 5) меморгандардан сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі қызмет туралы ақпаратты сұратады және алады;
- 6) зерттеулер, оның ішінде ғылыми және әлеуметтік зерттеулер жүргізеді;
- 7) бұқаралық ақпарат құралдарында түсіндіру жұмыстарын жүргізеді және әлеуметтік маңызды іс-шаралар ұйымдастырады.

24-бап. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы хабарлау

1. Дайындалып жатқан, жасалатын немесе жасалған сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық туралы ақпаратқа ие адам бұл туралы жоғары тұрған басшыға және (немесе) меморганның не өзі жұмыскері болып табылатын ұйымның басшылығына және (немесе) уәкілетті меморгандарға хабар береді.

2. Жоғары тұрған басшы, басшылығы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы келіп түскен хабарлама бойынша шаралар қолдануға міндетті.

3. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлаған немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға өзгеше түрде жәрдем көрсететін (көрсеткен) адам Қылмыстық-процестік кодексіне, Еңбек кодексіне, "Қылмыстық процеске қатысушы адамдарды мемлекеттік қорғау туралы" Заңына және осы Заңға сәйкес **мемлекет қорғауында болады** және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган айқындаған тәртіппен көтермеленеді.

Осы тармақтың бірінші бөлігінің ережелері сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы көрінеу жалған ақпаратты хабарлаған, **заңдарында белгіленген жауаптылықта болатын адамдарға қолданылмайды.**

Осы тармақтың бірінші бөлігінің көтермелеу бөлігіндегі ережелері:

1) жедел-ізвестіру немесе қарсы барлау қызметін жүзеге асыратын органмен заңнамасына сәйкес құпия негізде ынтымақтасатын адамға;

2) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлаған немесе сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықты анықтауға, оның жолын кесуге, ашуға және тергеп-тексеруге жәрдем көрсеткен, ол бойынша орындаушы немесе сыбайлас қатысушы болып табылған адамға қолданылмайды.

3-1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдемдесу:

1) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасау фактісі туралы хабарлауды;

2) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасаған іздеудегі адамның тұрған жері туралы ақпарат беруді;

3) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықты анықтау, оның жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру үшін маңызы бар өзге де жәрдемдесуді қамтиды.";

4. Адамның тұрған жері туралы ақпарат беру немесе сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықты анықтау, оның жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру үшін маңызы бар өзге де жәрдем көрсету мақсатында ақпарат көрсетілген ақпаратты жария етпеу туралы келісім жасалған жағдайда **құпия ақпарат болып табылады.**

Көрсетілген ақпаратты жария ету заңдарында белгіленген жауаптылыққа алып келеді.

24-1-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсететін (көрсеткен) адамдарды қорғаудың мемлекет кепілдік берген шаралары

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсететін (көрсеткен) адамдарды қорғаудың мемлекет кепілдік берген шаралары:

1) уәкілетті меморгандар сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарды қабылдаған күннен бастап немесе адам сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға өзге де жәрдем көрсеткен кезден бастап 3 жыл бойы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсететін (көрсеткен) адамды еңбек қатынастары саласындағы құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуынан қорғауды;

2) адамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсеткені туралы ақпаратты жария етпеу туралы келісім болған кезде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсету мақсатында жүгінуі туралы ақпараттың құпиялылығын қамтамасыз етуді қамтиды.

24-2-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсететін (көрсеткен) адамды еңбек қатынастары саласындағы құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуынан қорғау

1. Өзі жұмыскері болып табылатын (болған) ұйымның жоғары тұрған басшысына және (немесе) басшылығына хабарлау арқылы ұйымда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсететін (көрсеткен) адам тарапы болып табылатын жеке еңбек дауын Еңбек кодексіне сәйкес құрылатын келісу комиссиясы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органның өкілін міндетті түрде шақыра отырып қарайды.

2. Меморган немесе басқа ұйым сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органға осы баптың 1-тармағында көрсетілген мәселелер бойынша материалдарды келісу комиссиясының немесе алқалы органның отырысы өткізілетін күнге дейін кемінде 3 жұмыс күні бұрын жібереді.

Көрсетілген отырысқа сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органның өкілі қатыса алады.

3. Келісу комиссиясының шешіміне немесе алқалы орган отырысының хаттамасына отырысқа қатысқан оның мүшелері қол қояды.

Келісу комиссиясы шешімінің не алқалы орган отырысы хаттамасының көшірмесі шешім қабылданған күннен бастап үш жұмыс күні ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органға жіберіледі.

24-3-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсету туралы ақпараттың құпиялылығын қамтамасыз ету

1. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлау немесе сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасаған іздеуде жүрген адамның тұрған жері туралы ақпарат беру немесе өзге де көмек көрсету мақсатында адамның өтініші туралы мәліметтердің құпиялылығын жоғары тұрған басшы қамтамасыз етеді және (немесе) осы адам жұмыс істейтін мемлекеттік органның немесе ұйымның басшылығы.

2. Өзі жұмыскері болып табылатын мемлекеттік органда немесе ұйымда сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлау не осы мемлекеттік органда немесе ұйымда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға өзге де жәрдем көрсету мақсатында адам осы мемлекеттік органның не ұйымның жоғары тұрған басшысына және (немесе) басшылығына жүгінген кезде мемлекеттік органның не ұйымның жоғары тұрған басшысы және (немесе) басшылығы аталған адаммен оның ниеті болған кезде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсету туралы ақпаратты жария етпеу туралы келісім жасасуға міндетті.

3. Осы баптың 2-тармағының бірінші бөлігінде көрсетілген, жұмыскермен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсету туралы ақпаратты жария етпеу туралы келісім жасасқан, жұмыскердің сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық туралы келіп түскен хабары бойынша шаралар қабылдау үшін уәкілетті мемлекеттік органға жүгінген басшымен және тиісті уәкілетті мемлекеттік органмен де сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсету туралы ақпаратты жария етпеу туралы келісім жасалады.

5. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсету туралы ақпаратты жария етпеу туралы келісім жасасу тәртібін және оның нысанын сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган айқындайды.

24-4-бап. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсететін (көрсеткен) адамдардың құқықтары

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсететін (көрсеткен) адам:

- 1) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық туралы хабарды қарау қорытындылары бойынша қабылданған шешім туралы ақпаратты алуға;
- 2) уәкілетті меморганның сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық туралы өзінің хабарын қарау нәтижелері бойынша қабылданған шешімдеріне әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамасына немесе қылмыстық-процестік заңнамасына сәйкес шағым жасауға;

- 3) бұрын сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсету туралы ақпаратты жария етпеу туралы келісім жасалған уәкілетті меморганға жүгінуге;

- 4) уәкілетті мемлекеттік органдар сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарды қабылдаған күннен бастап немесе адам сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға өзге де жәрдем көрсеткен кезден бастап үш жыл ішінде оны тәртіптік жауаптылыққа тарту немесе жұмыстан шығару немесе басқа лауазымға ауыстыру оның сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлауына немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға өзге де жәрдем көрсетуіне байланысты деп пайымдаған жағдайда келісу комиссиясының немесе алқалы органның осы мәселелерді бұрын қарамауы шартымен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органға жүгінуге құқылы.

2. Адам осы баптың 1-тармағы 4) тармақшасының негізінде жүгінген кезде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті орган ұсынылған материалдарды қарайды және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсеткен адамның жүгіну негізділігі анықталған жағдайда жолданым келіп түскен күннен бастап күнтізбелік он бес күн ішінде мемлекеттік органның не басқа ұйымның басшысына мәселелерді қайтадан қарау қажеттігі туралы хабарлама жібереді.

Хабарламада мыналар қамтылуға тиіс:

- 1) хабарлама жіберілетін мемлекеттік орган не ұйым басшысының тегі мен аты-жөні;
- 2) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсеткен адамның тегі, аты және әкесінің аты;

- 3) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтың қысқаша фабуласы;

- 4) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсетуі туралы ақпаратты жария еткені үшін жауаптылығы туралы ескерту.

Бұл ретте басшысы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органға сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсеткен адамның жолданымы келіп түскен күннен бастап күнтізбелік 30 күннен аспайтын мерзімде келісу комиссиясының немесе алқалы органның отырысын өткізуге және қаралатын мәселе бойынша шешім қабылдауға міндетті.

25-бап. Заңсыз алынған мүлікті немесе заңсыз көрсетілген қызметтердің құнын өндіріп алу (қайтару)

Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар нәтижесінде заңсыз алынған мүлікті өз еркімен тапсырудан немесе мемлекетке оның құнын немесе заңсыз алынған көрсетілетін қызметтердің құнын төлеуден бас тартылған жағдайларда, оларды өндіріп алу прокурордың, мем кіріс органдарының не осыған заңмен уәкілеттік берілген басқа да мем органдар мен лауазымды адамдардың талап қоюы бойынша, заңды күшіне енген сот шешімі негізінде жүзеге асырылады.

26-бап. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар нәтижесінде жасалған мәмілелердің, шарттардың, актілердің және әрекеттердің жарамсыздығы

Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар нәтижесінде жасалған мәмілелерді, шарттарды уәкілетті меморгандардың, мүдделі тұлғалардың немесе прокурордың талап қоюы бойынша **сот жарамсыз деп таниды.**

ҚР МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРІНІҢ ӘДЕП КОДЕКСІ

1-тарау. Жалпы ережелер

1. Мемқызметі қоғам өмірінде ерекше рөл атқарады. Ол қоғамның тыныс-тіршілігін қамтамасыз етуді және қоғамдық мүдделерді ең үздік және тиімді тәсілмен қанағаттандыруды білдіреді.

Мемқызмет қоғам мүдделеріне адалдық танытуға және Қазақстан халқының бірлігі мен елдегі ұлтаралық келісімді нығайтуға ықпал етуге, мемлекеттік тіл мен басқа тілдерге, Қазақстан халқының дәстүрлері мен ғұрыптарына құрметпен қарауға міндеттейді.

Мемқызметшілер өз қызметінде мемлекеттік саясатты ұстануға және оны дәйекті түрде іс жүзіне асыруға, қоғамның мемқызметке, мемлекет пен оның институттарына деген сенімін сақтауға және нығайтуға ұмтылуы тиіс.

Қоғам мемқызметшілер өз міндеттері мен функцияларын заңдарға сәйкес барлық адал ниетімен құзыретті және тиімді түрде орындайды деп есептейді.

Мемқызмет атқару қоғам мен мемлекет тарапынан ерекше сенім білдіру болып табылады және мемқызметшілердің қызметтік әдебіне жоғары талаптар қояды.

2. Мемқызметшілерінің осы әдеп кодексі мемқызметшілердің қызметтік әдебінің стандарттарын белгілейді және қоғамның меморгандарға деген сенімін нығайтуға, мемқызметте өзара қарым-қатынастың жоғары мәдениетін және парасаттылық атмосферасын қалыптастыруға, сондай-ақ мемқызметшілердің әдепсіз мінез-құлық жағдайларының алдын алуға бағытталған.

3. Кодекстің мәтіні меморгандардың ғимараттарында көпшіліктің қарауына қолжетімді жерлерде орналастырылады.

4. Қызметтік әдеп стандарттары барлық мемқызметшілер үшін міндетті.

2-тарау. Мемқызметтің әдептік қағидаттары

5. Мемқызметшілердің қызметтік әдебі мынадай қағидаттарға негізделеді:

- 1) адал ниеттілік – қоғам игілігі үшін мемлекетке кәсіби және жауапты қызмет ету;
- 2) адалдық – өз міндеттеріне шынайы көзқарас;
- 3) әділдік – жеке және заңды тұлғалардың, қоғамдық топтар мен ұйымдардың ықпалына қарамастан заңды шешім қабылдау және кез келген мән-жайлар бойынша біржақтылық пен субъективтілік себебінен адамдарды кемсітуге жол бермеу;
- 4) ашықтық – жұртшылықпен жұмыс істеуге дайын екенін көрсету және өз іс-қимылының ашықтығын қамтамасыз ету;
- 5) сыпайылық – азаматтар мен әріптестерге дұрыс және құрметпен қарау;
- 6) клиентке бағдарлану – мемқызметтерді тұтынушы ретінде халықтың сұраныстарына толықтай бағдарлай отырып, көрсетілетін мемқызметтердің сапасын арттыру және жолданымдарды қарау кезінде төрешілдік көріністеріне және әуре-сарсаңға салуға жол бермеу жөнінде шаралар қабылдау.

3-тарау. Мемқызметшілердің қызметтік әдебінің стандарттары

6. Мемқызметшілерге мынадай талаптар қойылады:

- 1) қарапайым болу, жалпыға бірдей қабылданған моральдық-әдептік нормаларды сақтау, шындыққа сәйкес келмейтін мәліметтерді таратпау;
- 2) мемлекет мүдделеріне және азаматтардың құқықтарына нұқсан келтіретін әрекеттерге қарсы тұру;
- 3) заңда белгіленген шектеулерді сақтау, мүдделер қақтығысын болдырмау;
- 4) азаматтармен қарым-қатынаста әдептілік таныту, дәрекілік, қадір-қасиетін кемсіту, әдепсіздік және бейәдеп мінез-құлық фактілеріне жол бермеу, өздерінің әрекеттерімен және мінез-құлқымен олардың тарапынан сынға себепкер болмау;
- 5) іскерлік әдеп пен ресми мінез-құлық қағидаларын сақтау, азаматтардың көз алдында өздері өкілі болып табылатын меморгандардың абыройы мен беделіне айқын нұқсан келтіретін әрекеттер жасауға жол бермеу;

- 6) лауазымдық міндеттерді атқаруға байланысты кез келген сипатта құқыққа сыйымсыз уәделерді бермеу және құқыққа сыйымсыз міндеттемелерді алмау;
 - 7) жеке сипаттағы мәселелерді шешу кезінде меморгандардың, ұйымдардың, мемқызметшілер мен өзге де адамдардың қызметіне ықпал ету үшін қызметтік жағдайын, сондай-ақ онымен байланысты мүмкіндіктерді қоғамдық және діни бірлестіктердің, басқа да коммерциялық емес ұйымдардың мүдделерінде, оның ішінде оларға өзінің көзқарасын насихаттау үшін пайдаланбау;
 - 8) мемлекеттік меншіктің сақталуын қамтамасыз ету, мемлекеттік мүлікті тек нысаналы мақсаты бойынша, лауазымдық міндеттерін және рұқсат етілген қызмет түрлерін орындау үшін пайдалану;
 - 9) қызметтік міндеттерді адал орындауға кедергі келтіретін құқыққа сыйымсыз қаржылық және мүліктік мүдделерді құдаламау;
 - 10) қызметтік міндеттерін орындауға байланысты жағдайларды қоспағанда, ойын мекемесіне барудан тартыну.
7. Мемқызметшінің қызметтік міндеттерді орындау кезіндегі сырт келбеті мемлекеттік аппараттың беделін нығайтуға ықпал етуге, ресмилікпен, ұстамдылықпен және ұқыптылықпен ерекшеленетін жалпыға бірдей қабылданған іскерлік стиліне сай болуға тиіс.
8. Мемқызметшілер әріптестерімен қызметтік қарым-қатынаста:
- 1) ұжымда іскерлік және жанашыр өзара қарым-қатынас пен сындарлы ынтымақтастықты орнату мен нығайтуға ықпал етуге;
 - 2) басқа мемқызметшілер тарапынан қызметтік әдеп нормаларын бұзудың жолын кесуге не оған жол бермеу жөнінде өзге де шараларды қабылдауға;
 - 3) ұжымда әріптестерінің ар-намысы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін жеке және кәсіби қасиеттерін талқылаудан тартынуға;
 - 4) өзінің мінез-құлқымен бейтараптықтың, әділдіктің, риясыздықтың, жеке адамның ар-намысы мен қадір-қасиетіне құрметпен қараудың үлгісі болуға;
 - 5) қызметшілердің ар-намысы мен қадір-қасиетін кемсітушіліктің және оған қолсұғушылықтың кез келген нысандарын болдырмайтын қолайлы моральдық-психологиялық ахуал жасауға бағытталған шаралар қабылдауға;
 - 6) жалпыға бірдей қабылданған моральдық-әдептілік нормаларға үйлеспейтін әрекеттер жасауға мәжбүрlemeуге;
 - 7) әріптестеріне қатысты негізсіз айыптауларға, дәрекілік, қадір-қасиетін кемсіту, әдепсіздік және бейәдеп мінез-құлық фактілеріне жол бермеуге;
 - 8) әріптестеріне өзінің діни нанымдарын таңбауға, қол астындағы қызметшілерді қоғамдық және діни бірлестіктердің, басқа да коммерциялық емес ұйымдардың қызметіне қатысуға мәжбүрlemeуге тиіс.
9. Мемқызметшілер мемлекеттік саясат және қызметтік жұмыс мәселелері жөніндегі өз пікірін, егер ол мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарына сәйкес келмесе, жариялауға рұқсат етілмеген қызметтік ақпаратты ашатын болса және мемлекеттің лауазымды адамдарының, мемлекеттік басқару органдарының, басқа да мемқызметшілердің атына әдепсіз сөздерді қамтитын болса, көпшілік алдында білдірмеуге тиіс.
- Меморган қызметінің мәселелері бойынша көпшілік алдында сөйлеуді оның басшысы немесе меморганның осыған уәкілеттік берілген лауазымды адамдары жүзеге асырады.
- Мемқызметшілер пікірталастарды мемлекеттік қызметтің беделіне нұқсан келтірместен, дұрыс нысанда жүргізуге тиіс.
10. Мемқызметшілер қызметтен тыс уақытта жалпыға бірдей қабылданған моральдық-әдептілік нормаларын ұстануға, кішіпейілділік танытуға, тиісті көрсетілетін қызметтерді алу кезінде өзінің лауазымдық жағдайын баса көрсетпеуге және пайдаланбауға және қоғамдық имандылыққа қолсұғумен ұштасқан қоғамға қарсы мінез-құлық жағдайларына жол бермеуге тиіс.
11. Мемқызмет істері жөніндегі уәкілетті орган заңнамаға сәйкес қызметтік әдепті бұзудың профилактикасы бойынша үйлестіруді жүзеге асырады.

12. Мемқызметшілердің қызметтік әдеп стандарттарын бұзуы тәртіптік жауаптылыққа әкеп соғады.

Әдеп жөніндегі уәкіл туралы ЕРЕЖЕ

1. Жалпы ережелер

1. Әдеп жөніндегі уәкіл – қызметтік әдеп нормаларының сақталуын және мемқызмет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнама мен Мемқызметшілерінің әдеп кодексін бұзушылықтардың профилактикасын қамтамасыз ету қызметін жүзеге асыратын, сондай-ақ өз функциялары шегінде мемқызметшілер мен азаматтарға консультация беретін мемқызметші.

2. Әдеп жөніндегі уәкіл өз қызметінде "Мемлекеттік қызметі туралы", "Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы" заңдарын, Әдеп кодексін, осы Ережені, сондай-ақ өзге де заңнамалық актілерін басшылыққа алады.

Әдеп жөніндегі уәкілдің функциялары ұжымда қадірлі және құрметке ие болған мемқызметшіге жүктеледі.

3. Әдеп жөніндегі уәкіл дербес лауазымын атқаратын адамдар мемлекеттік органның бірінші басшысына бағынады, осы меморгандардың құрылымына кіретін ведомстволардың және аумақтық бөлімшелердің, аудандық деңгейдегі жергілікті атқарушы органдардың әдеп жөніндегі уәкілдерін үйлестіреді және оларға әдіснамалық басшылықты жүзеге асырады.

2. Әдеп жөніндегі уәкілдің негізгі функциялары

4. Әдеп жөніндегі уәкіл өз құзыреті шегінде мынадай функцияларды жүзеге асырады:

1) мемқызметшілерге мемлекеттік қызмет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамасының және Әдеп кодексінің талаптарын сақтау мәселелері бойынша консультациялық көмек көрсетеді;

2) мемқызметшілердің заңдарда белгіленген шектеулер мен тыйымдарды сақтауына ықпал етеді;

3) өзі жұмыс істейтін меморган басшылығының тапсырмасы бойынша мемқызметшілердің қызметтік әдеп нормаларын бұзу фактілері бойынша жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарайды;

4) ұжымда жалпы қабылданған моральдық-әдептілік нормаларына сәйкес келетін өзара қатынастар мәдениетін қалыптастыруға жәрдемдеседі;

5) мемқызметшілердің құқықтары мен заңды мүдделері бұзылған жағдайларда, оларды қорғауға және қалпына келтіруге бағытталған шараларды қабылдайды;

7) меморгандардың құрылымдық бөлімшелері басшыларының қызметтік әдеп нормаларын бұзу деректері бойынша тиісті шараларды қабылдау жағдайлары туралы меморганның басшылығына хабарлайды.

10) мемлекеттік қызмет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамасын және Әдеп кодексін сақтау мәселелері бойынша мемқызметшілерге түсіндіру жұмыстарын тұрақты негізде жүргізеді;

11) тиісті лауазымды адамдарға қызметтік әдеп нормаларын бұзуға жол берген мемқызметшілердің жауаптылығын қарау туралы ұсыныммен жүгінеді.

5. Әдеп жөніндегі уәкіл өзіне жүктелген міндеттерді орындау үшін:

1) Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамасын және Әдеп кодексін бұзуға ықпал ететін себептер мен жағдайларды талдауға қажетті мәліметтер мен құжаттарды сұратады және алады;

2) өзі жұмыс істейтін меморганның атынан нормаларын түсіндіру үшін тиісті уәкілетті органдарға жүгінеді;

3) меморганның басшысына мемлекеттік органның оң имиджін және ұжымда жағымды ахуал қалыптастыруға елеулі үлес қосқан адамдарды көтермелеу туралы ұсыным енгізеді.

6. Негізсіз бас тартылғанда, меморганның басшысы тиісті шаралар қолданбағанда не ол әдеп жөніндегі уәкілге жүктелген функцияларды орындауға кедергі келтіретін әрекеттерді (әрекетсіздіктерді) жасағанда, әдеп жөніндегі уәкіл бұл туралы мемқызметі істері уәкілетті органға не оның аумақтық бөлімшесіне хабарлайды.

3. Әдеп жөніндегі уәкілдің қызметін ұйымдастыру

7. Мемлекеттік орган басшыларының бейтараптығы негізді күмән тудыратын, лауазымдық өкілеттіктерін тиісінше орындамауға әкеп соғатын мән-жайлар (мүдделер қақтығысы) болған кезде әдеп жөніндегі уәкіл өз қызметін дербес негізде жүзеге асырады.

8. Әдеп жөніндегі уәкіл өз қызметінің нәтижесі бойынша уәкілетті органға есеп береді.

8-1. Әдеп жөніндегі уәкілдің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органмен өзара іс-қимылы уәкілетті орган мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органның бірлескен құқықтық актісіне сәйкес жүзеге асырылады.

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ ТУРАЛЫ

Заңның бүкіл мәтінінде **ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНЫ** деген сөздер **ҚҚО** ауыстырылды.

1-бап. Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар

Осы Заңда мынадай негізгі ұғымдар пайдаланылады:

- 1) алғашқы кәсіптік даярлық – ҚҚО на қызметке кіріп жатқан адамдар үшін кәсіптік дағдылар алуға бағытталған кәсіптік оқыту нысаны;
- 1-1) аттестаттаудан кейінгі дамыту – ҚҚО қызметкерін аттестаттау нәтижелері бойынша оның дара кәсіби өзін-өзі даярлауын ұйымдастыру;
- 1-2) ауыстыру – қызметкердің лауазымдық жағдайы мен функционалдық міндеттерінің өзгеруі;
- 2) ауысу – ҚҚО ғы қызметті тоқтатпастан ҚҚО атқарып жүрген қызметінен босата отырып, сол мезгілде басқа ҚҚО ғы лауазымға тағайындау;
- 2-1) басшы лауазым – өзіне бағынысты ұжымның немесе жекелеген қызметкерлердің қызметін ұйымдастыру жөніндегі өкілеттіктер берілген ҚҚО құрылымдық бірлігі;
- 3) баянат – қызметкер қызмет әрекеті процесінде тікелей немесе уәкілетті басшыларға өтініш жасаған кезде ерекше нысандағы жазбаша баяндау;
- 3-1) бәсекеге қабілеттіліктің көрсеткіші – қызметке кандидаттың және қызметкердің кәсіби құзыреттеріне, сондай-ақ лауазым үшін негізгі көрсеткіштеріне және кәсіби жетістіктері туралы объективті деректеріне негізделген кәсіби әлеуетінің нысандық сандық мәні;
- 4) біліктілік талаптары – ҚҚО ғы лауазымға орналасуға үміткер азаматтарға олардың кәсіптік даярлық деңгейін, құзыреттілігін және нақты лауазымға сәйкестігін айқындау мақсатында қойылатын талаптар;
- 4-1) ведомстволық деректер банкі – ҚҚО қызметке кандидаттар және кадр резервіне қойылған қызметкерлер туралы мәліметтер қамтылатын ақпараттық базасы;
- 5) кадр резерві – басшы лауазымдарға тағайындау үшін қажетті кәсіби және жеке басы қасиеттері бар қызметкерлердің белгіленген тәртіппен қалыптастырылған тобы;
- 5-1) кадрлық болжам – кадрларды дамыту бағыттары және олардың болашақ жай-күйі туралы дәлелді ұсынулар жүйесі;
- 5-2) кадрлық жоспарлау – кадрларға қажеттілікті жүйелі талдау және ҚҚО тиісті лауазымдарында білікті мамандардың қажетті санымен қамтамасыз ету процесі;
- 6) құқық қорғау қызметі – **ҚҚО лауазымдарындағы мемлекеттік** қызметтің ерекше түрі, сондай-ақ, осы Заңның 44-бабында көзделген жағдайларда қызмет өткеру;
- 6-1) ҚҚО басшылығының президенттік резерві – ҚҚО жоғары тұрған бос басшылық лауазымдарына ұсыну үшін ҚР Президенті айқындайтын ерекше іріктеу тәртібінен өткен қызметкерлер тізімі;
- 7) ҚҚО – адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының, жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің заңды мүдделерінің сақталуы мен қорғалуын қамтамасыз ететін, өз құзыретіне сәйкес қылмыстылыққа және өзге де құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттің саясатын іске асыратын, заңдылықты қамтамасыз ету мен қоғамдық тәртіпті қолдау, құқық бұзушылықтарды анықтау, алдын алу, жолын кесу, тергеу, қылмыстық істер бойынша сот шешімдерін атқару жөнінде арнаулы өкілеттіктер берілген мемлекеттік орган;
- 7-1) ҚҚО басшысы – ҚҚО қызметкерлері мен жұмыскерлері, уәкілетті басшылар бағынысында болатын ҚҚО бірінші басшысы;
- 7-2) ҚҚО бөлімшелеріндегі моральдық-психологиялық ахуал – ҚҚО алдында тұрған міндеттерді дұрыс түсінумен сипатталатын психологиялық күй;

7-3) ҚҚО бөлімшелеріндегі моральдық-психологиялық ахуалды әлеуметтік мониторингтеу – ҚҚО бөлімшелеріндегі моральдық-психологиялық ахуалдың жай-күйі туралы ақпарат алуға бағытталған әлеуметтік процестер мен құбылыстарды жүйелі зерделеу;

8) ҚҚО қарамағында болу – штаттық лауазымға орналасумен байланысты емес құқық қорғау қызметін өткеру;

9) ҚҚО қызметкері (бұдан әрі – қызметкер) – ҚҚО жұмыскерлерінің арасынан арнаулы атақ немесе сыныптық шен берілген ҚР азаматы;

10) ҚҚО тәртіптік комиссиясы – тәртіптік теріс қылыққа қатысты фактілерді қызметтік тергеу және зерттеу материалдарын қарау үшін оның жасалуының мән-жайын жан-жақты, толық және объективті анықтау және тәртіптік жауапкершілікке тартылатын қызметкерді лауазымға тағайындау және лауазымнан босату құқығы бар адамды тәртіптік жазалау шарасы туралы ұсыным шығару мақсатында ҚҚО құрылатын тұрақты алқалы орган;

10-1) қызметтік тергеп-тексеру – қызметкердің тәртіптік теріс қылық жасауының мән-жайын толық, жан-жақты және объективті анықтау мақсатында ол туралы материалдар мен мәліметтерді жинау және тексеру жөніндегі қызмет;

11) мансаптық өсу – лауазымдық ауыстырылу және кәсіби даму кезеңдеріне сәйкес қызметкерді қызмет бойынша өсіру;

11-1) өзге де қару-жарақат салатын патрондармен атуға болатын ұңғысыз атыс қаруы, газды қару, электрлі қару, белгі беру қаруы, суық қару, лақтырылатын қару және қарудың басқа да түрлері;

11-2) полиграфологиялық зерттеу – адамның психофизиологиялық куәландыру кезінде пайда болатын жекелеген физиологиялық реакцияларын арнайы медициналық датчиктердің көмегімен тіркеуден тұратын сауалнама жүргізу рәсімі;

11-3) психофизиологиялық куәландыру – құқық қорғау қызметіне кандидаттардың, қызметкерлердің жеке-психологиялық және психофизиологиялық қасиеттерін жан-жақты бағалауға бағытталған іс-шаралар жиынтығы;

12) ротация – қызмет мүддесіне орай кадрлық әлеуетті ұтымды пайдалану мақсатында жүзеге асырылатын, басшылық лауазымдарды атқаратын қызметкерлерді жоспарлы ауыстыру;

12-1) ротацияны жоспарлау – қызметкердің жоспарлы лауазымдық ауыстырылуы және кәсіби дамуы кезеңдерін айқындауға бағдарланған процесс;

12-2) сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органның сыбайлас жемқорлық қылмыстардың алдын алуға, анықтауға, жолын кесуге, ашуға және тергеп-тексеруге бағытталған қызметті жүзеге асыратын жедел-тергеу бөлімшелері;

12-3) тәлімгер – құқық қорғау қызметіне бірінші рет кіретін адамға бекітіліп берілетін және оның кәсіби бейімделуіне оған практикалық көмек көрсететін құқық қорғау органының қызметкері;

13) тәртіптік жаза – қызметкерге қолданылатын тәртіптік жауапкершілік шарасы;

14) тәртіптік жауапкершілік – тәртіптік теріс қылықтар, сондай-ақ әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін заңдарында көзделген жағдайларда, қызметкерлер көтеретін заңдық жауапкершілік түрі;

15) тәртіптік теріс қылық – қызметкердің өзіне жүктелген міндеттерді құқыққа қайшы, кінәлі атқармауы немесе тиісінше атқармауы, лауазымдық өкілеттіктерін асыра пайдалануы, қызметтік және еңбек тәртібін бұзуы, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызметшілерінің ар-намыс кодексін не ар-намыс кодекстерін бұзуы, сол сияқты құқық қорғау қызметінде болуға байланысты белгіленген шектеулерді сақтамауы;

16) уәкілетті басшы – ҚҚО-ның облыстық (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) немесе оған теңестірілген мамандандырылған бөлімшесінің басшысы, құқық қорғау органы мекемесінің, ведомствосының басшысы;

17) ұйымдық-штаттық іс-шаралар – ҚҚО-ның, құқық қорғау органының аумақтық немесе оған теңестірілген мамандандырылған бөлімшесінің, құқық қорғау органы

мекемесінің, ведомствосының штаттары мен құрылымын қалыптастыру жөніндегі шаралар кешені;

18) ұсыну – ҚҚО жүйесінде жоғары тұрған лауазымдарға орналастыру;

19) іс-сапарға жіберу – қызмет мерзімін үзбестен, қызметкерді басқа да ҚҚО, Қарулы Күштерінде, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарында, сондай-ақ ҚҚО жүйесінде одан әрі қызмет өткеру үшін ауыстыру;

20) іс-сапармен бару – ҚҚО кадрында қала отырып, басқа мемлекеттік органдардағы және халықаралық ұйымдардағы лауазымдарға орналасу;

21) экономикалық тергеп-тексеру қызметі – заңдарында қаржы мониторингі жөніндегі органдардың жүргізуіне жатқызылған қылмыстардың және құқық бұзушылықтардың алдын алуға, оларды анықтауға, жолын кесуге, ашуға және тергеп-тексеруге бағытталған қызметті жүзеге асыратын, сондай-ақ өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыратын осы органдардың жедел-тергеу бөлімшелері.

2-бап. ҚҚО қызметтің құқықтық негізі

Егер ратификациялаған халықаралық шартта қамтылғаннан өзге де қағидалар белгіленген болса, онда халықаралық шарттың қағидалары қолданылады.

3-бап. ҚҚО

ҚҚО өз қызметін заңнамалық актілеріне сәйкес жүзеге асыратын прокуратура, ішкі істер органдары, мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет және экономикалық тергеу қызметі жатады.

4-бап. Құқық қорғау қызметінің принциптері

1. ҚҚО қызмет мемлекеттік қызметтің принциптеріне және құқық қорғау қызметінің арнаулы принциптеріне сәйкес жүзеге асырылады.

2. Құқық қорғау қызметінің **арнайы** принциптері мыналар болып табылады:

1) адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қылмыстық және өзге де құқыққа қарсы қол сұғушылықтан қорғау міндеттілігі;

2) азаматтық қоғам институттарымен ынтымақтастық;

3) ҚҚО құқық қорғау қызметін ұйымдастыруға көзқарастың біртұтастығы;

4) дара басшылық пен субординация (бағыныстылық);

5) саяси партиялардың және өзге де қоғамдық бірлестіктердің қызметінен тәуелсіз болу.

5-бап. Заңның қолданылу аясы

Заңның күші ҚҚО әскери қызмет өткеретін әскери қызметшілерін қоспағанда, барлық қызметкерлерге қолданылады.

5-1-бап. Кадр қызметі

Кадр қызметі өз құзыреті шегінде:

1) ҚҚО кадрларға қажеттілігін талдайды және жоспарлайды;

2) ҚҚО құрылымдық бөлімшелерінің құқық қорғау қызметі туралы заңнамасын орындау жөніндегі қызметін үйлестіреді;

3) аттестаттауды және конкурстық іріктеуді жүргізу, қызмет бойынша өсіру, қызметкерлерді тәртіптік жауаптылыққа тарту, қызметкерлерді қызметтен босату рәсімдерінің сақталуын қамтамасыз етеді;

4) құқық қорғау қызметіне кандидаттарды алдын ала зерделеуді және іріктеуді, кадрларды іріктеуді ұйымдастырады, қызметкерлердің құқық қорғау қызметін өткеруімен байланысты құжаттарды ресімдейді;

5) құқық қорғау қызметінде болуына байланысты шектеулердің сақталуын қамтамасыз етеді;

6) қызметкерлердің және қызметке кандидаттардың тағылымдамасын, тәлімгерлігін, қызметін бағалауды, оқуын, қайта даярлығын және біліктілігін арттыруды ұйымдастырады;

10) ұйымдық-штаттық іс-шаралар өткізуді ұйымдастырады.

6-бап. Құқық қорғау қызметіне тұру шарты

1. ҚҚО қызметке жасы он сегізге толған, өзінің жеке, моральдық, іскерлік, кәсіби қасиеттері, денсаулығы мен дене бітімінің даму жағдайы, білім деңгейі жөнінен өзіне жүктелген лауазымдық міндеттерді атқаруға қабілетті азаматтары ерікті негізде қабылданады.

2. Құқық қорғау қызметіне:

1) іс-әрекетке қабілетсіз немесе іс-әрекетке қабілеті шектеулі деп танылған;

2) әскери-дәрігерлік комиссияның қорытындысына сәйкес лауазымдық өкілеттіктерді орындауға кедергі келтіретін сырқаты бар;

2-1) медициналық немесе психофизиологиялық куәландырудан, оның ішінде полиграфологиялық зерттеуден өтпеген;

3) қызметкер құқық қорғау қызметінде болуына байланысты шектеулерді және сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді қабылдаудан бас тартқан;

5) құқық қорғау қызметіне тұрар алдында бір жыл ішінде қасақана құқық бұзушылығы үшін сот тәртібімен әкімшілік жаза қолданылған;

6) құқық қорғау қызметіне тұрғанға дейін үш жыл ішінде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасағаны үшін сот тәртібімен әкімшілік жаза қолданылған;

6-1) қызметке орналасқанға дейін үш жылдың ішінде қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін соттың айыптау үкімі шығарылған;

7) сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған;

8) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін жұмыстан шығарылған;

9) бұрын сотталған.

9) сотталғандығы бар немесе болған, сондай-ақ мемлекеттік, әскери қызметтен, өзге де құқық қорғау органдарынан, арнаулы меморгандардан теріс себептер бойынша шығарылған, сондай-ақ судья өкілеттігін теріс себептер бойынша тоқтатқан адам қабылданбайды.

3. Баптың 2-тармағында көрсетілген мәліметтерді ұсынбау немесе бұрмалау құқық қорғау қызметіне қабылдаудан бас тартуға негіз болып табылады.

4. ҚҚО қызметке тұру азаматтар міндетті **арнайы** тексеруден өткен жағдайда жүзеге асырылады.

5. ҚҚО қызметке қабылданатын азаматтар қызметке жарамдылығын анықтау үшін әскери-дәрігерлік комиссияларда медициналық және психофизиологиялық куәландырудан және ҚҚО тиісті бөлімшесінде полиграфологиялық зерттеуден міндетті түрде өтеді.

5-1. Полиграфологиялық зерттеуден өту тәртібін Үкіметі айқындайды.

7. Құқық қорғау қызметіне кіретін азаматтарды тестілеу "Мемлекеттік қызметі туралы" Заңында көзделген тәртіппен жүзеге асырылады.

7-бап. Құқық қорғау қызметіне үміткерлерді іріктеу

2. Құқық қорғау органдарына қызметке кіру, осы баптың 3-тармағында және Заңның 7-1-бабының 1-тармағында белгіленген жағдайларды қоспағанда, конкурстық негізде не құқық қорғау органдарының білім беру ұйымдарындағы алғашқы кәсіптік даярлық арқылы жүзеге асырылады.

Құқық қорғау қызметіне іріктеу кандидаттың бәсекеге қабілеттілік көрсеткіші және оның кәсіптік құзыреттерге сәйкестік дәрежесі ескеріле отырып жүргізіледі.

Кәсіптік құзыреттерді, негізгі көрсеткіштерді айқындау және бәсекеге қабілеттілік көрсеткішін есептеу тәртібі мен әдістерін құқық қорғау органының басшысы бекітеді.

Конкурстық іріктеуден не алғашқы кәсіптік даярлықтан өтпеген азаматтарды қызметке қабылдаған лауазымды адамдар тәртіптік жауаптылыққа тартылады.

2-1. ҚҚО қызметке қатардағы, кіші және орта басшы құрам лауазымына кіру ҚҚО білім беру ұйымдарында алғашқы кәсіптік даярлық арқылы жүзеге асырылады.

3. ҚҚО білім беру ұйымдарында оқуын аяқтаған адамдардың, өз өкілеттігін тоқтатқан және қойылатын тиісті біліктілік талаптарына сәйкес келетін бұрын ҚҚО қызметкерлері және әскери қызметшілер болған адамдардың, Парламент депутаттарының, мемлекеттік саяси қызметшілердің, судьялардың құқық қорғау қызметіне конкурстық іріктеусіз тұруға құқығы бар.

3. ҚҚО-дарына қызметке конкурстық іріктеуден тыс мыналар:

1) құқық қорғау органдарының білім беру ұйымдарында оқуын аяқтаған адамдар – оқу аяқталғаннан кейін 1 жыл ішінде;

2) бұрын ҚҚО-дарындағы, арнаулы меморгандардағы лауазымдарда қызмет өткерген және ҚҚО-дарында, арнаулы меморгандарда кемінде 3 жыл қызмет өтілі бар адамдар;

3) Қарулы Күштерінің мемлекеттік мекемелерінде, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарында бұрын әскери қызметте болған және әскери лауазымдарды атқарған адамдар – кемінде 3 жыл әскери қызмет өтілі болған кезде;

4) өз өкілеттіктерін кемінде 6 ай атқарған және оларды тоқтатқан Парламентінің депутаттары, мемлекеттік саяси қызметшілер, судьялар қабылдануы мүмкін.

4. Қызметкердің құқық қорғау қызметін өткеру кезеңінде бос лауазымға орналасуы, оның келісімі бойынша ауысу тәртібімен конкурстан тыс негізде немесе конкурстық негізде жүзеге асырылуы мүмкін.

5. ҚҚО кадр қызметі қызметке кандидаттардың ведомстволық деректер банкін олардың бәсекеге қабілеттілігінің көрсеткішін көрсете отырып жүргізеді.

7-1-бап. ҚҚО -дарындағы лауазымдарға орналасуға арналған конкурс

1. Құқық қорғау қызметіне конкурстық негізде кіру, қатардағы, кіші және орта басшы құрамдар лауазымдарын және Президенті тағайындайтын және (немесе) онымен келісу бойынша және (немесе) Қауіпсіздік Кеңесінің Төрағасымен, Қауіпсіздік Кеңесінің Хатшысымен, Президентінің Әкімшілігімен келісу бойынша тағайындалатын лауазымдарды қоспағанда, құқық қорғау органдарының бос және уақытша бос лауазымдарына жүзеге асырылады.

2. Конкурстық негізде кіретін кандидаттарды алдын ала зерделеуді құқық қорғау органдарының кадр қызметтері және өзінің (ішкі) қауіпсіздік қызметтері жүзеге асырады.

4. Конкурс тиісті санаттағы бос лауазымға орналасуға арналған резервте кандидаттар болмаған жағдайда өткізіледі.

5. Кандидаттарды конкурстық негізде іріктеуді ҚҚО басшысының немесе уәкілетті басшының шешімі бойынша құрылатын құқық қорғау органының конкурстық комиссиясы жүзеге асырады.

6. Құқық қорғау органдарындағы лауазымдарға орналасуға арналған конкурс мынадай бірқатар дәйекті кезеңдерді қамтиды:

1) конкурс өткізу туралы хабарландыруды жариялау;

2) құжаттар қабылдау;

3) конкурсқа қатысушылардың құжаттарының белгіленген біліктілік талаптарына және Заңда белгіленген талаптарға сәйкестігін қарау;

4) конкурстық комиссия өткізетін конкурсқа қатысушылармен әңгімелесу;

5) конкурсқа қатысушыларды медициналық және психофизиологиялық куәландыру;

6) конкурсқа қатысушыларды полиграфологиялық зерттеу;

7) конкурстық комиссияның қорытындысы.

7. Конкурс өткізу туралы хабарландыру ҚҚО-дарының, сондай-ақ мемқызмет істері жөніндегі уәкілетті органның интернет-ресурсында жарияланады.

8. Конкурстық комиссия ҚҚО-ының басшысына немесе уәкілетті басшыға кандидатты бос лауазымға орналасуға арналған резервке алу туралы ұсыным жасауға құқылы.

9. Конкурстық комиссияның бос лауазымға орналасуға арналған резервке алу туралы ұсынымдары әрбір бос лауазымға 3 аспайтын кандидатқа қатысты жасалады.

Кандидаттың бос лауазымға орналасуға арналған резервте болу мерзімі ол алынған күннен бастап 1 жылды құрайды.

10. Жарияланған лауазымға тағайындауға конкурстық комиссия ұсынған кандидат міндетті арнаулы тексеруден өтеді.

Міндетті арнаулы тексерудің нәтижелері алынғанға дейін кандидат бос лауазым бойынша көзделетін міндеттерді уақытша атқарады, онымен еңбек қатынастары еңбек заңнамасына сәйкес реттеледі.

Міндетті арнаулы тексеру жүргізу кезеңінде кандидатқа осы Заңның қызметкерлердің міндеттері мен жауаптылығы, құқық қорғау қызметінде болуға байланысты шектеулер бөлігіндегі ережелері қолданылады.

Бос лауазым бойынша міндеттерді жүзеге асыру кезеңі құқық қорғау қызметінің өтіліне есептеледі.

11. Конкурстық комиссияны қалыптастыру және оның жұмыс тәртібі, конкурс кезеңдерін өткізу мерзімдері, сондай-ақ конкурсқа қатысуға қажетті құжаттардың тізбесі құқық қорғау органдары басшыларының бірлескен нормативтік құқықтық актісінде айқындалады.

7-2-бап. Құқық қорғау органдарына қызметке конкурстық іріктеуден тыс қабылдау

Құқық қорғау қызметіне осы Заңның 7-бабының 3-тармағында және 7-1-бабының 1-тармағында көзделген адамдар құқық қорғау органы басшысының шешімі бойынша конкурстық іріктеуден тыс қабылдануы мүмкін.

8-бап. Құқық қорғау қызметіне қабылдау

1. ҚҚО қызметке қабылдау лауазымға тағайындау жолымен, оның ішінде ҚҚО білім беру ұйымдарының күндізгі оқу нысаны бойынша оқуға түскен адамдармен келісімшарт жасасу жолымен жүзеге асырылады.

ҚҚО білім беру ұйымдарында алғашқы кәсіптік даярлықты аяқтаған адамдарды қызметке қабылдау ҚҚО кадрына алу арқылы жүзеге асырылады. Лауазымға тағайындау ҚҚО кадрына алынған күннен бастап бір ай ішінде жүргізіледі.

2. ҚҚО қызметке қабылдау ҚҚО басшыларының немесе уәкілетті басшылардың бұйрықтарымен ресімделеді. Бұйрық қатардағы және басшы құрамдағы адамдарға қол қойдырып жарияланады.

3. Қатардағы және басшы құрамдағы адамдар қызметкердің құқық қорғау қызметінде болуына байланысты заңдарында белгіленген шектеулерді және сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді қабылдайды.

4. Қатардағы және басшы құрамдағы лауазымдарға тағайындалған немесе ҚҚО кадрына қабылданған әскери міндеттілер, ҚҚО білім беру ұйымдарының курсанттарын қоса алғанда, әскери есептен шығарылады және ҚҚО арнайы есебіне қойылады.

9-бап. ҚҚО білім беру ұйымдарына оқуға қабылдау

1. ҚҚО білім беру ұйымдарында оқуға орта білімі бар, жасы он алтыға толған адамдар қабылдана алады.

Жоғары білімі бар адамдар ҚҚО білім беру ұйымдарына қысқартылған оқыту мерзімдерін қабылдануы мүмкін.

2. ҚҚО-дарының білім беру ұйымдарына, сондай-ақ бюджет қаражаты есебінен оқу ақысы төлене отырып, құқық қорғау органдарының жолдамасы бойынша шет мемлекеттердің ҚҚО-дарының білім беру ұйымдарына оқуға түсетін адамдар білім

беру ұйымдарындағы оқу мерзіміне және бір мезгілде білім беру ұйымдарында оқуын аяқтағаннан кейін Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдарында орта және аға басшы құрамдар лауазымдарында қызмет өткеру туралы келісімшарт жасасады.

5. ҚҚО-дарының білім беру ұйымдарында күндізгі оқу нысаны бойынша оқуын бітірген қызметкерлер – құқық қорғау органдарында **кемінде 5 жыл**, жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламасын, сондай-ақ техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарында күндізгі оқу бойынша оқуын бітірген қызметкерлер кемінде 3 жыл қызмет өткеруге міндетті.

7. Техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі және жоғары білімнің білім беру бағдарламаларын іске асыратын ҚҚО білім беру ұйымдарының күндізгі оқу нысаны бойынша оқудың толық курсын бітіргендер үшін оқыған уақыты мерзімді әскери қызметті өткерумен теңестіріледі. ҚҚО білім беру ұйымдарының, өзге де мемлекеттердің ҚҚО білім беру ұйымдарының түлектері бөлуге сәйкес қызмет өткеруге жіберіледі.

11. Қазақстан Республикасы ҚҚО жоғары оқу орындарын аяқтағаннан кейін магистратураға және докторантураға бірден қабылданған қызметкерлерге, тиісті кафедра оқытушысының айлықақысының жетпіс пайызы мөлшерінде лауазымдық айлықақы, сондай-ақ арнаулы атағы немесе сыныптық шені үшін қосымша ақы төленеді.

ҚҚО магистратурасына және докторантурасына қабылданған қызметкерлерге оқу уақытына оқуға жіберілгенге дейін атқарған соңғы штаттық лауазымы бойынша лауазымдық айлықақысының жетпіс пайызы мөлшерінде лауазымдық айлықақы белгіленеді.

12. ҚҚО білім беру ұйымдарының курсанттарына каникулдық демалыс кезеңіне қалааралық автомобиль (таксиді қоспағанда), теміржол және су көлігімен тұрақты тұратын жеріне баруға және кейін қайтуға жол жүру ақысы төленеді.

12-1. Курсанттардың азаматтары болып табылатын отбасы мүшелері олардың өмірімен және тұрмысымен танысу үшін курсанттар қатарындағы өздерінің жақын туыстарына баруды ҚҚО басшысы айқындайтын тәртіппен жүзеге асыруға құқылы.

10-бап. ҚҚО қатардағы және басшы құрам лауазымдарына орналастыруға қойылатын талаптар

1. ҚҚО на қызметке 35 жастан аспаған, тиісті білімі бар және әскери қызмет өткерген немесе Қорғаныс министрлігінің мамандандырылған ұйымдарында әскери оқытылған резервті даярлау жөніндегі әскери дайындықтан өткен азаматтар, сондай-ақ мерзімді әскери қызметке әскерге шақырудан босатылған немесе кейінге қалдырылған азаматтар қабылданады.

Құқық қорғау қызметіне ҚҚО басшысының шешімі бойынша орта және аға басшы құрам лауазымына 35 жастан асқан, жоғары кәсіптік даярлығы не белгілі бір мамандықтар бойынша едәуір жұмыс тәжірибесі бар адам қабылдануы мүмкін.

2. Қатардағы және кіші басшы құрам лауазымдарына ҚҚО лауазымдары санатына қойылатын біліктілік талаптарына байланысты кемінде орта білімі бар азаматтар қабылданады немесе қызметкерлер тағайындалады.

Орта басшы құрам лауазымдарына ҚҚО лауазымдары санатына қойылатын біліктілік талаптарына байланысты техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары білімі бар азаматтар қабылданады немесе қызметкерлер тағайындалады.

3. Мерзімді әскери қызметке шақырылуға жататын әскерге шақыру жасындағы азаматтар орта және аға басшы құрам лауазымдарына жоғары білімі болған жағдайда ғана қабылдана алады.

4. Аға және жоғары басшы құрам лауазымдарына жоғары білімі бар азаматтар қабылданады немесе қызметкерлер тағайындалады.

11-бап. Құқық қорғау қызметіне кіретін адамдар үшін алғашқы кәсіптік даярлық

1. ҚҚО на қатардағы, кіші және орта басшы құрам лауазымына кіретін адамдар ҚҚО білім беру ұйымдарында алғашқы кәсіптік даярлықтан өтеді.

2. Алғашқы кәсіптік даярлық ҚҚО қызмет бағыттарына қарай оқу бағдарламалары бойынша жүзеге асырылады.

ҚҚО алғашқы кәсіптік даярлық үшін кадрларға қажеттілікті кадрлық болжам негізінде айқындайды.

2. Алғашқы кәсіптік даярлық құқық қорғау орган ҚҚО-дарының білім беру ұйымдарында оқытуды және тағылымдаманы қамтиды.

Оқыту ҚҚО-ның қызмет бағыттарына қарай білім беру бағдарламалары бойынша жүзеге асырылады. Алғашқы кәсіптік даярлықтан өту кезеңінде кандидаттардың тағылымдамасын тиісті ҚҚО өткізеді.

Алғашқы кәсіптік даярлық үшін кадрларға қажеттілікті әрбір ҚҚО кадрлық болжам негізінде дербес айқындайды.

3. ҚҚО білім беру ұйымдарында алғашқы кәсіптік даярлыққа түсетін адамдармен келісімшарт жасалады.

4. Алғашқы кәсіптік даярлықтан өтетін адамдар бюджет қаражаты есебінен тамақпен және тұру орнымен қамтамасыз етіледі.

Прокуратура органдарына қызметке, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметке және экономикалық тергеп-тексеру қызметіне кіретін адамдарға алғашқы кәсіптік даярлықтан өту кезеңінде стипендия төленеді, оның мөлшерін Үкіметі айқындайды.

5. Алғашқы кәсіптік даярлықты аяқтаған адамдар қызмет бағыты бойынша даярлық өткізілген ҚҚО кадрына алынады.

Алғашқы кәсіптік даярлықтан өткен адамды ҚҚО лауазымға тағайындау кезінде алғашқы кәсіптік даярлықтан өту мерзімі құқық қорғау қызметінің өтіліне (еңбек сіңірген жылдарға) есептеледі.

6. Алғашқы кәсіптік даярлықты аяқтаған адамдар ҚҚО кемінде үш жыл қызмет өткеруге міндетті.

7. Алғашқы кәсіптік даярлықты аяқтаған адам ҚҚО одан әрі қызмет өткеруден бас тартқан не үлгермеуіне және (немесе) тәртіп бұзуына байланысты, сондай-ақ өз еркімен ҚҚО білім беру ұйымынан шығарылған жағдайда, ол даярлыққа, өзін даярлау кезеңінде стипендия төлеуге, тамағы мен тұру орнына жұмсалған бюджет қаражатын мемлекетке өтеуге міндетті.

Бұл міндет үш жыл ішінде әскери-дәрігерлік комиссияның қызметке жарамсыздығы немесе жарамдылығы шектеулі екені туралы қорытындысы негізінде денсаулық жағдайы бойынша не ҚҚО штатының қысқартылуына, оны қайта ұйымдастыруға немесе таратуға байланысты қызметтен шығарған жағдайда, оны басқа лауазымда пайдалану, сондай-ақ басқа ҚҚО на не арнаулы мемлекеттік органға ауыстыру мүмкін болмаған жағдайларда қызметкерге қолданылмайды.

8. Құқық қорғау қызметіне кіретін және аға және жоғары басшы құрамдар лауазымдарына, сондай-ақ конкурстық іріктеуден тыс тағайындалатын адамдар алғашқы кәсіптік даярлықтан өтпейді.

12-бап. Құқық қорғау қызметіне бірінші рет кіретін адамдар үшін сынақ мерзімі және тәлімгерлікті ұйымдастыру

1. Құқық қорғау қызметіне бірінші рет кіретін адамдар үшін қатар 3 айға дейін сынақ мерзімі белгіленеді.

Сынақ мерзімінің нәтижесі қанағаттандырылғысыз болған кезде ҚҚО басшысының немесе тиісті лауазымға тағайындауға құқығы бар уәкілетті басшының шешімі бойынша сынақ мерзімі кейіннен қайтадан ұзартылмай, 3 айға ұзартылады.

2. Сынақ мерзімі оның құқық қорғау қызметінде атқарып жүрген лауазымына сәйкестігін тексеру мақсатында белгіленеді. Сынақ мерзімі кезеңінде арнаулы атақ немесе сыныптық шен берілмейді.

3. Сынақ мерзімінен өту туралы бұйрығында көзделеді.

4. Егер сынақ мерзімі аяқталса, ал қызметкер ҚҚО ғы қызметін жалғастыра берсе, ол сынақтан өткен болып есептеледі және сынақ мерзімі ҚҚО ғы қызмет өтіліне есептеледі.

5. Сынақ мерзімі кезеңінде қызметкерге Заңның және ҚҚО қызметті реттейтін өзге де актілерінің ережелері қолданылады. Қызметкер сынақ мерзімі кезеңінде өзіне жүктелген лауазымдық міндеттерді орындайды, **атыс қаруын, арнаулы құралдарды** алып жүру және сақтау құқықтарын **қоспағанда**, өзіне берілген құқықтарды толық көлемде іске асырады.

6. Қызметкердің дәлелді себептермен қызметте болмауы сынақ мерзіміне есептелмейді.

7. Мыналарға:

- 1) ҚҚО на қызметке кіретін және аға және жоғары басшы құрамның басшы лауазымдарына тағайындалатын адамдарға;
- 2) ҚҚО білім беру ұйымдарының түлектеріне;
- 3) ҚҚО білім беру ұйымдарында алғашқы кәсіптік даярлықтан өткен адамдарға;
- 4) бұрын ҚҚО, арнаулы меморгандарда қызмет өткерген адамдарға;
- 5) өз өкілеттігін тоқтатқан судьяларға сынақ мерзімі белгіленбейді.

8. Құқық қорғау қызметіне бірінші рет кіретін адамдарға ҚҚО-ының тиісті кәсіптік даярлығы және айтарлықтай жұмыс тәжірибесі бар қызметкерлері қатарынан тәлімгер бекітіліп беріледі.

Бұл ереже аға және жоғары басшы құрамдар лауазымдарына бірінші рет кіретін адамдарға қолданылмайды.

13-бап. Қызметкерлердің Ант қабылдау тәртібі

1. Мыналар:

- 1) ҚҚО-дарына қызметке бірінші рет кіретін, арнаулы атақ немесе сыныптық шен берілген адамдар – арнаулы атақ немесе сыныптық шен берілгеннен кейін екі айдан кешіктірмей;
- 2) білім беру ұйымдарының бұрын Ант қабылдамаған курсанттары, тыңдаушылары – оқуға қабылданғаннан кейін екі айдан кешіктірілмей;
- 3) бұған дейін қандай да бір себептер бойынша Ант қабылдамаған қызметкерлер **Ант қабылдайды.**

2. Ант ҚҚО басшысының немесе уәкілетті басшының басшылық етуімен ҚҚО салтанатты жағдайда қабылданады.

3. Қызметкерлердің уақтылы Ант қабылдауы, және оның есебін жүргізу кадр қызметтерінің басшыларына жүктеледі.

4. ҚҚО-дарының қызметкерлері антының мәтінін және оны қабылдау тәртібін Президенті бекітеді.

14-бап. Қызметкерлердің мәртебесі және олардың құқықтық кепілдіктері

1. Қызметкерлер мемлекеттік биліктің өкілдері болып табылады және мемлекеттің қорғауында болады.

2. Қызметкерлердің заңдарында көзделген талаптары (бұдан әрі – заңды талаптар) жеке және заңды тұлғалардың орындауы үшін міндетті.

3. Қызметкерлердің қызметтік міндеттерін және қызметтік борышын орындауымен байланысты қызметкерлердің заңды талаптарын орындамау, оларды қорлау, қарсылық көрсету, күш қолданамын деп қорқыту немесе олардың, олардың отбасы мүшелерінің, жақын туыстарының өміріне, денсаулығына, ар-намысы мен қадір-қасиетіне қол сұғушылық заңдарда белгіленген жауаптылыққа әкеп соғады.

4. Қызметкерлер өздеріне жүктелген міндеттерді орындау кезінде, тек ҚҚО басшысына, тікелей және уәкілетті басшыларына бағынады.

5. Қызметкерлердің қызметіне, бұған заңмен тікелей уәкілеттік берілген адамдарды қоспағанда, ешкімнің араласуына құқығы жоқ.

6. Заңға қайшы келетін бұйрық немесе нұсқау алған кезде қызметкер заңды басшылыққа алуға міндетті және оның қорғауында болады.

7. Қызметкерлердің өздеріне қатысты қабылданған шешімдер мен іс-әрекеттерге жоғары тұрған лауазымды адамдарға, сотқа шағымдануға құқығы бар.

8. Егер қызметкерлердің іс-әрекеттері Заңға сәйкес жүзеге асырылса, олар атыс қаруын және өзге де қаруды, арнаулы құралдарды және дене күшін қолдануына байланысты келтірілген зиян үшін жауаптылықта болмайды.

15-бап. Қызметкерлердің құқық қорғау қызметін өткеруге байланысты құқықтары

1. Қызметкерлердің:

1) лауазымдық міндеттерін атқару үшін қажетті ақпараттар мен материалдарды белгіленген тәртіппен алуға;

2) өздерінің құқықтары мен лауазымдық міндеттерін айқындайтын ережемен, өзге де құжаттармен және жоғарылатуға ұсыну шарттарымен танысуға;

3) лауазымдық міндеттерін атқарумен байланысты мемлекеттік органдарға, ұйымдарға олардың ұйымдық-құқықтық нысанына қарамастан, белгіленген тәртіппен кіріп-шығуға;

4) егер мемлекеттік құпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияны құрайтын мәліметтерді пайдалану лауазымдық міндеттерін орындауға байланысты болса, белгіленген тәртіппен осындай мәліметтерге қол жеткізуге;

8) кәсіптік қайта даярлыққа, біліктілігін арттыруына және тағылымдамадан өтуіне;

9) өз өмірінің, денсаулығының және мүлкінің, өз отбасы мүшелері өмірінің, денсаулығының және мүлкінің мемлекеттік қорғалуына;

10) өзінің дербес деректерінің қорғалуына;

12) медициналық және санаториялық-курорттық қызмет көрсетілуіне;

13) зейнетақымен қамсыздандырылуға;

14) тұрғын үймен қамтамасыз етілуге және әлеуметтік қамсыздандырылуға;

17) оқытушылық, ғылыми немесе өзге де шығармашылық қызметті жүзеге асыруға;

18) тиісті уақытша ұстау изоляторларын, тергеу изоляторларын пайдалануға;

19) ұсталғандарды және күзетпен қамауға алынған адамдарды айдауылмен алып жүруге құқығы бар.

2. Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың алдын алу және жою, халыққа шұғыл медициналық және психологиялық көмек көрсету жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын қызметкерлерді, мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдарының қызметкерлерін қоспағанда, қызметкерлерге атыс қаруы мен өзге де қаруды және арнаулы құралдарды алып жүру, сақтау және қолдану құқығы беріледі. Олар дене күшін, оның ішінде күрестің жауынгерлік тәсілдерін қолдануға да құқылы.

16-бап. Қызметкерлердің құқық қорғау қызметін өткеруге байланысты міндеттері

1. Қызметкерлер:

1) Конституциясын және заңнамасын сақтауға;

2) адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің заңды мүдделерінің сақталуы мен қорғалуын қамтамасыз етуге;

3) тәртіп пен мерзімде жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарауға, олар бойынша қажетті шаралар қолдануға;

5) қызметтік және еңбек тәртібін сақтауға;

6) қызметкердің құқық қорғау қызметінде болуына байланысты шектеулерді және жемқорлыққа қарсы шектеулерді қабылдауға;

7) құқық қорғау органдары қызметкерлерінің әдеп кодексінің талаптарын сақтауға;

9) мемқұпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияны сақтауға;

11) мемлекеттік мүліктің сақталуын қамтамасыз етуге;

15) қызметкердің не оның жұбайының (зайыбының) азаматтығынан шығу туралы өтінішхатпен жүгіну фактісі туралы не шетелдік азаматтықты алуға өтінішхатпен

жүгіну фактісі туралы жүгінген күні өзінің тікелей басшысына жазбаша түрде хабарлауға міндетті.

3. Қызметкерлер адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалардың заңды мүдделерін бұзған жағдайда, ҚҚО сол құқықтарды қалпына келтіріп, келтірілген залалды өтеуге, кінәлі қызметкерлерді жауаптылыққа тартуды қамтамасыз етуге тиіс.

17-бап. Қызметкердің құқық қорғау қызметінде болуына байланысты шектеулер

1. Қызметкердің:

1) өкілді органдардың депутаты және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшесі болуға, партиялар, кәсіптік одақтар қатарында болуға, қандай да бір саяси партияны қолдауға;

2) педагогтік, ғылыми және өзге де шығармашылық қызметтерді қоспағанда, басқа да ақылы қызметпен айналысуға;

3) кәсіпкерлік қызметпен айналысуға, оның ішінде коммерциялық ұйымды басқаруға қатысуға;

3) заңнамасына сәйкес оның лауазымдық міндеттері болып табылатын жағдайларды қоспағанда, кәсіпкерлік қызметпен айналысуға, оның ішінде коммерциялық ұйымды басқаруға қатысуға;

4) үшінші тұлғалардың істері бойынша өкіл болуға;

5) өзінің қызметтік әрекетін қамтамасыз ететін материалдық-техникалық, қаржылық және ақпараттық қамтамасыз ету құралдарын, басқа да мемлекеттік мүлік пен қызметтік ақпаратты қызметтік емес мақсатта пайдалануға;

7) лауазымдық өкілеттіктерін атқаруға байланысты жеке және заңды тұлғалардың қызметін жеке мақсатында пайдалануға;

8) пайдакүнемдік мақсатта, оның ішінде лауазымды немесе өзге де адамдармен сөз байласу жолымен қызмет бабын пайдалануға;

9) өзінің жақын туыстары (ата-аналары (ата-анасы), балалары, асырап алушылары, асырап алынған балалары, ата-анасы бір және ата-анасы бөлек аға-інілері мен апа-сіңлілері (қарындастары), аталары, әжелері, немерелері), жұбайы (зайыбы) және (немесе) жекжаттары (жұбайының (зайыбының) ата-анасы бір және ата-анасы бөлек аға-інілері мен апа-сіңлілері (қарындастары), ата-аналары және балалары) атқаратын лауазымға тікелей бағынысты болатын лауазымды атқаруға, сондай-ақ жақын туыстары, жұбайы (зайыбы) және (немесе) жекжаттары тікелей бағынысында болуына құқығы жоқ.

2. Қызметкер лауазымға кіріскеннен кейін бір ай ішінде коммерциялық ұйымдардағы өзінің меншігіндегі акцияларды және пайдаланылуы табыс табуға әкелетін өзге де мүлікті құқық қорғау қызметін өткеру уақытына сенімгерлікпен басқаруға беруге міндетті. Мүлікті сенімгерлікпен басқару шартын нотариат куәландыруға тиіс.

Қызметкердің сенімгерлікпен басқаруға берілген мүліктен, оның ішінде сыйақы, дивидендтер, ұтыстар түрінде табыс алуға, мүлікті жалға беруден және басқа да заңды көздерден табыстар алуға құқығы бар.

19-бап. Қызметкерлердің жауапкершілігі

1. Өзінің қызметтік міндеттерін орындамағаны немесе тиісінше орындамағаны үшін қызметкерлер қылмыстық, әкімшілік, азаматтық-құқықтық, тәртіптік жауаптылықта болады.

2. Көрінеу заңға қайшы бұйрықты немесе нұсқауды орындау қызметкерді жауапкершіліктен босатпайды.

Атқару үшін алынған өкімнің заңдылығына күмәнданған жағдайда, бұл жөнінде ол өзінің тікелей басшысына және өкімді берген басшыға жазбаша нысанда дереу хабарлауға тиіс. Қызметкердің заңсыз өкімді орындауының салдары үшін осы өкімді растаған басшы жауаптылықта болады.

4. Заңға қайшы әрекеттерімен ҚҚО келтірілген материалдық залал үшін қызметкер материалдық жауаптылықта болады.

20-бап. Қызметкерлердің қызметтік куәліктері және жетондары

1. Қызметкерлерге олардың жеке басын және өкілеттіктерін растайтын қызметтік куәліктер мен жетондар беріледі.

Жетондар прокуратура органдарының, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің жедел-тергеу бөлімшелерінің қызметкерлеріне және экономикалық тергеу қызметінің қызметкерлеріне берілмейді.

2. Қызметтік куәлік адамның ҚҚО қатыстылығын, оның құқық қорғау қызметіндегі лауазымын және арнаулы атағын немесе сыныптық шенін растайтын құжат болып табылады.

Қызметкердің қызметтік куәлігі, оның атыс қаруын және өзге де қаруды, арнаулы құралдарды алып жүру және сақтау құқығын, қызметкерге берілген өзге де өкілеттіктерді растайды.

21-бап. Қызметкерлердің нысанды киімі және айырым белгілері

1. Қызметкердің өзі қызмет өткеретін ҚҚО байланысты оның құқық қорғау қызметіне тиесілігін көрсету мақсатында қызметкерлердің арнаулы атақтары немесе сыныптық шендері бойынша нысанды киім және айырым белгілері белгіленеді.

2. Арнаулы атақтар немесе сыныптық шендер берілген қызметкерлер нысанды киіммен тегін қамтамасыз етіледі.

22-бап. Арнаулы атақтар немесе сыныптық шендер беру

1. Қызметкерлерге мынадай арнаулы атақтар немесе сыныптық шендер беріледі:

1) қатардағы құрам:

қатардағы қызметкер;

2) кіші басшы құрам:

кіші сержант;

сержант;

аға сержант;

старшина;

3) орта басшы құрам:

кіші лейтенант;

лейтенант, 3-сыныпты заңгер;

аға лейтенант, 2-сыныпты заңгер;

капитан, 1-сыныпты заңгер;

4) аға басшы құрам:

майор, кіші кеңесші;

подполковник, кеңесші;

полковник, аға кеңесші;

5) жоғары басшы құрам:

генерал-майор, 3-сыныпты мемлекеттік кеңесші;

генерал-лейтенант, 2-сыныпты мемлекеттік кеңесші;

генерал-полковник, 1-сыныпты мемлекеттік кеңесші;

жоғары сыныпты мемлекеттік кеңесші.

2. Арнаулы атақтар немесе сыныптық шендер қызметкерлерге біліктілігі, білімі, қызметке қатысы, еңбек сіңірген жылдары және атқаратын штаттық лауазымы ескеріле отырып, реттілік тәртібімен дербес беріледі.

3. Қызметкерлердің арнаулы атақтарының немесе сыныптық шендерінің алдынан тиісті септікте, олардың қайсысына қатыстылығын көрсететін мынадай сөздер қосылады:

1) прокуратура органдарына – "әділет";

2) ішкі істер органдарына – "полиция", "әділет";

7) мемлекеттік фельдъегерлік қызметке – "фельдъегерлік қызмет".

- 9) сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметке – "сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет";
10) экономикалық тергеп-тексеру қызметіне – "экономикалық тергеп-тексеру қызметі".

23-бап. Бірінші және кезекті арнаулы атақтарды немесе сыныптық шендерді беру тәртібі

1. Арнаулы атақтар немесе сыныптық шендер берілу ретіне қарай бірінші және кезекті болып бөлінеді.

1-1. Мыналар:

- 1) қатардағы құрам үшін – қатардағы қызметкер;
- 2) кіші басшы құрам үшін – кіші сержант (сержант);
- 3) орта басшы құрам үшін – кіші лейтенант (лейтенант), 3-сыныпты заңгер бірінші арнаулы атақтар немесе сыныптық шен болып есептеледі.

6. Басшы құрамның кезекті арнаулы атақтары немесе сыныптық шендері атқаратын штаттық лауазымы бойынша көзделген арнаулы атақтар немесе сыныптық шендерге сәйкес болған жағдайда және арнаулы атақтар немесе сыныптық шендерде еңбек сіңірудің белгіленген мерзімі өткен соң реттілік тәртібімен беріледі.

9. Бағынысты қызметкерді кезекті арнаулы атақты немесе сыныптық шенді беруге ұсынуды негізсіз кешіктірген ҚҚО басшысы немесе уәкілетті басшы тәртіптік жауапкершілікке тартылады.

24-бап. Арнаулы атақтарда немесе сыныптық шендерде еңбек сіңіру мерзімдері

3. **Полковник арнаулы атағында**, аға кеңесші сыныптық шенінде, сондай-ақ жоғары басшы құрамның атақтарында және сыныптық шендерінде еңбек сіңіру мерзімі **белгіленбейді**.

5. Қатардағы және кіші басшы құрамдағы атағы бар, орта басшы құрам лауазымына тағайындалған қызметкерлер, осы атақта еңбек сіңірген мерзіміне қарамастан, орта басшы құрамның арнаулы атағын беруге ұсынылады.

6. Кезекті арнаулы атақтар немесе сыныптық шендер берудің қосымша шарттарын енгізуге тыйым салынады.

25-бап. Арнаулы атақтарда немесе сыныптық шендерде еңбек сіңірген жылдары мерзімдерін тоқтата тұру

Қызметкерлерге кезекті арнаулы атақтар немесе сыныптық шендер тиісінше ҚҚО қарамағында болған кезде лауазымға тағайындалғанға дейін, алынбаған тәртіптік жазасы болғанда, қайта аттестаттау кезінде атқаратын лауазымына сәйкес келетіні туралы мәселе шешілгенге, қызметтік тергеп-тексеру аяқталғанға дейін берілмейді.

26-бап. Көтермелеу тәртібімен арнаулы атақтар немесе сыныптық шендер беру

1. Қызметте жоғары нәтижелерге қол жеткізгені және қызметтік міндеттерін үлгілі орындағаны үшін көтермелеу тәртібімен полковникті қоса алғанға дейінгі басшы құрамның кезекті арнаулы атағы немесе сыныптық шені мерзімінен бұрын не атқаратын штаттық лауазымы бойынша көзделген арнаулы атақтан немесе сыныптық шеннен бір саты жоғары берілуі мүмкін.

Кезектен тыс арнаулы атақтар немесе сыныптық шендер ҚҚО-дарындағы ұзақ және мінсіз қызметі, аса күрделі тапсырмаларды орындауға байланысты қызмет бойынша жоғары нәтижелері үшін көтермелеу тәртібімен беріледі.

4. Атқаратын штаттық лауазымы бойынша көзделген арнаулы атақтан немесе сыныптық шеннен бір саты жоғары кезекті арнаулы атақ немесе сыныптық шен өзінде бар арнаулы атақта немесе сыныптық шенде еңбек сіңірген жылдарының белгіленген мерзімі өткен соң беріледі.

6. Кезектен тыс, мерзімінен бұрын немесе бір саты жоғары арнаулы атақтар немесе сыныптық шендер қызметкерге:

- 1) алынбаған тәртіптік жазасы болған кезде;
- 2) өзіне қатысты қызметтік немесе сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізу кезеңінде берілмейді.

7. Кезектен тыс немесе мерзімінен бұрын не бір саты жоғары арнаулы атақтармен немесе сыныптық шендермен көтермелеу барлық негіздер бойынша құқық қорғау қызметінің бүкіл кезеңі ішінде 2 реттен артық жүргізілмейді.

27-бап. Арнаулы атақтарды немесе сыныптық шендерді төмендету, арнаулы атақтардан немесе сыныптық шендерден айыру

1. Арнаулы атақты немесе сыныптық шенді бір сатыға төмендетуді:

- 1) кіші және орта басшы құрамдар атағындағы қызметкерлерге – уәкілетті басшы;
- 2) аға басшы құрам атағындағы қызметкерлерге – ҚҚО-ының басшысы тәртіптік жазалау шарасы ретінде қолданады.

2. Арнаулы атақтардан немесе сыныптық шендерден айыру мына қызметкерлерге қатысты тәртіптік жазалау шарасы ретінде қолданылады:

- 1) полковникті, аға кеңесшіні қоса алғанға дейін – ҚҚО-ының басшысы;
- 2) жоғары басшы құрамға – Президенті жүзеге асырады.

3. Арнаулы атақтағы немесе сыныптық шендегі еңбек сіңіру мерзімі арнаулы атақты немесе сыныптық шенді төмендету түрінде тәртіптік жауаптылыққа тарту туралы бұйрық шығарылған күннен бастап үзіледі және арнаулы атақты немесе сыныптық шенді қалпына келтіру туралы бұйрық шығарылған күннен бастап қалпына келтіріледі.

4. Қызметкерге бұрынғы арнаулы атағы немесе сыныптық шені қайта қалпына келтірілгенге және оған кезекті арнаулы атақ немесе сыныптық шен берілгенге дейін арнаулы атақтан немесе сыныптық шеннен қайта төмендету жүргізілмейді.

28-бап. Соттың айыптау үкімімен арнаулы атақтардан немесе сыныптық шендерден айыру

1. Қызметкерлерге қатысты арнаулы атақтардан немесе сыныптық шендерден айыру туралы соттың заңды күшіне енген айыптау үкімін орындауды:

- 1) капитанға дейін, 1-сыныпты заңгерді қоса алғанда – уәкілетті басшы;
- 2) полковникке дейін, аға кеңесшіні қоса алғанда – ҚҚО-ының басшысы жүзеге асырады;
- 3) жоғары басшы құрамға қатысты заңнамасына сәйкес жүзеге асырылады.

29-бап. ҚҚО қатардағы және басшы құрам лауазымдарына орналасудың жалпы қағидалары

1. Қатардағы, кіші, орта, аға және жоғары басшы құрамдағы адамдар орналасуға жататын лауазымдарды және осы лауазымдарға сәйкес келетін арнаулы атақтарды немесе сыныптық шендерді ҚҚО басшысы айқындайды.

3. Адам мансаптық өсудің барлық кезеңдерінен міндетті түрде өтіп, қойылатын біліктілік талаптарына қатаң сәйкес келген жағдайда лауазымға тағайындауды, қызметі бойынша жоспарлы ауыстыруды ҚҚО басшысы немесе уәкілетті басшы жүргізеді.

ҚҚО лауазымдарының санаттарына қойылатын біліктілік талаптарын ҚҚО лауазымдарының санаттарына қойылатын үлгілік біліктілік талаптары негізінде мемлекеттік қызмет істері жөніндегі уәкілетті органмен келісу бойынша ҚҚО басшысы бекітеді.

ҚҚО лауазымдарының санаттарына қойылатын үлгілік біліктілік талаптарын ҚҚО мен келісу бойынша мемлекеттік қызмет істері жөніндегі уәкілетті орган бекітеді.

5-1. ҚҚО-дары білім беру ұйымдарының профессорлық-оқытушылық және ғылыми құрамдарының штаттық лауазымдарына қызметкерлерді тағайындау мүмкін болмаған кезде ҚҚО басшысының шешімімен осы лауазымдарға еңбек шарты

бойынша аталған лауазымдарға қойылатын біліктілік талаптарына сәйкес келетін өзге де адамдар, оның ішінде уақытша тағайындалуы мүмкін.

6. Бос басшылық лауазымдар туралы мәліметтер және оларға орналасуға кандидаттарға қойылатын талаптар ведомстволық ақпараттық-анықтамалық жүйелерде орналастырылады.

7. ҚҚО н уақтылы және толық жасақтау үшін кадр қызметі ҚҚО басшысы бекітетін әдістемеге сәйкес кадрлық болжамды жүзеге асырады.

8. Құқық қорғау қызметінің учаскелерінде, бағыттарында іс-қимылдарды ретке келтірудің ұтымды дәрежесіне қол жеткізу мақсатында ҚҚО басшысы айқындайтын тәртіппен жұмыс стандарттары (қызметкердің нақты жұмыс учаскесіндегі қызмет нәтижелеріне қойылатын алгоритм, қағидалар және талаптар) белгіленеді.

9. Прокуратура органдарының орта және аға басшы құрамның басшы лауазымдарына тағайындалатын адамдарға үш айға дейін сынақ мерзімі белгіленуі мүмкін.

30-бап. Қызмет бабында ауыстыру

1. Қатардағы және кіші басшы құрамдағы адамдарды қызмет бабында ауыстыру:

1) жоғары тұрған лауазымдарға – қызмет бабында өсіру тәртібімен;

2) тең дәрежелі лауазымдарға;

3) ҚҚО білім беру ұйымдарына оқуға түсуіне байланысты;

4) төмен тұрған лауазымдарға;

штаттар қысқарған кезде немесе ҚҚО н қайта ұйымдастыру кезінде – осы адамдарды тең дәрежелі лауазымдарға ауыстыру мүмкін болмаған жағдайда және олардың келісімімен;

денсаулық жағдайы бойынша – әскери-дәрігерлік комиссияның қорытындысы (қаулысы) негізінде және қызметкердің келісімімен;

аттестаттаудың қорытындысы бойынша анықталғандай, қызметіне сәйкес келмеген кезде;

тәртіптік жаза қолдану тәртібімен;

өз қалауы бойынша жүргізіледі.

2. Орта, аға және жоғары басшы құрамдағы адамдарды қызмет бабында ауыстыру:

1) жоғары тұрған лауазымдарға – қызмет бабында өсіру тәртібімен;

2) тең дәрежелі лауазымдарға;

3) ҚҚО білім беру ұйымдарына оқуға түсуіне, мемлекеттік қызметшілерді даярлау жөніндегі мемлекеттік тапсырыс шеңберінде оқуына байланысты;

4) төмен тұрған лауазымдарға;

штатты қысқарту немесе ҚҚО н қайта ұйымдастыру кезінде – осы адамдарды дәрежесі тең лауазымда пайдалану мүмкін болмаған жағдайда және олардың келісімімен;

денсаулық жағдайы бойынша – әскери-дәрігерлік комиссияның қорытындысы (қаулысы) негізінде;

өз қалауы бойынша;

аттестаттаудың қорытындысы бойынша анықталғандай, қызметіне сәйкес келмеген кезде;

тәртіптік жаза қолдану ретінде;

5) мемлекеттік органдарға және халықаралық ұйымдарға іссапармен бару тәртібімен жүргізіледі.

3. Сақталған лауазымдық айлықақыны төлеу лауазымы төмендетілген кезде тоқтатылады.

5. Қатардағы және басшы құрамдағы адамдарды қызмет бабында ауыстыру туралы шешім, ауыстыру негіздемесі көрсетіле отырып, ҚҚО басшысының немесе уәкілетті басшысының бұйрығымен ресімделеді.

6. Қызмет бабында ауыстырылған орта, аға және жоғары басшы құрамдағы адамдар, жыл сайынғы ақылы еңбек демалысында немесе емделуде жүрген жағдайларын қоспағанда, істерді тапсырғаннан кейін, бірақ бұйрықты алған күннен

бастап бір ай мерзімнен кешіктірілмей жаңа қызмет орнына іссапарға жіберілуге тиіс.

7. ҚҚО штаты қысқартылған кезде қызметкер ұсынылған лауазымға орналасудан бас тартқан жағдайда, ол жұмыстан шығарылуға тиіс.

31-бап. Ротация

1. ҚҚО қызмет өткеру кезінде кәсіби әлеуетін анағұрлым тиімді пайдалануды қамтамасыз ету мақсатында ҚҚО басшылық лауазымдарын атқаратын қызметкерлерін ротациялау жүзеге асырылады.

ҚҚО басшылық лауазымдарын атқаратын, ротацияланатын қызметкерлерге лауазымдық міндеттерін атқару кезеңінде жекешелендіру құқығынсыз қызметтік тұрғын үй беріледі.

2. Ротация ҚҚО басшысының шешімімен жоспарлы негізде бес жылда бір рет жүзеге асырылады. Қабылданған шешім бұйрықпен ресімделеді. Қызметке басқа жерге ротацияға – қызметкердің жазбаша келісімімен, ал қызмет мүддесі үшін – лауазымда болу мерзіміне қарамастан және қызметкердің келісімінсіз жол беріледі.

Ротация мынадай схемалардың бірі бойынша жүргізіледі:

1) деңгейаралық ("орталық-өңір", "өңір-орталық");

2) өңіраралық ("өңір-өңір");

3) сектораралық ("орталық-орталық").

3. Мүгедектігі бар балалары, оның ішінде асырап алған балалары (қорғаншы болып табылатын) немесе асырауында қарт ата-анасы не онымен тұрақты бірге тұратын және 1 немесе 2-топтағы мүгедектігі бар отбасы мүшелері бар лауазымды адамдар басқа жерге көшумен байланысты ротацияға жатпайды. Көрсетілген мән-жайлар құжат түрінде расталуға тиіс.

32-бап. Құқық қорғау қызметінің жоғары тұрған, тең дәрежелі немесе төмен тұрған лауазымдары

1. Құқық қорғау қызметінің лауазымы, егер оған құқық қорғау қызметіндегі бұрынғы лауазымы бойынша арнаулы атағына немесе сыныптық шеніне қарағанда неғұрлым жоғары шекті арнаулы атақ немесе сыныптық шен көзделген болса, ал арнаулы атақтары немесе сыныптық шендері тең дәрежелі болғанда – құқық қорғау қызметінің лауазымы бойынша неғұрлым жоғары айлықақы көзделген болса, жоғары тұрған лауазым болып есептеледі.

2. Құқық қорғау қызметінің лауазымы, егер оған құқық қорғау қызметіндегі лауазымы бойынша арнаулы атағы немесе сыныптық шені және айлықақысы құқық қорғау қызметіндегі бұрынғы лауазымы бойынша арнаулы атағына немесе сыныптық шеніне және айлықақысына тең көзделген болса, тең дәрежелі лауазым болып есептеледі.

3. Құқық қорғау қызметінің лауазымы, егер оған құқық қорғау қызметіндегі бұрынғы лауазымы бойынша арнаулы атағына немесе, сыныптық шеніне қарағанда неғұрлым төмен шекті арнаулы атақ немесе сыныптық шен көзделген болса, ал арнаулы атақтары немесе сыныптық шендері тең дәрежелі болғанда – құқық қорғау қызметінің лауазымы бойынша неғұрлым төмен айлықақы көзделген болса, төмен тұрған лауазым болып есептеледі.

33-бап. Қызмет бабында өсіру

1. Қызметкерлерді қызмет бабында өсіру олар қойылатын біліктілік талаптарына сәйкес келген жағдайда, сондай-ақ іскерлік және жеке қасиеттері, қызметтік жұмыс нәтижелері ескеріле отырып жүргізіледі.

Қызметкерлерді басшы лауазымдарға өсіру кадр резервінде тұрған қызметкерлер қатарынан не конкурстық негізде жүргізіледі.

1-1. Жоғары тұрған басшы лауазымға арналған конкурсқа ҚҚО, оның ведомстволарының, мекемелерінің, білім беру ұйымдарының, аумақтық немесе оларға теңестірілген бөлімшелерінің қызметкерлері қатысуға құқылы.

ҚҚО, оның ведомстволарының, мекемелерінің, білім беру ұйымдарының, аумақтық немесе оларға теңестірілген бөлімшелерінің қызметкерлері арасында конкурстық комиссияның оң қорытындысын алған конкурсқа қатысушылар болмаған кезде конкурс өткізіледі, оған басқа да ҚҚО қызметкерлері қатыса алады.

33-1-бап. ҚҚО басшылығының президенттік резерві

1. ҚҚО басшылығының президенттік резерві ҚҚО жоғары тұрған бос басшы лауазымдарына орналастыру үшін қызметкерлерді сапалы іріктеу мақсатында қалыптастырылады.
2. ҚҚО-дары басшылығының Президенттік резервінде тұрған қызметкерлер болжанған басшы лауазымдарға тағайындау үшін қажетті кәсіби дағдыларды, басқарушылық құзыреттілікті жетілдіру үшін прокуратураның білім беру ұйымында кәсіби қайта даярлаудан және біліктілігін арттырудан өтеді.

34-бап. Кадр резерві

1. ҚҚО кадр құрамын қалыптастыру, лауазымдардың жасақталуын қамтамасыз ету мақсатында ҚҚО кадр резерві жасалады.
2. ҚҚО кадр резерві кейіннен бос жоғары тұрған басшы лауазымдарға орналастыру үшін жоспарлы негізде қалыптастырылады.
3. Кадр резерві аттестаттау нәтижесі бойынша басшы лауазымдарға немесе ауқымды жұмыстарға жоғарылатуға ұсынылған қызметкерлерден, сондай-ақ қызметтік міндеттерін атқару кезінде не арнайы тапсырмаларды орындау кезінде ұйымдастырушылық қабілетін танытқан адамдардан қалыптастырылады.
6. Кадр резервіне қоюды ҚҚО басшысы немесе уәкілетті басшы қызметкердің бәсекеге қабілеттілігінің көрсеткішін ескере отырып жүзеге асырады.
7. Қызметкер өрескел тәртіптік теріс қылық жасағаны үшін тәртіптік жауаптылыққа тартылған жағдайда, ол кадр резервінен алып тасталады.
8. Қызметкердің кадр резервінде тұру мерзімі **3 жылдан** аспауға тиіс.
9. ҚҚО кадр қызметі кадр резервіне қойылған қызметкерлердің тізімін және ведомстволық деректер банкін жүргізеді.

35-бап. Кадр резервін қалыптастыру міндеттері

Кадр резервін қалыптастыру және онымен жұмыс істеу міндеттері:

- 1) қызметкерлерді қызмет бабында өсіруді жоспарлау тетігін реттеу;
- 2) басшы кадрларды даярлаудың тиімділігін арттыру;
- 3) басшы құрам лауазымдарына неғұрлым білікті қызметкерлерді орналастыру;
- 4) басшы кадрларды нығайту және тұрақтандыру, олардың сабақтастығын қамтамасыз ету;
- 5) ҚҚО кадр мәселелерін шешуде демократиялық негіздерді күшейту болып табылады.

36-бап. ҚҚО кадр құрамын қалыптастырудың басым бағыттары

1. ҚҚО кадр құрамын қалыптастыру:
 - 1) қызметкерлердің кәсіптік білім-білігі мен дағдыларын жетілдіру;
 - 2) құқық қорғау қызметі лауазымына қызметкерлерді олардың кәсіби даярлығының деңгейін, кәсіби қызметте сіңірген еңбегін және іскерлік қасиеттерін ескере отырып тағайындау;
 - 3) құқық қорғау қызметін өткерудің және арнаулы атақтар немесе сыныптық шендер берудің дәйектілігі негізінде қамтамасыз етіледі.
2. Құқық қорғау қызметінің кадр құрамын қалыптастырудың басым бағыттары:
 - 1) құқық қорғау қызметі лауазымдарының барлық санаттары үшін кадрларды жоспарлы негізде даярлау, біліктілігін арттыру және қайта даярлау;
 - 2) қызметкерлердің кәсіби және лауазымдық өсуі үшін жағдайлар жасау;
 - 3) аттестаттау өткізу арқылы қызметкерлердің кәсіби қызметінің нәтижелерін бағалау болып табылады.

3. Қызметкерлердің кәсіптік білім-білігі мен дағдыларын жетілдіру мақсатында қызметкерлердің ҚҚО ғы қызметін өткеру орны бойынша кәсіби қызметтік және дене шынықтыру дайындықтары ұйымдастырылады.

4. Қызметкердің басқа тең жағдайларда қосымша кәсіптік білім алуы қызметкерді кадр резервіне қоюға немесе оның құқық қорғау қызметі лауазымын жалғастыруына басым негіз болып табылады.

6. Қызметкер аумағынан тыс жерлерде қосымша кәсіптік білім ала алады.

37-бап. Кадр резервіне қою үшін үміткерлерді іріктеу

1. Кадр резервіне қою үшін кандидаттарды іріктеу қызметкерлердің жеке басының және кәсіби қасиеттерін, олардың қызметінің нәтижелерін зерделеу және бағалау, сондай-ақ аттестаттау комиссиясының шешімі негізінде жүргізіледі.

Кадр резервіне қою үшін кандидаттардың кәсіби қасиеттерін бағалау бәсекеге қабілеттіліктің көрсеткіші ескеріле отырып жүргізіледі.

2. Кадр резервіне қою үшін үміткерлерді іріктеу кезінде:

1) болжанған лауазымға орналастыру көзделген мамандықтар бойынша қызметкердің білімінің сәйкестігі;

2) болжанған қызмет түрі бойынша тиісті кәсіптік даярлығының және жұмыс тәжірибесінің болуы;

3) нормативтік құқықтық актілерді білуі;

4) денсаулық жағдайы;

5) кәсіптік қайта даярлау мен біліктілігін арттырудың қорытындысы ескеріледі.

4. Кадр резервіне қоюға кандидаттарды іріктеуді кадр қызметтері жүзеге асырады. Тиісті лауазымға ұсыну үшін кадр резервіне қойылатын қызметкерлердің саны екі адамнан кем болмауға тиіс.

38-бап. Қызметкерді лауазымдық міндеттерін атқарудан уақытша шеттету

1. Қызметкерді лауазымдық міндеттерін атқарудан мынадай жағдайларда:

1) қылмыстық процессуалдық заңнамасында белгіленген тәртіппен – қылмыстық процесті жүргізуші орган ақшалай қаражатты сақтамай, мұндай шараның қажеттігі болмағанға дейін;

2) қызметтік тергеу жүргізілген жағдайда – ҚҚО басшысы немесе уәкілетті басшы жауапкершілік туралы мәселе шешілгенге дейін, бірақ ақшалай қаражатты сақтай отырып, бір айдан аспайтын мерзімге уақытша шеттетуі мүмкін.

4. Қылмыстық іс ақталатын негіздер бойынша қысқартылған, ақтау үкімі заңды күшіне енген жағдайда қызметкердің лауазымы, арнаулы немесе әскери атағы, сыныптық шені қалпына келтіріледі.

5. Қылмыс жасағаны үшін сотталуына байланысты ҚҚО нан шығарылған, ал кейіннен ақталған және тиісінше лауазымы мен арнаулы атағы немесе сыныптық шені қалпына келтірілген қызметкерлерге қызметте амалсыздан болмаған уақыты үшін ақшалай үлесі өтеледі.

39-бап. Лауазымы бойынша міндеттерді уақытша атқару

1. Қызметтік қажеттілікке байланысты қызметкерге атқаратын (негізгі) лауазымынан босатпай, жоғары тұрған лауазымның міндеттерін атқару уақытша жүктелуі мүмкін.

2. Міндеттерді уақытша атқарудың үзіліссіз мерзімі бос лауазым бойынша екі айдан, ал бос емес лауазым бойынша төрт айдан аспауға тиіс.

40-бап. ҚҚО ғы жұмыс уақыты

1. Қызметкерлердің жұмыс уақытының ұзақтығы еңбек заңнамасына сәйкес белгіленеді.

Әрбір ҚҚО қызметтік әрекеттің ерекшеліктерімен және жедел жағдаймен, жыл мезгілімен, жергілікті жағдайлармен және басқа да нақты мән-жайлармен анықталатын, қатаң регламенттелген күн тәртібі белгіленеді.

2. Күн тәртібі қағидалары ҚҚО басшысының немесе уәкілетті басшының актісімен бекітілетін жұмыс уақыты мен тынығу уақытын, азаматтарды қабылдау сағаттарын (халық үшін барынша қолайлы), қызметкерлердің жекелеген санаттарының қызмет атқару кезегін белгілейді.

3. Қажет болған жағдайда қызметкерлер белгіленген уақыттан тыс, сондай-ақ түнгі уақытта, демалыс және мереке күндері қызметтік міндеттерін орындауға шақырылуы мүмкін.

41-бап. Құқық қорғау қызметінің өтілі (еңбек сіңірген жылдары)

1. Құқық қорғау қызметінің өтілі зейнетақыға құқық беретін еңбек сіңірген жылдарын есептеу, еңбек сіңірген жылдары үшін қосымша демалыс беру, қызметкер жұмыстан шығарылған кезде біржолғы жәрдемақы төлеу, сондай-ақ, құрметті атақтарын беру және ҚҚО ведомстволық айырым белгілерімен марапаттауға ұсыну мақсатында есептеледі.

3. Қызметкерлердің ҚҚО қызметте болу кезеңі олардың жалпы еңбек өтіліне, сондай-ақ мемлекеттік қызмет өтіліне есептеледі.

4. Қызметкердің ҚҚО қарамағында болған уақыты қызмет өтіліне есептеледі.

42-бап. Жеке істі және есепке алу құжаттарын жүргізу

1. ҚҚО қызметкерлердің дербес деректерін, қызмет әрекеттері мен құқық қорғау қызметіндегі өтілі туралы мәліметтерді қамтитын жеке істер, есепке алу құжаттары жүргізіледі.

3. Қызметкердің жеке ісіне ҚҚО қызметін қамтамасыз етуге қажетті, құқық қорғау қызметіне тұрумен, оны өткерумен және құқық қорғау қызметінен шығумен байланысты оның дербес деректері және өзге де мәліметтер енгізіледі.

5. Қызметкердің жеке ісінде және есепке алу құжаттарында қамтылған мәліметтер мемлекеттік құпияларға жатады.

43-бап. ҚҚО штаты қысқартылған, қайта ұйымдастырылған немесе таратылған кездегі құқық қорғау қызметіне байланысты құқықтық қатынастар

1. ҚҚО штаты қысқартылған кезде қысқартылатын лауазымды атқарып отырған қызметкермен құқықтық қатынастар:

- 1) қызметкерге сол не басқа ҚҚО өзге де лауазымды атқару мүмкіндігі ұсынылған;
- 2) қызметкер кәсіптік қайта даярлауға, біліктілігін арттыруға немесе ҚҚО білім беру ұйымдарына оқуға жіберілген жағдайларда жалғасады.

1-1. ҚҚО қайта ұйымдастырылған жағдайда, жаңадан құрылған органның басшылығы қайта ұйымдастырылған органның қызметкеріне оның біліктілігіне сәйкес лауазымды ұсынады.

Қызметкер ұсынылып отырған лауазымнан бас тартқан жағдайда, қызметтен босатылады.

2. ҚҚО таратылған кезде қызметкерге қатысты құқықтық қатынастар қызметкерге таратылған ҚҚО функциялары берілген ҚҚО не басқа ҚҚО өзге лауазымды атқару мүмкіндігі ұсынылған жағдайда жалғасуы мүмкін.

3. Қызметкер ұсынылған өзге лауазымды атқарудан бас тартқан жағдайда, ол құқық қорғау қызметінен шығарылады.

44-бап. ҚҚО на жатпайтын лауазымдарда қызмет өткеру

Қызметкерлер ҚҚО кадрында қалдырыла отырып, оған жатпайтын лауазымдарда:

- 1) **ҚҚО қарамағында болған;**
- 2) мемлекеттік органдарға және халықаралық ұйымдарға іссапармен барған;
- 3) мемлекеттік қызметшілерді даярлау жөніндегі мемлекеттік тапсырыс шеңберінде оқу демалысы беріле отырып оқып жатқан;
- 4) жалақысы сақталмайтын демалыста болған;

5) ҚҚО білім беру ұйымдарында алғашқы кәсіптік даярлықты аяқтағаннан кейін ҚҚО кадрына алынған жағдайларда құқық қорғау қызметін өткере алады.

45-бап. Құқық қорғау қызметін өткеру ерекшеліктері

Қызметкерлерді республиканың өзге өңірлерінде қоғамдық тәртіпті қорғауға немесе төтенше жағдайдың құқықтық режимін қамтамасыз етуге және төтенше жағдайларды жоюға қатысуға тарту мерзімінің ұзақтығы **3 айдан аспауға тиіс**.

45-1-бап. Ішкі істер министрлігінің қылмыстық-атқару жүйесінде қызмет атқарудың ерекше жағдайлары

1. Қылмыстық-атқару жүйесінде қызмет атқарудың ерекше жағдайлары деп төтенше жағдай немесе соғыс жағдайы режимінің енгізілуі, күдіктінің, айыпталушының және сотталған адамның қашуы, адамдардың кепілге алынуы, жаппай тәртіпсіздіктер, топтасып бағынбаушылықтар кезіндегі не оларды жою үшін қажетті мерзім ішінде осылардың туындау қаупі төнген кездегі мекеме персоналының жұмысы түсініледі.

2. Қылмыстық-атқару жүйесі органдары қызметкерлерінің қызмет атқарудың ерекше жағдайлары режиміндегі жұмысы үш айдан аспауға тиіс және демалыс күндерін берумен өтеледі.

46-бап. Қызметкерді іс-сапарға жіберу

Қызметкердің баянаты және қызметке қабылдайтын ҚҚО жазбаша өтінішхаты іссапарға жіберуге негіз болып табылады.

46-1-бап. Қызметкерді ҚҚО қарамағына қабылдау тәртібі мен негіздері

1. Құқық қорғау қызметін одан әрі өткеру туралы мәселені шешу үшін қызметкерлер атқарып жүрген лауазымынан босатыла отырып, ҚҚО қарамағына қабылдануы мүмкін.

2. Мыналар:

- 1) қызметкердің өз қалауы бойынша атқарып жүрген лауазымынан босату және ҚҚО қарамағында қалдыру туралы баянатпен өтініш жасауы;
- 2) қызметкерді тәртіптік жаза тәртібімен немесе аттестаттау нәтижелері бойынша атқарып жүрген лауазымынан босату;
- 3) ұйымдық-штаттық іс-шаралар жүргізу;
- 4) басқа мемлекеттік органдарға және халықаралық ұйымдарға іссапармен бару мерзімінің аяқталуы;
- 5) мемқызметшілерді даярлау жөніндегі мемлекеттік тапсырыс шеңберінде, сондай-ақ Шетелде кадрлар даярлау жөніндегі республикалық комиссия айқындайтын шетелдік жетекші жоғары оқу орындарында докторантура (PhD, бейіні бойынша доктор) бағдарламалары бойынша білім беру ұйымдарында оқу мерзімінің аяқталуы;
- 6) әскери-дәрігерлік комиссияның қорытындысы;
- 7) негізгі қызметкердің қызметке шығуына байланысты қызметкерді атқарып отырған уақытша бос лауазымнан босату қызметкерді құқық қорғау органының қарамағына қабылдау негіздері болып табылады.

4. Қызметтік қажеттілік болған жағдайда ҚҚО-ының басшысы не уәкілетті басшы құқық қорғау органының қарамағындағы қызметкерге ҚҚО-ының құрылымдық бөлімшесінің басшысын бекітіп бере отырып, оған құқық қорғау органының алдына қойылған міндеттер мен функцияларды орындау бойынша қызметтік міндеттерді жүктеуге құқылы.

ҚҚО құрылымдық бөлімшесінің басшысы қарамағына қабылдаған қызметкердің қызметтік және еңбек тәртібін сақтауы үшін жауапты болады.

4-1. ҚҚО-ының қарамағына қабылданған қызметкерге көтермелеу шаралары қолданылады және оған тәртіптік жазалар қолданылады.

5. Қызметкердің ҚҚО қарамағында болу уақыты құқық қорғау қызметіндегі өтіліне, арнаулы атақ немесе сыныптық шен беру үшін еңбек сіңірген жылдарына есептеледі.

46-2-бап. Қызметті бағалау

1. Қызметкерлер жұмысының тиімділігі мен сапасын айқындау үшін олардың қызметіне бағалау жүргізіледі.

2. Қызметті бағалау жыл сайын күнтізбелік жыл аяқталған соң жүргізіледі.

3. Қызметкердің қызметін бағалауды тікелей басшысы жүргізеді.

Тікелей басшы лауазымында 6 айдан аз уақыт болған жағдайда бағалауды жоғары тұрған басшы жүргізеді.

4. Қызметті бағалау:

1) сынақ мерзімі кезеңінде жүрген адамға;

2) қызметін құқық қорғау органының лауазымдарында өткермейтін қызметкерлерге;

3) егер жаңа лауазымға тағайындалуы лауазымдық міндеттерінің өзгеруіне алып келсе, атқарып отырған лауазымында 6 айдан аз болған қызметкерлерге;

4) құқық қорғау органдарында кемінде 20 жыл қызмет өтілі бар қызметкерлерге қатысты жүргізілмейді.

ҚҚО басшысының және оның орынбасарларының қызметін бағалауды Президенті айқындайтын уәкілетті адам (орган) жүргізеді.

5. Қызметкердің қызметін бағалау қызметкердің лауазымдық міндеттеріне сәйкес қызметтік мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізуін бағалаудан құралады.

6. Қызметкерлердің қызметін бағалау нәтижелері мынадай: "тиімділігі жоғары", "тиімді", "тиімділігі төмен" және "тиімсіз" мәндері бар шәкіл бойынша қойылады.

9. Қызметкердің қызметін бағалаудың нәтижелері:

1) қызметкер "тиімсіз" деген баға алған;

2) қызметкер екі жыл қатарынан "тиімділігі төмен" деген баға алған жағдайларда аттестаттау жүргізуге негіз болып табылады.

Мұндай қызметкерлерді аттестаттау қызметіне бағалау жүргізілген күннен бастап 6 ай ішінде өткізіледі.

Бұл ретте аттестаттауды өткізу мерзімі қызметті бағалау нәтижелеріне шағым жасау кезеңіне тұрады.

10. Бағалау жүргізген адам бағалау жүргізілген күннен бастап 3 жұмыс күні ішінде қызметкерді бағалау нәтижелерімен, сондай-ақ кәсіби дамудың жеке жоспарымен жазбаша таныстырады.

47-бап. Қызметкерлерді аттестаттау

1. Қызметкерлерді аттестаттау олардың кәсіптік даярлығының, құқықтық мәдениетінің деңгейін және азаматтармен жұмыс істеу қабілетін анықтау бойынша мезгіл-мезгіл жүзеге асырылатын рәсім болып табылады.

2. Қызметкердің жеке және кәсіби қасиеттерін, қызметтік жұмыс нәтижелерін бағалау ескеріле отырып, оның атқарып отырған лауазымына сәйкес келуі аттестаттау кезінде бағалаудың негізгі өлшемшарты болып табылады.

3. Қызметкерлер құқық қорғау органдары жүйесінде үздіксіз қызметте болған әрбір келесі 3 жыл өткен соң не қызметті бағалау нәтижелері бойынша аттестаттаудан өтеді. Бұл ретте аттестаттау көрсетілген мерзім басталған не қызметті бағалау жүргізілген күннен бастап 6 айдан кешіктірілмей өткізілуге тиіс.

3-2. Мемлекеттік қызметшілерді даярлау бойынша мемлекеттік тапсырыс шеңберінде білім беру ұйымдарында білім алатын қызметкер оқуды аяқтаған соң, бірақ құқық қорғау органдарында лауазымға тағайындалғаннан кейін кемінде 1 жылдан кейін аттестаттаудан өтеді.

4. ҚҚО-ының басшысы және оның орынбасарлары, сондай-ақ құқық қорғау органдарында кемінде **20 жыл қызмет** өтілі бар қызметкерлер аттестаттауға жатпайды.

Қызметкерлер жүктілігі және демалыстарда болған кезеңінде аттестаттауға жатпайды. Олар қызметке шыққаннан кейін кемінде 1 жылдан соң аттестатталады.

5. Аттестаттау бірқатар дәйекті кезеңдерді:

- 1) аттестаттау өткізуге дайындықты;
- 2) кәсіптік жарамдылығын айқындау бойынша белгіленген нормативтерді тапсыруды;
- 3) аттестаттауға жатқызылған қызметкердің заңнамасын білуін және логикалық ойлау қабілетін компьютерлік тесттен өткізуді;
- 4) қызметкермен аттестаттау комиссиясы өткізетін әңгімелесуді;
- 5) аттестаттау комиссиясының шешім шығаруын қамтиды.

47-1-бап. Кезектен тыс аттестаттау

1. Кезектен тыс аттестаттау оның тәртібін, мерзімдерін және аттестатталатын қызметкерлердің санаттарын Президентінің шешімі бойынша өткізіледі.

2. Кезектен тыс аттестаттаудың қорытындысы бойынша аттестаттау комиссиясы мынадай шешімдердің біреуін қабылдайды:

- 1) атқаратын лауазымына сәйкес келеді және кадр резервіне қабылдауға немесе жоғары тұрған лауазымға жылжытуға ұсынылады;
- 2) атқаратын лауазымына сәйкес келеді;
- 3) атқаратын лауазымына сәйкес келмейді және лауазымын төмендету ұсынылады;
- 4) атқаратын лауазымына сәйкес келмейді және басқа қызметке (лауазымға) ауыстыру ұсынылады;
- 5) атқаратын лауазымына сәйкес келмейді және қызметтен босату ұсынылады.

4. Аттестаттау комиссиясының отырысына дәлелсіз себеппен екі рет келмеген қызметкерлерді қызметінен босату ұсынылады.

48-бап. Аттестаттауды өткізуге дайындықты ұйымдастыру

1. Аттестаттауды өткізу мерзімі келген кезде ҚҚО басшысының немесе уәкілетті басшының тапсырмасы бойынша тиісті кадр қызметтері аттестаттау өткізуге дайындықты ұйымдастырады.

6. Аттестатталуға жататын қызметкерге қызметтік мінездемесі ресімделеді және аттестаттау комиссиясының отырысына дейінгі үш аптадан кешіктірілмейтін мерзімде кадр қызметіне жіберіледі.

7. Қызметтік мінездеме аттестатталуға тиіс қызметкердің ҚҚО жүйесіндегі қызметте үзіліссіз үш жыл болуы және одан кейінгі аттестаттау өткізіліп отырған мерзімге дейінгі кезең ішіндегі кәсіптік, жеке басының қасиеттері мен қызметтік әрекеті нәтижелерінің объективті және негізделген бағасын қамтуға тиіс.

49-бап. Аттестаттау комиссиясы

1. Басшы аттестаттау комиссиясының құрамын және оның жұмыс кестесін кадр қызметінің ұсынуы бойынша бекітеді.

2. Аттестаттау комиссиясының құрамына кемінде бес мүше кіруге тиіс.

Аттестаттау комиссиясының қатыспаған мүшелерін алмастыруға жол берілмейді.

3. Кадр қызметінің өкілі аттестаттау комиссиясының хатшысы болып табылады, оны комиссия басшысы айқындайды.

Аттестаттау комиссиясының хатшысы оның жұмысын ұйымдастырушылық жағынан қамтамасыз етуді жүзеге асырады және оның дауыс беруге қатысуға құқығы жоқ.

5. Аттестаттау комиссиясының басшысы мен оның мүшелері аттестатталуға жатқызылған қызметкерлермен бірдей немесе неғұрлым жоғары лауазымда болуға тиіс.

7. Аттестаттау комиссиясы отырысының, егер оған құрамының кемінде үштен екісі қатысса, заңдық күші бар деп есептеледі.

8. Аттестаттау комиссиясының шешімі ашық дауыс беру арқылы қабылданады және егер ол үшін отырысқа қатысқан аттестаттау комиссиясы мүшелері санының көпшілігі дауыс берсе, қабылданды деп есептеледі. Дауыстар тең болған жағдайда

аттестаттау комиссиясының төрағасы жақтап дауыс берген шешім қабылданды деп есептеледі.

50-бап. Аттестаттауды өткізу

1. Прокуратура органдарының тесттен өткен кезде шекті мәннен жоғары баға алған қызметкерлерін қоспағанда, алғашқы аттестаттауда немесе қайта аттестаттауда кәсіптік жарамдылығын анықтау бойынша белгіленген нормативтерді тапсырған қызметкерлер әңгімелесуге жіберіледі.

3. Аттестаттау комиссиясының отырысында аттестатталушы қызметкермен әңгімелесу жүргізіледі.

3-1. Аттестаттау комиссиясы ұсынылған материалдарды отырыс барысында зерделейді, аттестатталатын қызметкерді тыңдайды.

Аттестатталатын қызметкерге қойылатын сұрақтар оның кәсіптік даярлық деңгейін, құқықтық мәдениетін және азаматтармен жұмыс істеу қабілетін айқындауға бағытталуға тиіс.

Әңгімелесу сыпайылық пен ізгілік жағдайында өтуге тиіс.

Әрбір қатысушымен әңгімелесу техникалық жазба (аудио-, бейнежазба) құралдарының көмегімен тіркеледі.

Әңгімелесу барысында техникалық жазба құралдарының көмегімен тіркелген материалдар кадр қызметінде 3 жыл бойы сақталады.

6. Аттестаттау комиссиясы әңгімелесудің қорытындысы бойынша мынадай:

- 1) атқаратын лауазымына сәйкес және кадр резервіне қоюға немесе жоғары тұрған лауазымға ұсынылады;
- 2) атқаратын лауазымына сәйкес;
- 3) қайта аттестатталуға тиіс;
- 4) атқаратын лауазымына сәйкес емес және лауазымын төмендетуге ұсынылады деген шешімдердің бірін қабылдайды.

51-бап. Қайта аттестаттау

Қайта аттестаттау алғашқы аттестаттау өткен күннен бастап, үш айлық мерзімде және алты айдан кешіктірілмей өткізіледі.

52-бап. Аттестаттау комиссиясының шешімі

Аттестаттау комиссиясының шешімі қызметкерді кадр резервіне қою, қызметкерді жоғары тұрған лауазымға ұсыну, қызметкерді лауазымынан төмендету немесе оны жұмыстан шығару негіздерінің бірі бола алады.

53-бап. Аттестаттау комиссиясының шешіміне шағымдану

Қызметкер аттестаттау комиссиясының шешіміне бір айлық мерзімде ҚҚО басшысына немесе уәкілетті басшыға шағымдана алады.

53-1-бап. Қызметкерді аттестаттаудан кейінгі кезеңде дамыту

Аттестаттаудан өткен қызметкерге қатысты қызметкердің кәсіби құзыретінің деңгейін арттыруға бағытталған аттестаттаудан кейінгі дамыту бағдарламасы жасалады.

54-бап. ҚҚО қызметтік тәртіп

1. Қызметкердің ҚР заңнамасында, ҚҚО басшыларының және уәкілетті басшылардың актілерінде белгіленген нормалар мен қағидаларды міндетті түрде сақтауы құқық қорғау қызметіндегі қызметтік тәртіп болып табылады.

2. ҚҚО басшысы және уәкілетті басшы өзінің бағыныстылары арасындағы қызметтік тәртіптің жай-күйіне жауап береді.

3. Қызметтік тәртіпті қамтамасыз ету және нығайту мақсатында ҚҚО басшысы көтермелеу шараларын қолдана алады және оларға тәртіптік жазалар қолданылуы мүмкін.

54-1-бап. ҚҚО-дарындағы тәрбиелік, әлеуметтік-құқықтық, психологиялық және идеологиялық жұмыс

1. ҚҚО-дарында жеке құраммен тәрбиелік, әлеуметтік-құқықтық, психологиялық және идеологиялық жұмыс ұйымдастырылады.

2. Тәрбиелік жұмыс:

1) жеке құрамның құқықтық тұрғыдан хабардар болу, сауаттылық, мәдениет пен адамгершілік дәрежесін арттыруға;

2) қызметкерлерге ҚҚО-дары туралы түсінікті және оның мақсатын, олардың жұмыс істеу және алдында тұрған міндеттерді орындау ерекшеліктерін ұғындыруға;

3) мемлекеттік саясаттың негіздеріне сәйкес қызметкерлердің ҚҚО-дарына қатыстылығы үшін жауапкершілікті қалыптастыруға және олардың мемлекет мүдделерін қорғауға әзірлігін қолдауға бағытталған.

3. Әлеуметтік-құқықтық жұмыс ҚҚО-дарының қызметкерлері мен олардың отбасы мүшелерін әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі шараларды іске асыруға бағытталған.

4. Психологиялық жұмыс:

1) жеке құрамның ҚҚО-ының міндеттерін орындауға, оның ішінде соғыс жағдайы және төтенше жағдай, терроризмге қарсы операцияларды жүргізу кезеңіндегі психологиялық әзірлікте болуын қолдауға;

2) қызметкердің психологиялық және психикалық-физиологиялық қасиеттерінің атқарып отырған лауазымына сәйкестігін айқындауға;

3) ҚҚО-ының бөлімшелеріндегі моральдық-психологиялық ахуалдың жай-күйін жыл сайынғы әлеуметтану мониторингін жүргізу жолымен зерделеуге бағытталған.

5. Идеологиялық жұмыс:

1) ҚҚО-дары қызметкерлерінде патриоттық сана-сезімді, Отанға, өз халқына деген сүйіспеншілікті, антқа адалдықты, лауазымдық міндеттерін мінсіз орындауға ұмтылысты қалыптастыруға;

2) ҚҚО-дары қызметкерлерінің Республикасының конституциялық қағидаттары мен ұлттық мүдделеріне адалдығын қалыптастыруға;

3) бұқаралық ақпарат құралдары арқылы құқық қорғау органдарының жағымды имиджін қалыптастыруға;

4) идеологиялық жұмысты ұйымдастыру және жүргізу мәселелері бойынша мемлекеттік органдармен, бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылды жүзеге асыруға бағытталған.

6. Жеке құраммен тәрбиелік, психологиялық және идеологиялық жұмысты ұйымдастыру тәртібін құқық қорғау органының басшысы айқындайды.

ҚҚО-ының бөлімшелеріндегі моральдық-психологиялық ахуалдың жай-күйіне жыл сайынғы әлеуметтану мониторингін жүргізу тәртібі мен әдістемесін ҚҚО-ының басшысы айқындайды.

55-бап. Қызметкерлерге көтермелеу қолдану тәртібі

1. Міндеттерін үлгілі атқарғаны және қызметтік жұмысында жоғары нәтижелерге қол жеткізгені үшін қызметкерлерге және ҚҚО-дары білім беру ұйымдарының курсанттарына мынадай көтермелеу түрлері көзделеді:

1) алғыс жариялау;

2) біржолғы ақшалай сыйақы беру;

3) бағалы сыйлықпен наградтау;

4) грамотамен наградтау;

5) құрмет грамотасымен наградтау;

6) ведомстволық наградамен және құқық қорғау органының үздігі төсбелгісімен наградтау;

7) арнаулы атақтарды немесе сыныптық шендерді мерзімінен бұрын немесе атқаратын штаттық лауазымы бойынша көзделген арнаулы атақтан немесе

сыныптық шеннен бір саты жоғары, сондай-ақ кезектен тыс арнаулы атақтар немесе сыныптық шендер беру;

8) құрмет тақтасына енгізу;

9) құрметті атақ беру;

10) ҚҚО-дарының білім беру ұйымы орналасқан жерден кезектен тыс сейілдеуге жіберуді ұсыну;

11) бұрын қолданылған тәртіптік жазаны мерзімінен бұрын алып тастау түрлері.

2. Тәртіптік жазасы бар қызметкер бұрын қолданылған жазаны алып тастау арқылы көтермеленеді. Қызметкердің елеулі теріс қылықтар жасағаны үшін тәртіптік жазалар олар қолданылған күннен бастап 3 айдан кейін алып тасталуы мүмкін.

Өрескел тәртіптік теріс қылықтар жасағаны үшін тәртіптік жазалар көтермелеу тәртібімен мерзімінен бұрын алып тасталуға жатпайды.

Болмашы тәртіптік теріс қылықтар үшін тәртіптік жазаны мерзімінен бұрын алып тастау мерзімі белгіленбейді.

3. Бір мезгілде көтермелеу түрінде бір ғана тәртіптік жаза алып тасталуы мүмкін, бұл ретте көтермелеудің осы түрімен бірге көтермелеудің басқа түрлері қолданылмайды.

4. Қызметкерді көтермелеу туралы ұсынуға тікелей басшысы бастама жасайды және ол комиссияда қарау үшін кадр қызметіне енгізіледі.

5. Комиссияны ҚҚО-ының басшысы немесе уәкілетті басшы қызметкерлерді көтермелеу кезінде объективті көзқарасты қамтамасыз ету үшін тұрақты негізде құрады.

Комиссия құрамына кемінде 5 мүше кіруге тиіс.

6. Комиссия шешімді ашық дауыс беру арқылы алқалы түрде қабылдайды. Егер шешімге комиссия мүшелерінің жалпы дауыс санының көпшілігі дауыс берсе, ол қабылданды деп есептеледі. Комиссия шешімдері хаттамамен ресімделеді. Дауыстар тең болған жағдайда комиссия төрағасы дауыс берген шешім қабылданды деп есептеледі.

7. Комиссия мынадай шешімдердің бірін қабылдайды:

1) көтермелеу туралы ұсынуды қанағаттандыру;

2) көтермелеу туралы ұсынудан бас тарту.

56-бап. Қызметкерлерге қолданылатын тәртіптік жазалар және тәртіптік теріс қылықтардың түрлері

1. ҚҚО тәртіптік жазалар тәртіптік жауапкершілік шарасы болып табылады.

2. Қызметтік міндеттерін орындамағаны немесе тиісінше орындамағаны үшін қызметкерлерге:

1) ескерту;

2) сөгіс;

3) қатаң сөгіс;

4) қызметке толық сәйкес еместігі туралы ескерту;

5) атқаратын лауазымынан босату;

6) арнаулы атағын немесе сыныптық шенін бір сатыға төмендету;

7) шығару;

8) құрметті атақтарынан, төсбелгілерінен айыра отырып ҚҚО шығару;

9) арнаулы атағынан немесе сыныптық шенінен айыра отырып, шығару тәртіптік жаза түрлері қолданылуы мүмкін.

4. Құқық қорғау органдары білім беру ұйымының басшысы күндізгі нысан бойынша магистратура мен докторантурада оқитын қызметкерлерге тәртіптік жазалаудың мынадай түрлерін қолдануы мүмкін:

1) ескерту;

2) сөгіс;

3) қатаң сөгіс;

4) құқық қорғау органының білім беру ұйымынан шығару.

6. Тәртіптік теріс қылықтар мынадай түрлерге бөлінеді:

осы баптың 2-тармағының 1), 2) немесе 3) тармақшаларында, 4-тармағының 1), 2) немесе 3) тармақшаларында көзделген тәртіптік жаза қолданылған теріс қылық болмашы теріс қылық болып табылады;
осы баптың 2-тармағының 4) немесе 6) тармақшаларында көзделген тәртіптік жаза қолданылған теріс қылық елеулі теріс қылық болып табылады;
осы баптың 2-тармағының 5), 7), 8) немесе 9) тармақшаларында көзделген тәртіптік жаза қолданылған теріс қылық өрескел теріс қылық болып табылады.

57-бап. Тәртіптік жаза қолданудың негіздері мен шарттары

1. Қызметкердің тәртіптік теріс қылық жасауы тәртіптік жаза қолданудың негізі болып табылады.

2. Тәртіптік жаза қолдану және оның түрін айқындау кезінде мынадай өлшемшарттар ескеріледі:

- 1) жасалған теріс қылықтың мазмұны мен сипаты;
- 2) жасалған теріс қылықтың ауырлығы мен мән-жайлары;
- 3) қызметкердің жеке басын және оның қызметке қатынасын сипаттайтын деректер;
- 4) қызметкердің уәжі және кінәсінің дәрежесі (қасақана, абайсызда);
- 5) қызметкердің тәртіптік жауаптылығын жеңілдететін мән-жайлар;
- 6) қызметкердің тәртіптік жауаптылығын ауырлататын мән-жайлар.

2-1. Тәртіптік жауаптылықты жеңілдететін мән-жайлар деп мыналар танылады:

- 1) теріс қылық жасаған қызметкердің өкінуі;
- 2) қызметкердің теріс қылық жасағаны туралы басшыға ерікті түрде хабарлауы;
- 3) теріс қылықты бірінші рет жасау және теріс қылықты жасау фактісімен келісуінің болуы;
- 4) жеке немесе отбасылық ауыр мән-жайлар болған кезде теріс қылық жасау;
- 5) мәжбүрлеу салдарынан теріс қылық жасау;
- 6) тәртіптік теріс қылық жасау салдарынан жағымсыз әсердің болмауы және құқық қорғау органының имиджіне нұқсан келтірілмеуі.

2-2. Тәртіптік жауаптылықты ауырлататын мән-жайлар деп мыналар танылады:

- 1) егер бірінші теріс қылығы үшін қызметкерге жаза қолданылған және ол белгіленген тәртіппен алынбаса, дәл сондай теріс қылықты қайталап жасау;
- 2) қарамағындағы адамды теріс қылық жасауға тарту;
- 3) төтенше жағдай немесе өзге де шектеу шаралары енгізілген кезеңде теріс қылық жасау;
- 4) алкогольдік және (немесе) есірткілік және (немесе) психотроптық және (немесе) уытқұмарлық масаң күйде теріс қылық жасау;
- 5) тәртіптік теріс қылық жасау салдарынан жағымсыз әсердің болуы және құқық қорғау органының имиджіне нұқсан келтірілуі;
- 6) өзіне жүктелген міндеттерді орындауына байланысты лауазымды адамға немесе оның жақын туыстарына ықпал ету арқылы теріс қылық жасау.

3. Қызметкер тәртіптік теріс қылық жасаған кезде одан жазбаша түсініктеме талап етіледі. Егер жазбаша түсініктемесінде қызметкер өзінің тәртіптік теріс қылықты жасау фактісімен келіссе, онда ҚҚО басшысы қызметтік тергеу жүргізбей жаза қолдануға құқылы.

Егер қызметкер өзінің жазбаша түсініктемесінде өзінің тәртіптік теріс қылық жасау фактісімен келіспесе, онда бұйрығымен қызметтік тергеу жүргізуге тиіс.

4. Қызметіне толық сәйкес еместігі туралы ескерту, атқарып отырған лауазымынан босату, ҚҚО-дарының білім беру ұйымынан шығару және босату түріндегі жаза жүргізілген қызметтік тергеп-тексеру нәтижелері мен тәртіптік комиссияның тиісті ұсынымдары бойынша қолданылады.

5. Бірнеше қызметкер бірлесіп тәртіптік теріс қылық жасаған кезде жаза әр кінәліге жеке-жеке қолданылады.

6. Қызметтік тәртіптің бұзылуының әрбір жағдайы үшін бір тәртіптік жаза ғана қолданылуы мүмкін.

10. Тәртіптік жаза тәртіптік теріс қылық мәлім болған күннен бастап бір айдан және тәртіптік теріс қылық жасалған күннен бастап алты айдан кешіктірілмей қолданылады.

Қызмет бабында қызметкер бағынатын адамға тәртіптік жаза қолдану құқығы берілгеніне не берілмегеніне қарамастан, тәртіптік теріс қылық жасалғаны туралы белгілі болған, мерзім басталатын күн тәртіптік теріс қылық байқалған күн болып есептеледі.

ҚҚО-ына кір келтіретін теріс қылық жасағаны және қызметтік тәртіпті өрескел бұзғаны үшін тәртіптік жаза тәртіптік теріс қылық анықталған күннен бастап 3 айдан кешіктірілмей қолданылады және оны тәртіптік теріс қылық жасалған күннен бастап 1 жылдан кешіктіріп қолдануға болмайды.

14. Қызметкер еңбекке уақытша жарамсыз, демалыста немесе іссапарда болған кезеңде, іссапарға жіберу оған тәртіптік жаза қолданылмайды.

17. Қызметкерге қолданылған тәртіптік жазаның мерзімі оның қолданылған күнінен бастап алты айдан аспайды.

58-бап. Қызметтік тергеу

1. Қызметтік тергеп-тексеру қызметкердің тәртіптік теріс қылық жасауының себептерін, сипатын және мән-жайларын анықтау, Заңда көзделген, сондай-ақ мән-жайлардың болуы немесе болмауын растау қажет болған кезде, оның ішінде қызметкерлердің жазбаша баянаты мен құқық қорғау және сот органдарының хабарламалары негізінде ҚҚО басшысының немесе уәкілетті басшысының шешімі бойынша жүргізіледі.

Қажет болған жағдайда қызметтік тергеу жүргізу кезінде полиграфологиялық зерттеу жүргізіледі.

2. Қызметтік тергеу жүргізуге оның нәтижесіне тікелей немесе жанама мүдделі қызметкер қатыса алмайды. 3. Қызметтік тергеу жүргізу кезінде мынадай:

- 1) қызметкердің тәртіптік теріс қылық жасау фактісін;
- 2) қызметкердің тәртіптік теріс қылық жасауына ықпал еткен себептер мен жағдайларды;
- 3) қызметкердің тәртіптік теріс қылық жасау нәтижесінде келтірген залалдың сипаты мен мөлшерін;
- 4) қызметкердің қызметін өткеруге кедергі келтіретін мән-жайлардың болу немесе болмауын объективті және жан-жақты анықтау шаралары қолданылуға тиіс.

3-1. Полиграфологиялық зерттеу қызметкердің келісімімен жүргізіледі.

4. Қызметтік тергеу оны жүргізу туралы шешім қабылданған күннен бастап бір айдан кешіктірілмей аяқталуға тиіс.

5. Қызметтік тергеп-тексеру жүргізген адам қызметтік тергеп-тексеру жүргізілген қызметкерді, қорытындымен жеке өзін не оның көшірмесін курьерлік пошта байланысы, пошта байланысы, факсимильді байланыс, электрондық пошта және өзге де ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы немесе қызметкердің авторизациялануын, сәйкестендірілуін қамтамасыз ете отырып, электрондық түрде жіберу арқылы қызметтік тергеп-тексеру аяқталған күннен бастап 3 жұмыс күні ішінде таныстыруға міндетті.

6. Өзіне қатысты қызметтік тергеу жүргізілетін қызметкерден қызметтік тергеу жүргізудің мән-жайы бойынша түсініктеме талап етіп алынады.

8. Қызметтік тергеу нәтижелері бойынша қорытындыда:

- 1) қызметтік тергеу нәтижесі бойынша анықталған фактілер мен мән-жайлар;
- 2) тәртіптік жаза түрі бойынша тұжырымдар мен ұсыныстар көрсетіледі.

58-1-бап. Тәртіптік комиссияны қалыптастыру және оның жұмыс тәртібі

1. ҚҚО-ының басшысы немесе уәкілетті басшы тәртіптік комиссияның құрамын бекітеді.

2. Тәртіптік комиссияның құрамына кемінде бес мүше кіруге тиіс.

3. Тәртіптік комиссияның отырыстары қажеттілігіне қарай және оның мүшелерінің жалпы санының үштен екісі болған кезде өткізіледі.
4. Тәртіптік комиссияның отырысы өзіне қатысты қызметтік тергеп-тексеру жүргізілген адамның қатысуымен, оның ішінде бейнеконференция байланысы арқылы өткізіледі.
5. Егер өзіне қатысты қызметтік тергеп-тексеру жүргізілген адам отырыстың уақыты мен орны туралы тиісінше хабардар етілсе және дәлелсіз себеппен келмесе не тәртіптік комиссияның отырысына қатысудан жазбаша бас тартса, қызметтік тергеп-тексеру материалдарын оның қатысуынсыз қарауға жол беріледі.
6. Өзіне қатысты қызметтік тергеп-тексеру жүргізілген адам тәртіптік комиссия отырысының өтетін уақыты мен орны туралы, бірақ ол өткізілетін күнге дейін 1 жұмыс күнінен кешіктірілмей хабардар етіледі.
8. Ұсынылған материалдарды қарау қорытындылары бойынша тәртіптік комиссия мынадай шешімдердің бірін шығарады:
 - 1) өзіне қатысты қызметтік тергеп-тексеру жүргізілген адамға тәртіптік жазаның тиісті шарасын қолдануды ұсыну;
 - 2) тәртіптік іс жүргізуді тоқтатуды ұсыну.
9. Тәртіптік комиссияның шешімі ашық дауыс беру арқылы қабылданады және егер оған тәртіптік комиссияның отырысқа қатысқан мүшелері санының көпшілігі дауыс берсе, қабылданды деп есептеледі.
- Дауыстар тең болған кезде тәртіптік комиссияның төрағасы дауыс берген шешім қабылданды деп есептеледі.
10. Тәртіптік жаза қолдану туралы шешім басшысының бұйрығымен ресімделеді.
11. Қызметкер өзіне қолданылған тәртіптік жазаға жоғары тұрған лауазымды адамға не сотқа шағым жасауға құқылы.

59-бап. Атыс қаруын және өзге де қаруды, арнаулы құралдарды және дене күшін қолданудың мақсаты

Атыс қаруы және өзге де қару, арнаулы құралдар және дене күші қоғамға қауіпті әрекеттерді тоқтату, құқық бұзушылықтардың сипаты мен нақты ахуалдарды ескере отырып, оларды жасаған адамдарды ұстау және ҚҚО на жеткізу мақсатында қолданылады.

60-бап. Арнаулы құралдар мен дене күшін қолдану

1. Қызметкерлердің дене күшін, оның ішінде жауынгерлік күрес тәсілдерін, сондай-ақ арнаулы құралдарды, оның ішінде қол кісендерін, резина таяқтарды, көзден жас ағызатын заттарды, алаңдатып әсер ететін жарық-дыбыс құрылғыларын, үй-жайларды ашуға, көлікті мәжбүрлеп тоқтатуға арналған құрылғыларды, суатқыштарды, қызметтік жануарларды, броньды машиналар мен тізбесін Үкіметі айқындайтын басқа да арнаулы көлік құралдарын:
 - 1) шабуылды тойтару;
 - 2) кепілге алынған адамдарды босату, жаппай тәртіпсіздіктердің және қоғамдық тәртіпті топтасып бұзудың жолын кесу;
 - 3) жеке тұлғаларға, ұйымдарға және мемлекеттік органдарға тиесілі үйлерге, үй-жайларға, ғимараттарға, көлік құралдарына шабуылды тойтару;
 - 4) құқық бұзушылар ұстау;
 - 5) қызметкердің өзін-өзі қорғау немесе өзінің отбасының мүшелерін қорғау мақсатында оған және (немесе) олардың денсаулығына немесе өміріне ауыр зиян келтірудің нақты қаупі төнген кезде шабуылды тойтару;
 - 6) қажетті қорғаныс, аса қажеттік;
 - 7) құқық бұзушыларды жеткізу;
 - 8) егер жүргізуші қызметкердің тоқтату жөніндегі заңды талаптарына бағынбаса, көлік құралдарына ақау келтіру арқылы оларды тоқтату үшін қолдануға құқығы бар.

1-2. Арнайы құралдың түрі, оны қолдану уақытының басталуы мен қарқындылығы орын алған жағдай, құқық бұзушылықтың сипаты және құқық бұзушының жеке басы ескеріле отырып айқындалады.

2. Айналадағылардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін шабуыл, топтасқан шабуыл жасаған не қарулы қарсылық көрсеткен жағдайларды қоспағанда, әйелдерге, мүгедектік белгілері анық білініп тұрған адамдарға және жас балаларға қатысты арнаулы құралдар мен жауынгерлік күрес тәсілдерін қолдануға тыйым салынады.

61-бап. Атыс қаруын және өзге де қаруды қолдану

1. Қызметкерлердің атыс қаруын және өзге де қаруды:

1) жеке адамдардың өмірі мен денсаулығына қатер төнген жағдайда оларды қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау, сол сияқты кепілге алынғандарды босату;

2) шабуылға тойтарыс беру;

2-1) ҚҚО атыс қаруын және өзге де қаруды, арнайы көлік құралын тартып алу әрекеттерінің жолын кесу;

3) тұрғын үй-жайларына, объектілерге шабуылға тойтарыс беру;

4) қарсылық көрсететін не қылмыс жасау кезінде үстінен түскен, қамаудан қашқан адамдарды ұстау;

5) құралдарына ақау келтіру арқылы оларды тоқтату;

6) хайуанаттардың шабуылынан қорғану;

7) қару қолдану ниеті туралы азаматтарға ескерту, дабыл сигналын беру немесе көмекке шақыру үшін;

8) қажетті қорғаныстың және аса қажеттіліктің барлық өзге де жағдайларында қолдануға құқығы бар.

2. Әйелдерге, анық мүгедектік белгілері бар адамдарға, жасы белгілі немесе анық болған кезде кәмелетке толмағандарға қатысты, олар қарулы шабуыл жасаған, қарулы қарсылық көрсеткен, адамдарды кепілге, көлік құралдарын, оның ішінде әуе кемесін басып алған не топтасып шабуыл жасаған жағдайларды қоспағанда, қару қолдануға тыйым салынады.

62-бап. Атыс қаруын және өзге де қаруды, арнайы құралдарды, дене күшін қолдану шарттары

1. Атыс қаруы және өзге де қару, арнайы құралдар, дене күші қалыптасқан жағдай негізге алына отырып қолданылады.

2. Қызметкерлер атыс қаруын және өзге де қаруды, арнайы құралдарды, дене күшін қолдануға байланысты жағдайларда әрекеттерге жарамдылығына арнайы даярлықтан, мерзімдік тексеруден өтуге міндетті.

4. Атыс қаруын және өзге де қаруды, арнайы құралдарды, дене күшін қолданған кезде қызметкерлер:

1) қолдану ниеті туралы ескертуге;

2) жеке тұлғалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, зардап шеккендерге шұғыл медициналық көмек көрсету үшін қажетті шаралар қолдануға;

3) атыс қаруын және өзге де қаруды, арнайы құралдарды, дене күшін қолданғаны туралы тікелей басшыға дереу баяндауға міндетті.

5. Адамдардың қаза табуына немесе өзге де ауыр салдарға әкеп соққан атыс қаруы және өзге де қару, арнайы құралдар, дене күші қолданылған әрбір оқиға туралы прокурорға дереу хабар беріледі.

63-бап. Қызметкерлерді әлеуметтік қорғау

Қызметкерлер, олардың отбасы мүшелері мен мүлкі мемлекет қорғауында болады.

64-бап. Қызметкерлерге еңбекақы төлеу, оларды зейнетақымен және өзгедей қамсыздандыру

1. Қызметкерлердің ақшалай ризығы мемлекеттік бюджет есебінен қамтылатын барлық органдар үшін жұмыскерлердің еңбегіне ақы төлеудің бірыңғай жүйесіне сәйкес белгіленеді.
2. Қызметкерлердің ақшалай қаражаты лауазымдық айлықақыдан және арнаулы атағы немесе сыныптық шені үшін берілетін қосымша ақыдан тұрады.
4. Қызметкерлердің іссапар куәлігін көрсету арқылы көліктің барлық түрінде жол жүру құжаттарын және мейманханаларда тұру үшін орынды бірінші кезекте алуға құқығы бар.
5. ҚҚО-дары қызметкерлерінің, оның ішінде қызмет өткеру уақытында қаза тапқан, қайтыс болған немесе хабарсыз кеткендердің балаларына жергілікті атқарушы органдар тұрғылықты жері бойынша балаларға арналған мектепке дейінгі мекемелерден кезектен тыс орындар береді.
6. ҚҚО-дары қызметкерлерінің лауазымдық айлықақыларының мөлшерін арттыру республикалық бюджет туралы заңда тиісті қаржы жылына белгіленген мөлшерде үш жылда бір рет жүзеге асырылады.

65-бап. Еңбекке уақытша жарамсыздығы кезеңінде қызметті өткеру ерекшеліктері

1. Еңбекке уақытша жарамсыздығы, қызметкердің емделуде үздіксіз болу кезеңі, ҚР заңнамасында көзделген жекелеген аурулар бойынша емделудің бұдан да ұзақ мерзімі көзделген жағдайларды қоспағанда, төрт айдан аспауға тиіс.
2. Қызметтік міндеттерін және қызметтік борышын орындау кезінде мертігуіне (жаралануына, контузия алуына, жарақаттануына) байланысты қызметкерлердің емделу уақытына шек қойылмайды.
4. Қызметкерлерге олардың еңбекке уақытша жарамсыздығы кезеңінде ақшалай үлес толық көлемінде төленеді.

66-бап. Қызметкерлер қаза тапқан (қайтыс болған) немесе мертіккен жағдайда берілетін кепілдіктер

1. Қызметкерлер қызметтік міндеттерін атқарып жүрген кезеңінде мертіккен жағдайда оған біржолғы өтемақы төленеді, ал қаза тапқан (қайтыс болған) жағдайда ол оны алуға құқығы бар адамдарға беріледі.
3. Қызметкер қызметтік міндеттерін атқару кезінде не орындалуы міндетті қызметтік міндеттерін атқару кезінде алған науқастануы, мертігуі (жарақаттануы, жаралануы, контузия алуы) салдарынан қызметтен босатылғаннан кейінгі бір жыл бойы ішінде қаза тапқан (қайтыс болған) жағдайда, асырауындағы адамдар мен мұрагерлеріне оның соңғы атқарған лауазымы бойынша алпыс айлық ақшалай қаражаты мөлшерінде біржолғы өтемақы төленеді.
4. Қызметкерге қызметтік міндеттерін атқару кезінде науқастануы, мертігуі (жарақаттануы, жаралануы, контузия алуы) салдарынан немесе қызметкер құқық қорғау қызметінен босатылған күнінен бір жыл өткенге дейін міндеттерін атқару кезінде жарақаттануы, жаралануы (контузия алуы), мертігуі, науқастануы салдарынан болған мүгедектік белгіленгенде біржолғы өтемақы:
 - 1) I топтағы мүгедектігі бар адамға – **30 айлық** ақшалай қаражат;
 - 2) II топтағы мүгедектігі бар адамға – **18 айлық** ақшалай қаражат;
 - 3) III топтағы мүгедектігі бар адамға – **6 айлық** ақшалай қаражат мөлшерінде біржолғы өтемақы төленеді.
7. Қызметтік міндеттерін атқару кезінде қаза тапқан қызметкердің балаларына, олар кәмелеттік жасқа толғанға дейін медициналық және санаториялық-курорттық қызмет көрсету құқығы сақталады.
8. Қызметтік міндеттерін орындау кезінде қаза тапқан немесе мүгедектік алған қызметкерлердің балалары әскери мектеп-интернаттарға және кадет корпустарына

конкурстан тыс қабылдану құқығын пайдаланады, сондай-ақ оқуға түсушілер үшін белгіленген талаптар бойынша баллдың шекті деңгейін жинаса, ҚҚО білім беру ұйымдарына конкурстан тыс қабылданады.

9. Қызметкер қызметтік міндеттерін атқару кезінде мертігуі (жарақаттануы, жаралануы, контузия алуы) салдарынан қаза тапқан (қайтыс болған) жағдайда, қаза тапқан (қайтыс болған) қызметкердің отбасы мүшелеріне Үкіметі айқындайтын мөлшерде және тәртіппен ай сайын ақшалай төлем жүзеге асырылады.

68-бап. ҚҚО қызметкерлері мен зейнеткерлерінің тұрғын үйге құқықтары

1. Қызметкерлер мемлекеттік тұрғын үй қорынан бірінші кезекте тұрғын үймен қамтамасыз етілу құқығын пайдаланады.

2. Күнтізбелік он жылдан астам уақыт қызмет атқарған қызметкерлер тұрақты тұрып жатқан, қызметтік тұрғын үйге теңестірілген тұрғын үйлерін, аталған қызметкерлердің қалауына қарай, қалдық құны бойынша меншігіне сатып ала алады.

3. ҚҚО қызметкерлері мен зейнеткерлері басқа тұрғын үй-жай берілмей қызметтік тұрғын үйден шығаруға жатқызылмайды.

3. ҚҚО -дарының қызметкерлері мен зейнеткерлері, сондай-ақ қаза тапқан (қайтыс болған) қызметкерлердің отбасы мүшелері басқа бағасы тең болатын тұрғын үй-жай берілмей қызметтік тұрғынжайдан шығарылмайды.

4. Қызметкер қызметтік міндеттерін атқару кезінде қаза тапқан жағдайда, ол қаза тапқан күннен бастап бір жылдан кешіктірілмей, қаза тапқан адамның отбасы мемлекеттік тұрғын үй қорынан тұрғын үй алуға құқылы.

69-бап. ҚҚО қызметкерлері мен зейнеткерлерін әлеуметтік қорғаудың өзге де шаралары

1. Қызметкерлер міндетті әлеуметтік сақтандыруға жатады.

4. Қызметкерлерге тұрғын үйді күтіп-ұстауға және коммуналдық қызметтерге ақы төлеуге республикалық бюджет туралы заңда айқындалатын мөлшерде ақшалай өтемақы төленеді.

6. Қызметкердің денсаулығы мен мүлкіне келтірілген залал, сондай-ақ қызметкердің қызметтік міндеттерін атқаруына байланысты оның отбасы мүшелері мен жақын туыстарының денсаулығы мен мүлкіне келтірілген залал бюджет қаражатынан толық көлемде өтеледі, кейіннен бұл сома залал келтірген адамнан өндіріп алынады. Залалды өтеу тәртібін Үкіметі айқындайды.

70-бап. ҚҚО қызметкерлері мен зейнеткерлерін медициналық және санаториялық-курорттық қамтамасыз ету

1. Қызметкерлерді медициналық қамтамасыз ету ішкі істер органдарының медициналық ұйымдарында бюджет қаражаты есебінен жүзеге асырылады.

3. Қызметкерлер тиісті денсаулық сақтау ұйымдарында санаториялық-курорттық емделумен қамтамасыз етіледі.

Қызметтік міндеттерін атқару кезінде мертіккен (жараланған, жарақаттанған, контузия алған) қызметкерлер бюджет қаражаты есебінен санаториялық-курорттық емделуге жіберіледі.

4. ҚҚО қызметкерлерінің өздерімен бірге тұратын отбасы мүшелерінің, сондай-ақ зейнеткерлерінің ішкі істер органдарының медициналық ұйымдарында медициналық көмекке құқығы бар.

5. ҚҚО қызметкерлерінің өздерімен бірге тұратын отбасы мүшелері, сондай-ақ зейнеткерлері тәртіппен ішкі істер органдарының медициналық ұйымдарында медициналық және санаториялық-курорттық қызмет көрсетуді пайдаланады.

71-бап. Демалыс түрлері

1. Қызметкерлер, ҚҚО білім беру ұйымдарының курсанттары үшін демалыстардың мынадай түрлері:

- 1) ақылы жыл сайынғы еңбек демалысы;
 - 2) қысқа мерзімді демалыс;
 - 3) оқу демалысы;
 - 4) еңбек сіңірген жылдары және қызмет өткерудің ерекше жағдайлары үшін қосымша ақылы демалыс;
 - 5) жүктілігіне және босануы бойынша демалыс, жаңа туылған баланы (балаларды) асырап алған қызметкерлерге арналған демалыс, бала үш жасқа толғанға дейін оны бағып-күтуге арналған жалақысы сақталмайтын демалыс белгіленеді.
- 1-1. Қызметкерлерге атқарып жүрген лауазымынан босатыла отырып және ҚҚО кадрларында қалдырыла отырып, жалақысы сақталмайтын демалыс берілуі мүмкін.

72-бап. Демалыстардың ұзақтығын есептеудің жалпы тәртібі

1. Демалыстардың ұзақтығы күнтізбелік күндермен есептеледі.
2. Демалыс ұзақтығын анықтау кезінде, қызметкерлердің демалыс орнына баруы мен қайту жолына кететін уақыты есепке алынбайды.
3. Демалыс алуға құқығы бар қызметкерлер оны бөліп-бөліп, алайда екі бөліктен асырмай пайдалана алады.

73-бап. Ақылы жыл сайынғы еңбек демалысы

Ақылы жыл сайынғы еңбек демалысы қызметкерлерге сауықтыруға екі лауазымдық айлықақы мөлшерінде жәрдемақы төлене отырып, ұзақтығы күнтізбелік 30 күнге беріледі.

74-бап. Қысқа мерзімді демалыс

Қызметкерлерге қысқа мерзімді ақылы демалыс шұғыл әлеуметтік-тұрмыстық мәселелерді шешу үшін, сондай-ақ басқа да дәлелді себептер бойынша, қызметкердің демалысты өткізетін жерге барып қайтатын жолының уақыты есепке алынбастан, күнтізбелік он күнге дейін беріледі.

75-бап. Оқу демалысы

1. ҚҚО ұйымдарының күндізгі оқу нысаны бойынша оқитын курсанттарына, магистранттары мен докторанттарына мынадай демалыстар беріледі:
 - 1) қысқы каникулдық демалыс – ұзақтығы күнтізбелік 14 күн;
 - 2) жазғы каникулдық демалыс – ұзақтығы күнтізбелік 30 күн;
 - 3) магистратураны, докторантураны қоспағанда, білім беру ұйымын аяқтауына байланысты ұзақтығы күнтізбелік 30 күн.
3. Қосымша демалыстар курсанттарға берілмейді.
5. ҚҚО білім беру ұйымдарында қашықтан оқыту бойынша оқитын қызметкерлерге емтихан тапсыру кезеңіне ұзақтығы емтихандық сессияның ұзақтығына тең, бірақ бір жылдың ішінде күнтізбелік қырық бес күннен аспайтын оқу демалысы беріледі, Қазақстан Республикасы шегінде оқу орнына теміржол көлігімен баруға және қайтуға арналған шығыстары өтеледі.

76-бап. Еңбек сіңірген жылдарына қарай және қызметті өткерудің ерекше жағдайлары үшін қосымша ақылы демалыс

1. Зейнетақыны тағайындау кезінде есепке алынатын еңбек сіңірген жылдарына қарай қосымша ақылы демалыс (күнтізбелік есеппен):
 - 1) 10 жылдан аса еңбек сіңірген жылдары барларға – ұзақтығы күнтізбелік 5 күнге;
 - 2) 15 жылдан – ұзақтығы күнтізбелік 10 күнге;
 - 3) 20 жылдан – ұзақтығы күнтізбелік 15 күнге беріледі.
4. Қызметінің ерекше жағдайлары үшін ұзақтығы күнтізбелік он күнге дейін қосымша ақылы демалыс беріледі.

77-бап. Жүктілігі және босануы бойынша демалыс, жаңа туылған баланы (балаларды) асырап алған қызметкерлерге арналған демалыс, бала үш жасқа толғанға дейін бағып-күтуге арналған жалақысы сақталмайтын демалыс

1. Жүктілігі және босануы бойынша демалыс, жаңа туылған баланы (балаларды) асырап алған қызметкерлерге арналған демалыс, бала үш жасқа толғанға дейін бағып-күтуге арналған жалақысы сақталмайтын демалыс қызметкерлерге ақылы жыл сайынғы еңбек демалысынан тыс беріледі.

3. Қызметкердің жүктілігі және босануы бойынша демалыста, жаңа туылған баланы (балаларды) асырап алуға байланысты демалыста, бала үш жасқа толғанға дейін оны бағып-күтуге арналған жалақысы сақталмайтын демалыста болған уақыты құқық қорғау қызметіндегі өтіліне, арнаулы атақ, немесе сыныптық шен беру үшін еңбек сіңірген жылдарына есептеледі.

78-бап. Демалыстан кері шақырып алу

Қызмет бабында аса қажет болған жағдайда, ҚҚО басшысының немесе уәкілетті басшының жазбаша бұйрығы негізінде және **қызметкердің жазбаша келісімімен ғана** ақылы жыл сайынғы еңбек демалысы үзілуі мүмкін. Бұл ретте демалыстың пайдаланылмаған бөлігі ағымдағы жылы немесе келесі жылы беріледі.

79-бап. ҚҚО қызметті тоқтатудың негіздері

ҚҚО қызметті тоқтатуға:

- 1) жұмыстан шығару;
- 2) ҚҚО қызметкерінің қайтыс болуы немесе соттың заңды күшіне енген шешіміне сәйкес қайтыс болды деп жариялануы;
- 3) қызметкерді хабарсыз кеткен немесе іс-әрекетке қабілетсіз, әрекет қабілеті шектеулі деп тану негіз болып табылады.

80-бап. Жұмыстан шығарудың негіздері

1. Қызметкерлері мынадай негіздер бойынша:
 - 1) еңбек сіңірген жылдары (қызмет мерзімі) және зейнетақыға құқық беретін қызметті өткерудің шекті жасына жетуі бойынша;
 - 2) қызметте болудың шекті жасына жетуі бойынша;
 - 3) денсаулық жағдайы бойынша – әскери-дәрігерлік комиссияның қызметке жарамсыздығы немесе шектеулі жарамдылығы туралы қорытындысы негізінде;
 - 4) штаттардың қысқаруына немесе ҚҚО қайта ұйымдастырылуына байланысты;
 - 5) өз қалауы бойынша;
 - 6) басқа меморгандарға және ұйымдарға жұмысқа ауысуына байланысты;
 - 7) келісімшартты бұзуға не келісімшарт мерзімінің өтуіне байланысты;
 - 9) аттестаттаудың қорытындысы бойынша анықталған қызметке сәйкес келмеуі бойынша;
 - 11) азаматтығынан тоқтатылуына байланысты;
 - 12) қызметтік тәртіпті өрескел бұзғаны үшін;
 - 13) ҚҚО на кір келтіретін теріс қылық жасағаны үшін;
 - 14) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасауына байланысты;
 - 15) қылмыс жасағаны үшін соттың айыптау үкімінің заңды күшіне енуіне;
 - 15-2) сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерді сақтамағаны үшін;
 - 18) ҚҚО таратылуына байланысты;
 - 19) қызметкердің 1 жұмыс күнінде қатарынан 3 және одан да көп сағат бойы дәлелсіз себеппен қызметте болмауына байланысты жұмыстан шығарылады.
2. Мынадай әрекеттер, оның ішінде қызметтік міндеттерін атқарумен байланысты емес, бірақ азаматтардың алдында құқық қорғау қызметінің қадір-қасиеті мен беделіне нұқсан келтіретін әрекеттер, атап айтқанда: қызметкерлердің қоғамдық орындарда алкогольдік және (немесе) есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң

күйде (құқық қорғау органына тиесілігі айналадағыларға анық белгілі) болуы; алкогольдік және (немесе) есірткілік масаң күйде көлік құралын басқару; қызмет бабын жеке пайдакүнемдік мақсатта пайдалану; ҚҚО-дарының білім беру ұйымдары қызметкерлерінің, курсанттарының арасында жарғыға сәйкес келмейтін, жағымсыз қоғамдық резонанс тудырған қарым-қатынастары құқық қорғау органына кір келтіретін теріс қылықтар болып табылады.

2-1. Қызметтік тәртіпті өрескел бұзуға қызметкердің қызметтік міндеттерін адамның өмірі мен денсаулығына зиян келтіруге алып келген тиісінше орындамауы немесе орындамауы, егер бұл әрекеттер (әрекетсіздік) қылмыстық жауаптылыққа алып келмесе; ереуілдерді қоса алғанда, мемлекеттік органдардың қалыпты жұмыс істеуіне және қызметтік міндеттерді орындауға кедергі келтіретін әрекеттерге қатысу, қызметкердің алкогольдік және (немесе) есірткілік масаң күйде қызметте болуы, қызметкердің қызметтік міндеттерін орындауға байланысты өзіне мәлім болған, қызмет мүдделеріне зиян келтірген қызметтік ақпаратты жария етуі жатады.

81-бап. Жұмыстан шығарудың тәртібі және шарттары

1. Қызметкерлерді жұмыстан шығаруды қызметкерлерді осы лауазымдарға қабылдауға және тағайындауға құқық берілген лауазымды адамдар жүргізеді.

2. ҚҚО-дарында қызметін тоқтатқан қызметкерлер ҚҚО-дарының кадрынан шығарылады.

3. Егер жұмыстан шығарылатындар әскери қызметке жарамды адамдардың запаста болуы үшін ҚР заңнамасында белгіленген шекті жасқа жетпесе, қызметкерлер әскери есепке қойылып, запасқа шығарылады.

5. Өзінің қалауымен жұмыстан шығатын қызметкерлер жұмыстан шығу жоспарланған күннен кемінде бір ай бұрын өздері қабылдаған шешім туралы тікелей басшысына ескертіп, ол туралы жазбаша баянат береді.

6. Осы Заңның көзделген жағдайларды қоспағанда, қызметкерлерді демалыстарда және емдеуде болған кезеңінде жұмыстан шығаруға жол берілмейді.

82-бап. ҚҚО қызмет етудің шекті жасы

1. ҚҚО қызметте мынадай шекті жасқа:

1) қоса алғанда майорға, кіші кеңесшіге дейін – **48 жасқа**;

2) подполковниктер, кеңесшілер – 50 жасқа;

3) полковниктер, аға кеңесшілер – 55 жасқа;

4) жоғары басшы құрамдағы адамдар 60 жасқа дейін бола алады.

2. Жоғары кәсіптік даярлығы, атқаратын лауазымы бойынша жұмыс тәжірибесі бар және денсаулық жағдайы бойынша қызметті өткеруге жарамды қызметкерлерге олардың келісуімен қызмет мерзімін бір жылдан бес жылға дейін ұзартады.

83-бап. ҚҚО қаржылық және материалдық-техникалық қамтамасыз ету

ҚҚО қаржылық және материалдық-техникалық қамтамасыз ету мемлекеттік бюджет қаражаты және (немесе) заңсыз иемденілген активтерді мемлекетке қайтару туралы заңнамасында айқындалған Арнаулы мемлекеттік қордың қаражаты есебінен жүзеге асырылады.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ ТУРАЛЫ

I тарау. ҚР Президентінің мәртебесі

1-бап. Президенті

1. Президенті - мемлекеттің басшысы, мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттарын айқындайтын, ел ішінде және халықаралық қатынастарда Қазақстанның атынан өкілдік ететін ең жоғары лауазымды тұлға.
2. Президенті - халық пен мемлекеттік билік бірлігінің, Конституцияның мызғымастығының, адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының нышаны әрі кепілі.
3. Президенті мемлекеттік биліктің барлық тармағының келісіп жұмыс істеуін және өкімет органдарының халық алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз етеді.
4. Президентіне халық пен мемлекеттің атынан сөйлеу құқығы беріледі.
5. Президентіне, оның абыройы мен қадір-қасиетіне ешкімнің тиісуіне болмайды. Президентінің абыройы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіру заң бойынша қудаланады.

3-бап. Президентінің қызметіне кірісуі

1. Президенті: "Қазақстан халқына адал қызмет етуге, Конституциясы мен заңдарын қатаң сақтауға, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына кепілдік беруге, ҚР Президентінің өзіме жүктелген мәртебелі міндетін адал атқаруға салтанатты түрде ант етемін", - деп халыққа ант берген сәттен бастап қызметіне кіріседі. Анттың мәтінін мемлекеттік тілде айтады.
2. Ант беру қаңтардың екінші сәрсенбесінде өткізіледі. Президент кезектен тыс сайлауда сайланған жағдайда ант беру президенттік сайлау қорытындысы жарияланған бір ай ішінде өткізіледі. Ант беру салтанатты жағдайда Парламент депутаттарының, Конституциялық Сот судьяларының, Жоғарғы Сот судьяларының, сондай-ақ барлық экс-Президенттерінің қатысуымен өткізіледі.
3. Президенті Конституциясына ант етеді. Ант берілгеннен кейін Мемлекеттік Гимні орындалады. Орталық сайлау комиссиясының Төрағасы Президентке Президентінің куәлігін, омырауға тағатын белгісін, байрағын және "Алтын қыран" орденін тапсырады.

4-бап. Президентінің өкілеттік мерзімі

1. Президенті **7 жыл** мерзімге сайланады.
 - 1-1. Кезектен тыс сайлауда сайланған Президентінің өкілеттігі кезектен тыс сайлаудан кейін 7 жылдан соң желтоқсанның бірінші жексенбісінде өткізілуге тиіс кезекті сайлауда сайланған Президенті лауазымына кіріскенге дейін жүзеге асырылады.
2. Президентінің өкілеттігі жаңадан сайланған Президенті қызметіне кіріскен сәттен бастап, сондай-ақ Президент қызметінен мерзімінен бұрын босатылған немесе кетірілген не ол қайтыс болған жағдайда тоқтатылады.

5-бап. Шектеулер

1. Президентінің өкілді органның депутаты болуға, өзге де ақы төленетін қызметтерді атқаруға және кәсіпкерлік қызметпен айналысуға хақы жоқ.
3. Президенті өз өкілеттіктерін жүзеге асыру кезеңінде саяси партияда болмауға тиіс. Президент ант берген кезден бастап он күн ішінде саяси партиядан шығуға тиіс.
4. Президентінің жақын туыстары мемлекеттік саяси қызметшілердің, квазимемлекеттік сектор субъектілерінің басшылары лауазымдарын атқаруға құқылы емес.

Президентінің мемлекеттік саяси қызметшілер, квазимемлекеттік сектор субъектілерінің басшылары лауазымдарын атқаратын жақын туыстары Президенті ант берген кезден бастап 1 ай ішінде отставкаға беруге не атқаратын лауазымын босатуға тиіс.

6-бап. Айырым белгілері

1. Айырым белгілері - Президентінің омырауға тағатын белгісі мен байрағы болады.
2. Омырауға тағатын белгінің сипаттамасын Орталық сайлау комиссиясы анықтайды. Байрақтың сипаттамасын, омырауға тағатын белгі мен байрақты ресми пайдалану тәртібін Президенті белгілейді.
3. Президенті "Алтын Қыран" орденінің иесі болып табылады.

II тарау. Президентінің өкілеттігі

7-бап. Президентінің сыртқы саясаттағы өкілеттігі

1. Президенті:
 - 1) келіссөздер жүргізеді және Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарына қол қояды;
 - 2) келіссөздер жүргізуге және Республиканың мемлекетаралық шарттарына қол қоюға өкілеттік береді;
 - 3) алып тасталды
 - 4) бекіту грамоталарына қол қояды;
 - 5) Республика жасасқан, халықаралық шарттардың күшін тоқтата тұру туралы шешім қабылдайды;
 - 6) Парламентке Республика жасасқан халықаралық шарттарды денонсациялау туралы ұсыныс енгізеді.
2. Президенті дипломатиялық өкілдіктерінің басшыларын тағайындайды және кері шақырып алады.
3. Президенті шет мемлекеттердің дипломатиялық және өзге де өкілдерінің сенім грамоталары мен кері шақырып алу грамоталарын қабылдайды.

8-бап. Мемлекеттің қорғаныс қабілетін және қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы өкілеттігі

Президенті:

- 1) Қарулы Күштерінің Жоғарғы Бас Қолбасшысы болып табылады, Қарулы Күштердің жоғары қолбасшылық құрамын тағайындайды және босатады;
- 2) Премьер-Министрмен және Парламенті Палаталарының Төрағаларымен ресми консультациялар алысқаннан кейін, бұл туралы Парламентіне дереу хабарлай отырып, Қазақстанның бүкіл аумағында және оның жекелеген жерлерінде төтенше жағдай енгізуді, Республиканың Қарулы Күштерін қолдануды қоса алғанда, аталған жағдаяттар талап ететін шараларды қолданады;
- 3) Республикаға қарсы агрессия жасалған не оның қауіпсіздігіне сырттан тікелей қатер төнген ретте бүкіл аумағында немесе оның жекелеген жерлерінде әскери жағдай енгізеді, ішінара немесе жалпы мобилизация жариялап, бұл туралы Парламентіне дереу хабарлайды;
- 4) Парламент Палаталарының қарауына Қарулы Күштерін халықаралық міндеттемелерді орындау үшін пайдалану туралы ұсыныс енгізеді;
- 5) өзіне бағынысты Мемлекеттік күзет қызметін жасақтайды;
- 6) Әскери доктринасын бекітеді;
- 7) Республика азаматтарын мерзімді әскери қызметке шақыру және запасқа шығару туралы шешім қабылдайды;
- 8) Парламент Сенатының келісімімен Ұлттық қауіпсіздік комитетінің төрағасын тағайындайды; оны қызметтен босатады.

9-бап. Президентінің Парламентке қатысты өкілеттігі

Президенті:

- 1) Парламентке және оның Палатасына кезекті және кезектен тыс сайлау тағайындайды;
- 2) Сенаттың **10 депутатын** тағайындайды, олардың **5 Қазақстан халқы** Ассамблеясының ұсынысы бойынша тағайындалады;
- 3) сайлау нәтижелері жариялаған күннен бастап отыз күннен кешіктірмей Парламенттің бірінші сессиясын шақырады;
- 4) Парламент депутаттарының Қазақстан халқына беретін антын қабылдайды;
- 5) Парламент Сенатының Төрағасы лауазымына кандидатура ұсынады;
- 6) әдетте, Парламент сессияларын ашады;
- 7) өз бастамасымен, палаталар төрағаларының немесе Парламент депутаттары жалпы санының кемінде үштен бірінің ұсынысымен Парламенттің кезектен тыс сессиясын шақыра алады;
- 8) Парламент ұсынған заңға бір ай ішінде қол қояды, заңды халыққа жария етеді не заңды немесе оның жекелеген баптарын қайтадан талқылап, дауысқа салу үшін қайтарады;
- 9-1) заң шығару бастамасы тәртібімен Мәжілісінің қарауына заңнамалық актілер жобаларын өзінің арнайы жолдауымен енгізеді;
- 10) заңдар жобаларын қараудың басымдығын белгілеуге құқығы бар, бұл тиісті заң бірінші кезектегі тәртіппен 2 ай ішінде қабылдануға тиіс екенін білдіреді;
- 11) Парламент Палаталарының кез келген бірлескен немесе бөлек отырыстарына қатысуға және сөз сөйлеуге құқығы бар;
- 12) Үкімет мүшесін қызметтен босатады;
- 13) Парламентті немесе Парламент Мәжілісін тарата алады.

10-бап. Президентінің Үкіметке қатысты өкілеттігі

Президенті:

- 1) Мәжілісінің келісімімен Премьер-Министрін қызметке тағайындайды; оны қызметтен босатады;
- 2) Премьер-Министр тағайындалғаннан кейінгі он күн мерзімде оның енгізген ұсынуымен Үкіметтің құрылымын айқындайды; Мәжілісімен консультациялардан кейін Премьер-Министр енгізген ұсынумен Үкімет мүшелерін қызметке тағайындайды; сыртқы істер, қорғаныс, ішкі істер министрлерін қызметке дербес тағайындайды; Үкімет мүшелерін қызметтен босатады;
- 3) Үкімет мүшелерінің антын қабылдайды;
- 4) жүйелі түрде Премьер-Министрдің Үкімет қызметінің негізгі бағыттары туралы және оның маңызды шешімдері туралы баяндамасын тыңдайды;
- 5) Республиканың мемлекеттік бюджеті есебінен қамтылатын барлық органдар үшін қаржыландырудың және қызметкерлердің еңбегіне ақы төлеудің бірыңғай жүйесін келіседі;
- 5-1) мемлекеттік бағдарламаларды келіседі;
- 6) ерекше маңызды мәселелер бойынша қажеттігіне қарай Үкімет отырыстарына төрағалық етеді;
- 9) не Мәжіліс немесе Парламент сенімсіздік білдірсе, Үкімет және оның кез келген мүшесі мәлімдеген орнынан түсу жөнінде шешім қабылдайды;
- 10) Үкімет немесе оның кез келген мүшесі мәлімдеген орнынан түсуді он күн мерзім ішінде қабылдайды немесе қабылдамай тастайды;
- 11) Үкіметтің немесе оның мүшесінің орнынан түсуін қабылдамай тастаған ретте оларға өз міндетін одан әрі жүзеге асыруды тапсырады;
- 12) өз бастамасы бойынша Үкіметтің өкілеттігін тоқтату, Премьер-Министр мен Үкіметтің кез келген мүшесін қызметтен босату туралы шешім қабылдауға хақылы;
- 13) өз актілерімен Үкіметке басқа атқару міндеттерін жүзеге асыруды жүктеуге хақылы;
- 14) Үкіметіне тапсырмалар береді.

11-бап. Конституциялық Сотқа қатысты өкілеттігі

Президенті Парламент Сенатының келісімімен Конституциялық Соттың Төрағасын және Конституциялық Соттың 4 судьясын қызметке тағайындайды, конституциялық заңға сәйкес оларды мерзімінен бұрын қызметтен босатуға хақылы.

12-бап. Соттарға және судьяларға қатысты өкілеттігі

Президенті:

- 1) Жоғары Сот Кеңесінің кепілдемесін негізге ала отырып, Жоғарғы Сотының Төрағасын және судьяларын сайлау және босату үшін Парламент Сенатына ұсынады;
- 2) Жоғары Сот Кеңесінің кепілдемесі бойынша жергілікті және басқа да соттардың төрағалары мен судьяларын тағайындайды және босатады.

13-бап. Прокуратура органдарына қатысты өкілеттігі

Президенті:

- 1) Парламент Сенатының келісімімен Бас Прокурорын **5 жыл** мерзімге қызметке тағайындайды; оны қызметтен босатады.
- 2) Бас Прокурордың ұсынысы бойынша оның орынбасарларын тағайындайды және босатады;
- 3) әр тоқсанда кемінде бір рет Бас Прокурордың елдегі заңдылықтың жай-күйі туралы есебін тыңдайды.

14-бап. Республика Президентінің Орталық сайлау комиссиясына қатысты өкілеттігі

Президенті:

- 1) Орталық сайлау комиссиясының Төрағасын және екі мүшесін тағайындайды;
- 2) Орталық сайлау комиссиясы туралы Ережені бекітеді;
- 3) Орталық сайлау комиссиясы Төрағасының тағайындалған республикалық референдумға, сайлауға әзірлік барысы туралы және референдум мен сайлау нәтижелері жөніндегі хабарламасын тыңдайды.

15-бап. Ұлттық Банкке қатысты өкілеттігі

Президенті:

- 1) Парламент Сенатының келісімімен Ұлттық Банкінің Төрағасын тағайындайды; оны қызметтен босатады;
- 2) Ұлттық Банк Төрағасының ұсынысы бойынша оның орынбасарларын қызметке тағайындайды және қызметтен босатады;
- 3) әр тоқсанда кемінде бір рет Ұлттық Банкінің жұмысы туралы есебін тыңдайды.

16-бап. Республика Президентінің Жоғары аудиторлық палатасына қатысты өкілеттіктері

Президенті:

- 1) Жоғары аудиторлық палатаның Төрағасын және 2 мүшесін **5 жыл** мерзімге лауазымға тағайындайды, оларды лауазымынан мерзімінен бұрын босатуға құқылы;
- 2) Жоғары аудиторлық палата туралы ережені бекітеді;
- 3) тоқсанына кемінде бір рет Жоғары аудиторлық палата Төрағасының жұмысы туралы ақпаратын тыңдайды.

17-бап. Әкімдерге қатысты өкілеттігі

Президенті:

- 1) облыстардың, астанасының әкімдерін қызметке мәслихаттарының келісімімен тағайындайды;
- 3) әкімдерге тапсырмалар береді және олардың есебін тыңдайды;

4) өз қалауы бойынша, сондай-ақ облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және астананың әкімдеріне тиісті мәслихаттар өз депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен сенімсіздік білдірген жағдайда, оларды лауазымынан босатуға құқылы.

17-1-бап. Өзіне тікелей бағынатын және есеп беретін меморгандарға қатысты өкілеттігі

1. Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін меморгандар басшыларының өкілеттігі жаңадан сайланған Президент қызметіне кіріскен кезде тоқтатылады.

2. Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін меморгандар басшыларының ұсынуы бойынша Президенті:

- 1) осы меморгандар туралы ережелерді, құрылымы мен санын бекітеді;
- 2) басшыларының орынбасарларын, осы органдар ведомстволарының басшыларын қызметке тағайындайды және босатады;
- 3) аталған меморгандардың ведомстволарын құрады, таратады және қайта ұйымдастырады.

18-бап. Республикалық референдумға қатысты өкілеттігі

1. Президенті конституциялық заңға сәйкес өз бастамасы бойынша, Парламенттің, Үкіметтің немесе сан жағынан облыстардың, Республика астанасы бәрін бірдей дәрежеде білдіретін Республиканың сайлау құқығы бар кем дегенде екі жүз мың азаматының бастамасы бойынша республикалық референдум өткізу туралы шешім қабылдайды.

2. Президенті мына шешімдердің бірін қабылдайды:

- 1) референдум өткізу туралы;
- 2) референдум өткізбей-ақ, Республика Конституциясына, заңына өзгертулер мен толықтыруларды немесе өзге шешімді қабылдау қажеттігі туралы;
- 3) референдум өткізу туралы ұсынысты қабылдамай тастау туралы.

3. Референдум бастамашыларының келісімімен Президент өзінің бастамашыларының еркін білдіруі үшін мәселенің тұжырымдалуын нақтылауға құқылы.

19-бап. Президентінің өзге де өкілеттігі

Президенті:

- 1) жыл сайын Қазақстан халқына елдегі жағдай және Республиканың ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттары туралы ауызша не жазбаша жолдау арнайды. Егер арнау Парламент сессиясында жария етілсе, ол талқыланды, ол бойынша сұрақ қойылмайды;
- 3) мемлекеттік наградаларымен марапаттайды және құрметті, әскери және өзге де атақтарды, дипломатиялық дәрежелерді мен оларды айырады;
- 4) азаматтығына қабылдау, оны сақтау және одан шығу, азаматтығын қалпына келтіру туралы шешім қабылдайды;
- 5) саяси баспана беру мәселелерін шешеді;
- 6) азаматтарға кешірім жасауды жүзеге асырады;
- 7) Мемлекеттік кеңесшісін тағайындайды және қызметтен босатады;
- 7-1) Парламент Сенатына Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің кандидатурасын 5 жыл мерзімге сайлау және қызметтен босату үшін ұсынады;
- 8) ұлттық валютаның қолданылу тәртібін, мерзімі мен шарттарын белгілейді;
- 9) Президент Әкімшілігін жасақтайды; тікелей бағынатын және есеп беретін өзге де меморгандарды құрады, таратады және қайта құрады;
- 10) Қауіпсіздік Кеңесін және өзге де консультативтік-кеңесші органдарды, сондай-ақ Қазақстан халқы Ассамблеясы мен Жоғары Сот Кеңесін құрады;
- 10-1) Парламент Сенатының келісімімен Жоғары Сот Кеңесінің Төрағасын тағайындайды;

11) Премьер-Министрмен және Парламент Палаталарының төрағаларымен консультациялардан кейін мәслихаттың өкілеттігін мерзімінен бұрын тоқтатады.

III тарау. ҚР Президентінің актілері

20-бап. Республика Президенті актілерінің нысандары

1. Президенті бүкіл аумағында міндетті күші бар жарлықтар мен өкімдер шығарады.
3. Президент қол қоятын Парламент актілері, сондай-ақ Үкімет бастамасымен шығарылатын Президент актілері Парламенттің әр Палатасы Төрағаларының не Премьер-Министрдің алдын-ала қолдары қойылып тиянақталады.
4. Президенті өзінің тиісті өкілеттіктерінің қандай акт нысанында, Жарлық немесе өкім нысанында жүзеге асырылатындығын дербес анықтай алады.

21-бап. Республика Президентінің жарлықтары

2. Президентінің жарлықтарымен:
 - 1) Президенттің конституциялық өкілеттігі жүзеге асырылады;
 - 2) мемлекеттік биліктің барлық тармақтарының келісілген жұмыс істеуін, Қазақстан халқы алдындағы билік органдарының жауапкершілігін қамтамасыз ету мәселелері шешіледі;
 - 3) Парламенттің, Үкімет пен басқа да меморгандардың құзыретіне жатпайтын мәселелерді құқықтық реттеу жүзеге асырылады;
 - 4) экономикалық және әлеуметтік-саяси дамуының стратегиялық мәселелері бойынша шешімдер қабылданады.
3. Президенті шығаратын жарлықтардың ғана нормативтік құқықтық акт күші болады.

22-бап. Президентінің өкімдері

1. Президентінің өкімдері Конституцияның, заңдардың және Президент жарлықтарының негізінде және соларды орындау үшін шығарылады.
2. Президентінің өкімдерімен:
 - 1) әкімшілік-өкімдік, жедел және жеке сипаттағы мәселелерді шешу жүзеге асырылады;
 - 2) конституциялық мәртебесі жоқ лауазымды тұлғалар тағайындалады және босатылады.

23-бап. Президентінің актілерін дайындау және оларды Президенттің қарауына енгізу

1. Президенті актілерінің жобаларын дайындауды мыналар жүзеге асырады:
 - 1) Президент Әкімшілігі және Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін өзге де мемлекеттік органдар;
 - 2) Республика Үкіметі;
 - 3) Жоғарғы Сот;
 - 5) Республика Президенті белгілейтін өзге де меморгандар мен лауазымды тұлғалар.
2. Президентінің қарауына енгізілетін актілердің жобалары:
 - 1) қазақ және орыс тілдерінде дайындалып енгізіледі;
 - 2) заң техникасы мен іс жүргізу талаптарына сай келуге тиіс.
3. Президент шығарған актілерді нөмірлеу Президентінің өкілеттік мерзіміне жүргізіледі.
4. Дайындаудың тәртібінің сақталуын және оларды ұсынылуын бақылауды Президент Әкімшілігінің Басшысы жүзеге асырады.

24-бап. Актілеріне өзгертулер мен толықтырулар енгізу тәртібі

1. Өзгертулер мен толықтырулар:
 - 1) Президентінің жарлықтарына Президент жарлықтарымен енгізіледі;
 - 2) Президентінің өкімдеріне Президентінің өкімдерімен енгізіледі.

2. Президенті жарлықтарының күшін жою Президенті жарлықтарымен, Президенті өкімдерінің күшін жою Президентінің жарлықтарымен және өкімдерімен жүргізіледі.
3. Президентінің бірдей заң күші бар актілерінің арасында алшақтық туындаған жағдайда кейінірек күшіне енген акт басшылыққа алынуға тиіс.

25-бап. Актілерін күшіне енгізу мен жариялау тәртібі

1. Президенттің нормативтік сипаты бар актілері, егер Президент өзгеше белгілемесе, алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік 10 күн өткен соң Республиканың бүкіл аумағында бір мезгілде күшіне енгізіледі.
2. Нормативтік сипаты жоқ Президент актілері, егер Президент өзгеше белгілемесе, оларға қол қойылған сәттен бастап күшіне енеді.
3. Президенттің актілері ресми жариялануға жатады.
4. Президент актілері, сол сияқты өзге де баспа органдарында жариялануы, теледидар, радио арқылы, Интернетте жария етілуі мүмкін.
5. Республиканың мемлекеттік құпиялары немесе өзге де заңмен қорғалатын құпиясы баяндалған Президент актілері жариялауға жатпайды.

26-бап. Президентін қызметінен мерзімінен бұрын босату, кетіру

1. Президент науқастануына байланысты өзінің міндеттерін жүзеге асыруға қабілетсіздігі дендеген жағдайда Парламенттің шешімі арқылы қызметінен мерзімінен бұрын босатылуы мүмкін.
2. Президент өзінің міндеттерін атқару кезінде жасаған іс-әрекеті үшін тек қана мемлекетке опасыздық жасаған жағдайда жауап береді және бұл үшін Парламент оны қызметінен кетіруі мүмкін.
3. Президентін қызметінен кетіру туралы мәселе ол Парламенттің немесе Парламент Мәжілісінің өкілеттігін мерзімінен бұрын тоқтату жөнінде мәселе қарап жатқан кезеңде қозғалмайды.

27-бап. Президенті өкілеттігінің ауысуы

Президент қызметінен мерзімінен бұрын босатылған немесе кетірілген, сондай-ақ ол қайтыс болған жағдайда, Президенттің өкілеттігі қалған мерзімге Парламент Сенатының Төрағасына; егер ол келмесе, Парламент Мәжілісінің Төрағасына; егер ол келмесе, Премьер-министрге ауысады. Олардың ішінде Президенттің өкілеттігін кім қабылдаса, сол алдыңғы өкілеттіліктерді өз мойнына алады.

28-бап. Президентінің қызметін мемлекеттік қамтамасыз ету

Президенті мен оның отбасы мүшелерін қамтамасыз ету, оларға қызмет көрсету және күзету республикалық бюджет есебінен жүзеге асырылады.

29-бап. Президентінің жалақысы және еңбек демалысы

1. Президентінің жалақысы заңдарда белгіленген тәртіппен анықталады.
2. Президенттің демалысы - 45 күнтізбелік күн

30-бап. Президентін қамтамасыз ету

1. Президенті қызметінде болған кезеңге осы қызметке сайланған тұлға Республика аумағында резиденциялармен, Республика астанасында қызмет пәтерімен және мемлекеттік саяжаймен қамтамасыз етіледі.
2. Президенті арнайы мақсаттағы автокөлікпен, арнайы жабдықталған ұшақтармен және тікұшақтармен, сондай-ақ арнайы жабдықталған көлік құралдарының өзге де түрлерімен қамтамасыз етіледі.
3. Президенті мен оның отбасы мүшелеріне тұрғын үй және көлік қызметін көрсетуді Президентінің Іс Басқармасы қамтамасыз етеді.
4. Президенті мен оның отбасы мүшелеріне медициналық, санаторий-курорттық қызмет көрсетуді Президентінің Іс Басқармасы қамтамасыз етеді.

5. Арнайы байланыс құралдарымен қамтамасыз етуді Мемлекеттік күзет қызметі жүзеге асырады.

5-1. Президенті қызметінің бүкіл кезеңіне Президентінің жеке кітапханасы мен жеке мұрағаты құрылады және қалыптастырылады.

31-бап. Президентін күзету

1. Президентін күзету Мемлекеттік күзет қызметінің жүктеледі.

2. Президентінің зайыбы (жұбайы) және Президентпен бірге тұратын басқа да отбасы мүшелері күзетілуге тиіс.

32-бап. Президентінің Әкімшілігі

Президентінің Әкімшілігі меморган болып табылады, оған мыналар жүктеледі:

1) Президентінің қызметін қамтамасыз ету;

2) Президентін елдегі істің жайы туралы уақтылы әрі толық хабардар етіп отыру;

3) Президентінің шешімдерін сөзсіз және тыңғылықты орындау және олардың орындалуын бақылау.

33-бап. Республика Президенті жанындағы консультативтік-кеңесші органдар, мекемелер мен ұйымдар

1. Президентінің конституциялық өкілеттіктерін жүзеге асыру және оның қызметін қамтамасыз ету мақсатында консультативтік-кеңесші органдар, сондай-ақ Қазақстан халқы Ассамблеясы, Республика Президенті жанындағы өзге де мекемелер мен ұйымдар құрылады.

2. Республика Президенті:

1) олардың құрамын айқындайды

2) басшы лауазымды адамдарын тағайындайды;

3) ережелерді бекітеді;

4) олардың есептерін тыңдайды.

3. Консультативтік-кеңесші органдар аппараттарының қызметкерлері Президенті Әкімшілігінің қызметкерлері болып табылады.

34-бап. Экс-Президенттерінің мәртебесі

1. Бұрынғы Президенттерінің бәрінің, қызметінен кетірілгендерден басқасының, экс-Президенті деген атағы болады.

3. Экс-Президенті Парламенті Палаталарының бірлескен отырыстарына, және мемлекет өткізетін өзге де іс-шараларға қатысуға хақылы.

4. Экс-Президентіне, оның абырой мен қадір-қасиетіне ешкімнің тиісуіне болмайды. Экс-Президентінің абыройы мен қадір-қасиетіне қол сұғушылық заң бойынша қудаланады.

35-бап. Экс-Президенттерін қамтамасыз ету

1. Экс-Президентін қамтамасыз ету, оған қызмет көрсету және оны күзету мемлекет есебінен жүзеге асырылады.

2. Экс-Президентіне өмір бойы:

1) Президенті лауазымдық жалақысының 80% мөлшерінде зейнетақы тағайындалады;

2) қажетті қызмет көрсетілетін пәтер мен мемлекеттік саяжай, жеке күзет, жүргізушісімен дербес автомобиль беріліп, ел ішінде тегін жүріп-тұру, тегін медициналық, санаторий-курорттық емдеу қызметі көрсетіледі;

2-1. Президентінің жеке мұрағаты мен жеке кітапханасының материалдары Президенті ретіндегі қызметтік жұмысы аяқталғаннан кейін Экс-Президентінің меншігінде болады.

36-бап. Экс-Президенттері құқықтарының кепілдіктері

Экс-Президенті, мемлекетке опасыздық жасаған жағдайларды қоспағанда, өзінің Республика Президенті өкілеттігін атқаруымен байланысты іс-әрекеті үшін жауап бермейді.

37-бап. Өзге заң актілерінің қолданылуы

Президентіне мемқызмет, еңбек және **зейнетақы** туралы заңдардың нормалары қолданылмайды.